

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI KEELE ÕPPETOOL

Pille Penjam

***TULEMA-VERBI* LEKSIKAALSEST JA GRAMMATILISEST KASUTUSEST
NING MODAALSE FUNKTSIOONI KUJUNEMISEST
EESTI KIRJAKEELES 17.–20. SAJANDIL**

Magistritöö

Juhendaja dotsent Külli Habicht

TARTU 2005

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teoreetilised lähtekohad	8
1.1. Grammatiseerimisteooria.....	8
1.1.1. Grammatiseerimise nähtuste uurimise ajaloost	9
1.1.2. Grammatiseerimisprotsessi olemus	11
1.2. Konstruktioonigrammatika.....	17
1.2.1. Konstruktioonigrammatika ajaloost.....	17
1.2.2. Konstruktioonigrammatika olemus ja põhiväited.....	19
1.2.3. Argumentstruktuurikonstruktsioonid.....	21
1.2.4. Konstruktioonigrammatika ja grammatiseerimisteooria.....	29
1.3. Modaalne keeleteadus	30
1.3.1. Modaaluse mõiste ja käsitlus üldkeeleteaduses.....	30
1.3.2. <i>tulema</i> -tarind eesti keele modaalüsteemi taustal	34
2. Töö metoodikast	38
2.1. Materjali valik	38
2.2. Materjali analüüs.....	40
3. <i>tulema</i> -verbi leksikaalne kasutus	43
3.1. <i>tulema</i> -verbi kasutus iseseisva leksikaalse üksusena.....	43
3.1.1. <i>tulema</i> ‘(lähenedes) liikuma’.....	44
3.1.2. <i>tulema</i> ‘saabuma, päralt jõudma (ruumis)’	49
3.1.3. <i>tulema</i> ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’	51
3.1.4. <i>tulema</i> ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’	53
3.1.5. <i>tulema</i> ‘sündima, tekkima, kujunema’	54
3.1.6. <i>tulema</i> ‘tuleneb, tingitud olema’	56
3.1.7. <i>tulema</i> ‘toimuma, juhtuma’	57
3.1.8. <i>tulema</i> ‘muutuma’	58
3.1.9. <i>tulema</i> ‘kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)’	59
3.1.10. Mitmeti tõlgendatavad kasutused.....	61
3.2. <i>tulema</i> ühend- ja väljendverbide koosseis.....	71
4. <i>tulema</i> -verbi grammatilised kasutused.....	98
4.1. Modaalne tarind.....	98
4.1.1. Modaalne <i>tulema</i> -tarind vanas kirjakeeles.....	98
4.1.2. Modaalne <i>tulema</i> -tarind 20. sajandi kirjakeeles.....	113
4.1.3. Modaalne <i>tulema</i> -tarindi võimalikest kujunemisteedest eesti keeles	125
4.2. <i>tulema</i> faasiverbina	134
4.3. Analüütiline tulevik.....	135
4.4. <i>tulema</i> seriaalkonstruktsioonis.....	136
4.5. Hortatiivsed kasutused.....	138
4.6. <i>tulema</i> afiksaaladverbina	139
Kokkuvõte	141

Lühendid	145
Materjali allikad.....	146
Kirjandus	152
<i>Summary</i>	161
Lisa 1. <i>tulema</i> -verbi leksikaalsed tähendused (vana kirjakeel).....	164
Lisa 2. <i>tulema</i> iseseisva verbina (TÜKK).....	165
Lisa 3. <i>tulema</i> perifrastilise verbi koosseisus (vana kirjakeel).....	166
Lisa 4. <i>tulema</i> perifrastilise verbi koosseisus (TÜKK).....	168
Lisa 5. Agendi esinemus modaalsetes <i>tulema</i> -tarindites (TÜKK)	171
Lisa 6. Nominaalse lauseliikme vorm <i>tulema</i> -tarindis (1.) (TÜKK).....	172
Lisa 7. Nominaalse lauseliikme vorm <i>tulema</i> -tarindis (2.) (TÜKK).....	173
Lisa 8. <i>tulema</i> -verbi vormistik nessessiivtarindites (TÜKK).....	174
Lisa 9. Kõneviisikasutus modaalsetes <i>tulema</i> -tarindites (TÜKK)	175
Lisa 10. <i>tulema</i> -verbi ajad nessessiivtarindites (TÜKK)	176
Lisa 11. Kõneliik modaalsetes <i>tulema</i> -tarindites (TÜKK)	177
Lisa 12. Ühildumine modaalsetes <i>tulema</i> -tarindites (TÜKK).....	178
Lisa 13. Nessessiivsete <i>olema</i> -tarindite mudelite esinemus 17. sajandi tekstides	179

Sissejuhatus

Käesoleva töö eesmärk on anda ülevaade *tulema*-verbi kasutusest 17.–20. sajandi eesti kirjakeeles ning selgitada ühtlasi *tulema*-verbiga seotud modaaltarindi kujunemislugu. Magistritöö on jätkuks minu bakalaureusetööle (Penjam 2005), milles käsitlesin *tulema*-verbi tähendusi ja modaalkasutuse kujunemist eesti kirjakeeles aastatel 1600–1850. Magistritöös on osaliselt toetunud bakalaureusetöö tulemustele ning vana kirjakeele osas kasutatud ka sama allikmaterjali. Materjal on siiski siinse töö jaoks suures osas ümber struktureeritud, esiplaanile on tõstetud *tulema*-verbi leksikaalse ja grammatilise kasutuse eristus. Lisandunud on 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi keelekasutuse käsitus ning 17. sajandi eesti kirjakeele modaalsete *olema*-tarindite analüüs. Avardunud on ka töö aluseks olnud teoreetiline vaatenurk – uurimistulemuste interpreteerimisel on lähtutud ühtaeg nii grammatisatsiooniteooria kui ka konstruktsioonigrammatika seisukohtadest ning mõistestikust..

Loomuliku keele leksikonis kerkib esile põhisõnavara – kuni paar tuhat lekseemi, mille tundmine on teksti mõistmisel otsustav. Põhisõnavara sisaldab põhisõnu ja mittepõhisõnu ning esimeste hulgas omakorda keskseima klassina tuumsõnavara. Tuumsõnavara koosneb sadakonnast lekseemist, mida võib pidada põhisõnadeks nii lingvistiliste kui kognitiivsete kriteeriumide alusel. (Sutrop 2000: 135) Ilona Tragel on näidanud, et eesti keeles leidub neli verbi, mis vastavad kõigile tuumverbi määratlemise kriteeriumidele: *tulema*, *minema*, *saama* ja *andma*. Need verbid kannavad grammatilist funktsiooni, väljendavad üldmõistet, on teatud konstruktsiooni motivaatoriks, nende tähendus on skemaatiline, nad on tekstis sagedased, keele õppijad omandavad need esimeste hulgas ning nende vasted teistes keeltes on samuti tüüpiliselt funktsioonisõnad. (Tragel 2001: 157)

tulema-verbi keskne grammatiline funktsioon tänapäeva eesti keeles on väljendada kohustuslikkus- ja paratamatusmodaalsust. *tulema*-verbiga seotud modaaltarind on

samas tähenduses kasutatud *pidama*-tarindi kõrval olulisemaid agendikeskse vajalikkuse edasiandmise vahendeid eesti keeles, teatud tekstitüüpides koguni sagedasim (Nurmi 1991: 735). Sel taustal võib pidada mõneti ebaootuspäraseks tõika, et vanemates säilinud eestikeelsetes tekstides ei ole *tulema*-verbi modaalsena tarvitatud. See on omakorda andnud alust hüpoteesiks, et eesti vana kirjakeele andmed võiksid kajastada *tulema*-verbi modaalse kasutuse kujunemist. (Habicht 2001b: 273) Magistritöös esitangi ülevaate modaalse *tulema*-tarindi kasutusele ilmumisest ja arengust eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil ning püüan kogutud andmete põhjal teha oletusi tarindi mõeldava tekkeloo kohta.

Eesti vanema kirjakeele infiniittarindeid ja modaalkonstruksioone on varem uurinud Külli Habicht (2001a; 2001b). Permissiivkonstruktsioonist eesti vanemas kirjakeeles on bakalaureusetöö kirjutanud Reet Kettenberg (2004), Laura Merirand (2003) analüüsib oma bakalaureusetöös lähemalt *pidama*-verbi grammatiseerunud kasutust Heinrich Stahli ja Georg Mülleri keeles. Timo Nurmi (1991) on vaadelnud nessessiivtarindite, sh *tulema*-tarindi kasutust 20. sajandi eestikeelsete ajalehtede juhtkirjades, Haldur Õimult (1965) pärineb eesti nüüdiskeele verbide *tulema*, *pidama* ja *saama* tähenduste ning nendega seotud grammatiliste konstruktsioonide struktuuriline analüüs. Ilona Tragel on eesti keele tuumverbe käsitledes peatunud ka *tulema*-verbi semantikal ja grammatilistel funktsioonidel (2003a; 2003b: 31–32; 2004: 82–83). Modaalsuse väljendamise vahendeid tänapäeva eesti keeles on kirjeldanud Ellen Uuspõld (1989).

Sugulaskeelte modaaltarindite arengulugu puudutavate käsitluste hulgas väärrib sinse töö seisukohalt märkimist Pauli Saukkose põhjalik ajalooline ülevaade läänemeresoome sihikäändeliste infiniivitarindite kujunemisest (1965), samuti Lea Laitise uurimus soome keele nessessiivkonstruktsiooni leviku, struktuuri ja arengu kohta (1992).

Nimetatud käsitlused ei vasta siiski üheselt siinses töös püstitatud põhiküsimustele: kas eesti kirjakeel peegeldab adekvaatselt modaalse *tulema*-tarindi teket ja arengut eesti keeles või puudub tarind vanimates tekstides üksnes seetõttu, et eeskujuks olnud saksakeelses materjalis ei leidunud sellele analoogi? mis ajal ja milliste keelemuutuste tagajärjel on modaalne kasutus võimalikuks saanud? kuidas on kirjakeeles sajandite jooksul muutunud modaalse *tulema*-tarindi grammatiline ehitus ja funktsioonid?

Ka sinne analüüs ei suuda pakkuda neile probleemidele lõplikke lahendusi, ent annab senisest täpsema ettekujutuse *tulema*-verbi semantikast ja kasutusvõimaluste muutumisest eesti kirjakeeles nelja sajandi vältel. Lisaks esitatakse siin hüpoteetilisi arutluskäike modaalse tarindi mõeldava algupära kohta ning püütakse ühtlasi esile tuua empiirilisel materjalil põhinevaid argumente erinevate oletuste kasuks ja kahjuks.

Modaalse tarindi teke leksikaalsete üksuste baasil suurendab keele grammatikavahendite hulka, kujutades endast niisiis tüüpilist grammatiseerimisprotsessi. Teisalt võib *tulema*-verbi modaliseerumist vaadelda kui *tulema*-verbi ja nessessiivkonstruktsiooni sulandumist. Töös ongi materjali analüüsimisel võetud lähtekohaks nii grammatiseerimisteooria kui ka konstruktsioonigrammatika põhiseisukohad.

Kuna keelendi uued tähendused ja funktsioonid ei teki kunagi tühjale kohale, vaid sõltuvad suurel määral sama keelendi varasematest tarvitusvõimalustest, on *tulema*-tarindi grammatiseerumise uurimise vältimatu eeltingimus teha kindlaks verbi kõik mõeldavad tähendused ja kasutuskontekstid. Seetõttu hõlmab suure osa töö mahust vana kirjakeele *tulema*-verbi üldine semantiline analüüs, milles on hõlmatud nii *tulema*-verbi leksikaalsed kui grammatilised kasutused eesti kirjakeeles. Vaadeldud on 4929 *tulema*-verbi kasutust põhjaeestilistes kirjalikes allikates aastatest 1600–1850 ning 11492 *tulema*-verbi tarvitust aastatest 1890–2000. Analüüsitav vana kirjakeele materjal on püütud valida selliselt, et igast ajajärgust oleksid võimaluse piires esindatud kõik funktsionaalstiilid ning eri ajavahemikest pärit keeleainese hulk oleks mingilgi määral võrreldav. Kaasatud on iga perioodi olulisemad autorid ja teosed. 19. sajandi viimase kümnendi ning 20. sajandi keeleandmed pärinevad Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpusest. Arengutendentside kirjeldamisel ning hüpoteeside põhjendamisel on pisteliselt kasutatud andmeid muudestki allikatest, muuhulgas on toodud näiteid ka eesti murretest (kogu muredmaterjal pärineb Eesti Keele Instituudi eesti murrete sõnavara koondkartoteegist). Nimetatud lisamaterjal töös toodud statistilistes andmetes ei kajastu.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimene peatükk annab ülevaate grammatiseerimisteooriast ja konstruktsioonigrammatikas, erilist tähelepanu on pööratud verbide argumentstruktuurikonstruktsioonide analüüsile. Ühtlasi kirjeldatakse siin modaalsuse käsitlust üldkeeleteaduses ning eesti keele nessessiivkonstruktsiooni. Teises peatükis

tutvustatakse üksikasjalikumalt töö eesmäärke, metoodikat ja tekkinud probleemide lahendusi. Kolmandas peatükis analüüsitakse *tulema*-verbi leksikaalseid kasutusi, selgitatakse ja põhjendatakse esiletulevaid tähenduslikke mitmesusi. Neljas peatükk kirjeldab *tulema*-verbi grammatilisi kasutusi eesti kirjakeeles, sh kasutust nessesivkonstruktsioonis. Esitatakse modaalseste tarindite semantiline ja grammatiline analüüs ning käsitletakse *tulema*-verbi modaalkasutuse võimalikke tekkemehhanisme.

Täna südamest kõiki, kes on minu magistritöö valmimisele kaasa aidanud: TÜ vana kirjakeele töörühma liikmeid, kes võimaldasid mul kasutada nende poolt arvutisse sisestatud vanema kirjakeele tekste; professor Mati Ereltit ja PhD Ilona Tragelit, kellelt olen saanud rohkesti kasulikke viiteid töö probleemistikku puudutavale teooriakirjandusele; Külli Prillopit, kes pakkus lahkelt oma abi andmete töötlemiseks sobivaimate arvutitehniliste lahenduste leidmisel; Florian Sieglit, kellelt sain infot eesti *tulema*-verbi vastetega seotud modaaltarindite kohta indoeuroopa keeltes ning Reet Klettenbergi, kellega mul on olnud võimalik kogu töö kirjutamise perioodil vahetada mõtteid vana kirjakeelega seotud küsimuste üle ning arutada uurimise käigus tekkinud probleeme. Minu eriline tänu kuulub minu suurepärasele ja abivalmile juhendajale dotsent Külli Habichtile, kes on mind oma aega ja vaeva säästmata kõigiti abistanud, suunanud ning toetanud.

1. Teoreetilised lähtekohad

1.1. Grammatiseerumisteooria

Grammatiseerumise (ingl *grammaticalization* v *grammaticization*) mõiste võttis 1912. aastal kasutusele prantsuse lingvist Antoine Meillet, defineerides grammatiseerumise kui grammatilise iseloomu omistamise varasemale iseseisvale sõnale (Meillet 1912: 131, viidatud Hopper, Traugott 1993: 18 järgi). Hiljem on lingvistikas termini sisu mõnevõrra laiendatud, ning ehkki eri autorid kasutavad mõiste defineerimisel veidi erinevat sõnastust, peetakse grammatiseerumist kõneldes enamasti siiski silmas üht ja sama protsessi: grammatiseerumine on areng leksikaalsetest vormidest grammatilisteks ja grammatilistest vormidest veel grammatiliseks¹ (Heine, Kuteva 2002: 2; vrd nt Hopper, Traugott 1993: xv, 2; Bybee jt 1994: 4–5; Heine jt 1991: 2; Diewald 1997: VII).

Grammatiseerumist võib vaadelda ka sünkroonilises plaanis. Diakroonilised muutused keeles põhjustavad sünkroonilist varieeruvust, mida saab kirjeldada iseseisva, ajast sõltumatu süsteemina. Diakroonilise ja sünkroonilise perspektiivi olemasolu võimaldab grammatiseerumise pidada teatud mõttes pankrooniliseks, ajatüleseks nähtuseks. (Heine jt 1991: 261) Sünkroonilise vaatenurga korral pole põhjust kirjeldada grammatiseerumise protsessina, vaid seda saab defineerida kui keeleüksuse grammatilise astet leksikaalsuse-grammatilise teljel (nt Wischer, Diewald 2002: ix).

¹ Osa autoreid mainib siiski, et terminile võib anda muidki lisatähendusi: mõistesisu saab laiendada ning vaadelda grammatiseerumise kui grammatika komponentide ja elementide kujunemise protsessi üldisemalt, sh nt sõnajärgereeglite ja lausetüüpide kujunemine (Metslang 2002: 164); grammatiseerumiseks võib nimetada ka keeleteaduse seda osa, mis tegeleb grammatiseerumise protsesside uurimisega (Hopper, Traugott 1993: 1).

1.1.1. Grammatiseerimise nähtuste uurimise ajaloo

Vaatamata sellele, et grammatiseerimise mõiste tuli kasutusse 20. sajandi alguses, oli sellega seotud nähtusi keeles märgatud ning analüüsitud juba palju varem, iseseisvaks teooriaks kujunes grammatiseerimisteooria siiski alles 1970.–1980. aastatel (Metslang 2002: 165).

Varasemad grammatiseerimisteooria jaoks huvitavad tähelepanekud on tehtud juba II aastatuhande alguses Hiinas, kus eristati hiljemalt 10. sajandil “täis” ja “tühje” lingvistilisi sümboleid ning juba 14. sajandi alguses on väidetud, et “tühjad” sümboolid on varem olnud “täis” sümboolid, s.t grammatiliste üksuste algupära on olnud leksikaalne (Heine jt 1991: 5).

Euroopas hakati grammatiseerimise nähtuste vastu huvi tundma 18. sajandil (Jean Jacques Rousseau, Etienne Bonnot de Condillac). Nii grammatika kui abstraktne sõnavara väideti olevat ajalooliselt arenenud konkreetsetest sõnadest. (Heine jt 1991: 5) 18. sajandi teisel poolel märkis J. Horne Tooke, keda on peetud ka varasema grammatiseerimise uurimise alusepanijaks, et noomenid ja verbid on n-ö “vajalikud” sõnad, ülejäänud sõnaklassid on nende lühendamise või “moonutamise” tulemus. Morfoloogilised vormid on Horne Tooke’i järgi fragmendid varasematest iseseisvatest sõnadest, mis on aglutineeritud sõnatüve külge. Ehkki sarnaseid tähelepanekuid olid teinud ka varasemad autorid, oli Horne Tooke esimene, kes kasutas oma vaatlusi niisuguse üldistava teooria rajamiseks, mille kohaselt on keele algupärane olek “konkreetne” ja “abstraktsed” üksused on tuletatud konkreetsetest. (Heine jt 1991: 5–6)

19. sajandil uuriti grammatiseerimise nähtusi eelkõige tollase morfoloogilise tüpoloogia vaimus, eesmärgiga selgitada keele, kultuuri ja mõtlemise arengutaseme vahelisi seoseid. See suund toetus peamiselt Wilhelm von Humboldti keelefilosoofilistele ideedele ning oli 19. sajandi lõpuks rajanud arvestatava grammatiseerimise traditsiooni. (Heine jt 1991: 6–8; Hopper, Traugott 1993: 19) Rohkesti näiteid grammatiseerimisprotsessidest esitati ka 19. sajandil keeleteaduses domineerinud võrdlev-ajaloolise paradigma raames, nt Franz Boppi ja Wilhelm von Schlegeli töödes (Heine jt 1991: 6).

Grammatiseerimise keskset rolli keelemuutuste teoorias tunnustas esimesena siiski Antoine Meillet 20. sajandi teisel kümnendil (Hopper, Traugott 1993: 20). Meillet’

(1912) järgi on grammatikaüksuste tekkimiseks kaks võimalust: analoogiapõhine innovatsioon ja grammatisatsioon, kusjuures esimene neist puudutab vaid üksiknähtusi ega suuda mõjutada keelesüsteemi tervikuna (Heine jt 1991: 9). Grammatisatsiooni iseloomustavad Meillet' arvates kaks peamist tunnust: ekspressiivse tähenduse muutumine grammatiliseks ning keelele uute grammatikavahendite loomine. Meillet on tähendanud mõiste piiritlemisega seotud probleeme, kirjeldanud grammatiseeruva üksuse väljenduslikkuse vähenemist, grammatiseerunud keelendi kasutussageduse suurenemist ja protsessiga kaasnevat fonoloogilist kadu. (Hopper, Traugott 1993: 22–24) Meillet on märganud ka grammatisatsiooni duaalset olemust – ühest küljest on see kirjeldatav kontinuumina, pideva protsessina, teisalt aga vaadeldav diskreetse üleminekuna ühest kategooriast teise (Heine jt 1991: 9).

Kuna kõik varasemad grammatisatsiooni puudutavad uurimused lähenesid protsessile üksnes diakroonilisest aspektist, tuleb pidada loomulikuks, et struktuurse lingvistika teke ja ainuvalitsev positsioon üldkeeleteaduses alates 1930ndatest aastatest vähendas oluliselt huvi grammatisatsiooninähtuste vastu ning pikka aega ei toimunud uurimises erilist edasiminekut. 1960ndatel tegelesid mõned indoeuropeistid (Jerzy Kuryłowicz, Calvert Watkins) küll muuhulgas ka grammatisatsiooniküsimustega, kuid nende tööd jäid omas ajas marginaalseks ega pärvinud kuigivõrd tähelepanu (Hopper, Traugott 1993: 25).

1970ndatel aastatel kasvanud huvi tüpoloogianähtuste ja pragmaatika vastu lõi soodsa pinnase grammatisatsiooni uurimise elavnemiseks: grammatisatsioonis hakati nägema vahendit sünkroonilise grammatika mõistmiseks (Hopper, Traugott 1993: 25; Heine jt: 1991: 11). Uue, diakrooniliste ja sünkrooniliste nähtuste lahutamatu rõhutava uurimissuuna eestvedajaks ja põhiväidete formuleerijaks võib pidada Talmy Givóni (Heine jt 1991: 12; Hopper, Traugott 1993: 25), ent vajadust põhjendada sünkrooniliselt kirjeldatud nähtusi keeleajaloo abil tõstsid esile ka mitmed teised uurijad (vt nt Greenberg 1979). Kui 1970. aastate algul oli tähelepanu keskmes eelkõige süntaktiliste struktuuride morfologiseerumine, siis kümnendi teiseks pooleks oli huviala juba tunduvalt laienenud ning tähelepanu oli pöördunud ka diskursusepragmatikale grammatisatsiooniprotsessi seletava parameetrina. Grammatisatsiooni peeti tsükliks muutuseks, mille käigus pragmaatilised struktuurid arenevad süntaktiliseks ning sealt

edasi aja jooksul morfoloogiseerumise ja fonoloogilise reduktsiooni tagajärjel viimaks kaovad:

diskursus > süntaks > morfoloogia > morfofoneemika > Ø.

(Heine jt 1991: 12–13)

1970ndatel alguse saanud uurimissuunda arendati edasi 1980ndatel aastatel – kiiresti kasvanud huvi grammatisatsioonilmingute vastu ning mitu mahukat, paljude keelte andmeid kasutavat uurimust, mis tõestasid protsessi universaalsust (Bybee 1985; Heine, Reh 1984, viidatud Hopper, Traugott 1993 järgi), rajasid aluse, mis võimaldas grammatisatsiooni uurimisel kujuneda iseseisvaks, teatud tüüpi keelenähtusi selgitavaks teooriaks (Hopper, Traugott 1993: 30). Kirjeldati grammatisatsioonis tüüpiliselt toimuvaid protsesse, grammatisatsioonile iseloomulikke jooni ning grammatisatsiooniga kaasnevaid nähtusi; pöörati tähelepanu grammatisatsiooni sünkroonilisele aspektile ning töötati välja parameetrid grammatisatsiooni kirjeldamiseks sünkroonilise keelematerjali põhjal (Heine jt 1991: 14–22).

20. sajandi lõpul ja 21. sajandi alguses on huvi grammatisatsiooniteooria vastu olnud jätkuvalt suur. Välja on töötatud teooria põhialuste mahukad käsitlused (Heine jt 1991; Hopper, Traugott 1993), on kirjeldatud grammatiseerumisprotsesse väga paljudes keeltes (nt Bybee jt 1994), selgitatud vasturääkivusi ja probleeme teooria peamistes seisukohtades (nt Wischer, Diewald 2002; Ramat, Hopper 1998) ning jõutud ulatuslike kokkuvõteten senistest empiirilistest uurimustest (Heine, Kuteva 2002).

1.1.2. Grammatiseerumisprotsessi olemus

Eri keelte grammatikaüksuste tekke analüüsimisel on selgunud, et genealoogiliselt ja geograafiliselt väga kaugete keelte grammatiseerumisprotsessid sarnanevad paljuski üksteisega. Järgnevas kirjeldataksegi tüüpilise grammatiseerumisprotsessi diakroonilist kulgu, võttes seejuures arvesse eri autorite seisukohti ning uurimistulemusi.

Grammatiseerumisprotsessi kandvateks mehhanismideks peetakse reanalüüsi ja analoogiat (Hopper, Traugott 1993; Harris, Campbell 1995; Itkonen 2002). Veidi teistsuguse liigenduse esitavad Heine ja Kuteva (2002: 2), kelle järgi hõlmab grammatiseerumine nelja omavahel seotud mehhanismi: desemantiseerumise, laiendust (ingl *extension*), dekategoreerumise ning erosiooni. Käsitluste lahknevus ei tulene siiski

niivõrd protsessi põhimõtteliselt erinevast tõlgendamisest, vaid küsimus on pigem rõhuasetuses – mida pidada primaarseks, mida sekundaarseks, millised nähtused on protsessi seisukohalt olemuslikud, millised üksnes kaasnevad sellega. Kuna siinse ülevaate eesmärk on kirjeldada grammatisatsiooni võimalikult terviklikult, haarates nii selle tuuma kui kõrvalsaadusi, näib olevat mõistlik kaks lähenemist ühendada. Eri autorite poolt esiletõstetud etappide tinglikke järgnevus- ja samaaegsussuhteid grammatisatsiooniprotsessis kujutab tabel 1.1. Skeem on siiski tinglik, tegelikult toimivad mehhanismid suures osas paralleelselt, üksteist täiendades ja mõjutades.

Tabel 1.1. **Grammatisatsioonimehhanismide ajaline järgnevus**

	Heine, Kuteva 2002	Hopper, Traugott 1993
Aeg ↓	1. Desemantisatsioon	
		2. Reanalüüs
	3a. Laiendus	3b. Analoogia
	4. Dekategorisatsioon	
	5. Erosioon	

Desemantisatsiooni ehk "semantilist pleekimist", s.t kadu keeleüksuse tähendussisus võib pidada kas grammatisatsiooni esimeseks etapiks või siis selle eelduseks. Keelendi grammatilise funktsiooni ümbertõlgendamine saab toimuda alles pärast tähenduslikku muutust (Auwera, Plungian 1998: 115; Heine jt 1991: 175; Heine, Kuteva 2002: 3). Osa autoreid (vt nt Bybee jt 1994: 19–21) on seisukohal, et desemantisatsioon toimub teiste grammatisatsiooninähtustega samaaegselt, kuid nähtavasti ei välista ka seesugune lähenemine tähendusmuutust protsessi käivitava jõuna. Samuti näib, et seisukohta desemantisatsiooni jätkumisest grammatisatsiooni hilisematelgi staadiumidel ja põimumisest muude muutustega aktsepteerivad ka ülejäänud autorid. Siinses töös lähtumegi arusaamast, et desemantisatsioon ei ole teistest mehhanismidest rangelt lahutatud, vaid on ühelt poolt grammatisatsiooni lähteks, teiselt poolt aga toimib paralleelselt muude muutustega kogu protsessi vältel.

Uurijatel on erimeelsusi selles, kas grammatisatsiooniprotsessis toimuvaid tähendusmuutusi saab kirjeldada semantilise “pleekimise”, kaona. Hopper ja Traugott (1993: 68) lähenevad grammatisatsioonile eelkõige pragmaatilisest vaatepunktist ning väidavad, et protsessi käivitavat tähendusmuutust pole põhjust pidada “pleekimiseks”. Nad põhjendavad oma seisukohta peamiselt kolme tüüpi argumentidega: esiteks, eriti grammatisatsiooniprotsessi varasematel etappidel on tähendusmuutused tingitud eeskätt kõneleja püüdest väljenduda ekspressiivselt (metonüümilised ja metafoorsed kasutused) ning seetõttu tuleks tähendusmuutust käsitada pigem rikastava ülekandena ühest valdkonnast teise; teiseks, grammatiseerunud elemendid säilitavad teatud jooni oma esialgsest leksikaalsest tähendusest; ning kolmandaks, grammatiseeruv keelend ei kaota lihtsalt varasemale leksikaalsele üksusele omast tähendussisu, vaid omandab uusi tähendusi, mis seostuvad selle grammatilise kategooriaga, millesse keelend grammatiseerudes nihkub (Hopper, Traugott: 87–93). Pragmatika seisukohalt on metafoor ja metonüümia ilmselgelt sisu rikastavad, mitte “pleegitavad” vahendid, kuid semantilise aspektist nähtuna sisaldavad metafoorne, aga ka grammatisatsiooniga seotud metonüümne ülekande kui mitte just semantilist kadu (võib ehk tõepoolest vaielda, kas näiteks ülekande ruumivaldkonnast ajavaldkonda on tingimata seotud tähendussisu “pleekimisega”, kuigi liikumine kolmemõõtmelisest ruumist ühemõõtmelisse on ilmne), siis vähemasti tähenduse üldistumist kindlasti. Seisukoht, et grammatiliste vahendite lähteks olnud varasemate leksikoniüksuste semantika võib mõjutada grammatilise üksuse hilisemat käitumist, on üldtunnustatud, ent selle aktsepteerimine ei välista siinse töö autori arvates grammatisatsiooniga seotud tähendusmuutuste tõlgendamist semantilise kulumisena – grammatikaüksus ei säilita kunagi kogu oma varasemat leksikaalset sisu, teatud hulk semantilisi jooni kaob. Seega võime grammatisatsiooni esimesel etapil rääkida siiski protsessi sisenenud üksuse tähenduslikust “pleekimisest” (mööndusega, et peame tähenduskaoks igasugust semantilist üldistumist ning konkreetsete leksikaalsete tunnuste kadu).

Grammatisatsiooni käigus toimuvad semantilised nihked ei ole niisiis juhuslikud, vaid järgivad teatud kindlat skeemi: tähendused muutuvad üldisemaks, abstraktsemaks, mitte vastupidi. Heine, Claudi ja Hünemeyer on näidanud (1991: 160), et tähendused liiguvad ühest valdkonnast teise tüüpiliselt samas järjekorras:

ISIK > OBJEKT > TEGEVUS > RUUM > AEG > KVALITEET.

Eri uurijad ei ole täielikul üksmeelel, milliste vahenditega peaks tähendusmuutust konkreetses kontekstis kirjeldama või kuidas seda põhjendada, enamasti räägitakse sellega seoses metafoorsusest, metonüümilisusest ning kontekstipõhistest järeldustest. Hopper ja Traugott (1993: 63–93) kirjeldavad muutusi kui metafoorsete ja metonüümiliste järelduste tagajärge; Heine, Claudi ja Hünemeyer (1991: 113–114) peavad metafoorsust kõrgema tasandi nähtuseks. Grammatiseerimisprotsess on nende tõlgenduses kahetasandiline. Makrotasandil tuleks seda vaadelda kui diskreetset metafoorset ülekannet ühest tähendusvaldkonnast teise, ülekande metafoorne iseloom avaldub järgmistes seikades: grammatiseerimine sisaldab ülekannet ühest mõistevaldkonnast teise (vt eespool esitatud muutusteahelat); on olemas “otsene” ja “ülekandeline” tähendus, kusjuures ülekandelises tähenduses kasutatud keelendi tõlgendamine “sõna-sõnalt” viib anomaalia, väärtõlgenduseni; konkreetset väljendatakse abstraktsema kaudu: elusolendite kohta käivat inimesele omase kaudu, objektidega seotut elusatele isikutele iseloomuliku kaudu jne. Makrotasandi muutusena on grammatiseerimine diskreetne protsess, mis viib keelendi ühest selgelt piiritletud kasutusvaldkonnast teise. Mikrotasandil teostab makrotasandi metafoorilise ülekande aga kontekstipõhine järeldamismehhanism, mida võib pidada olemuselt metonüümiliseks. (Heine jt 1991: 45–61; 98–103)

Muutus toimub järk-järgult, väiksemate semantiliste nihete ja teisenemiste kaudu, esialgu üksnes väga kitsas semantilises ja grammatilises kontekstis (Hopper, Traugott 1993: 2–3). Bernd Heine järgi vallandab mehhanismi keelendi sage kasutus ühendavas kontekstis (ingl *bridging context*) – ümbruses, kus on tõenäoline interpreteerida keelendit uues, üldisemas tähenduses, ent mõeldav on siiski ka varasem, konkreetne tõlgendus. Sama keelendiga võib olla seotud hulk erinevaid ühendavaid kontekste, mis võivad edaspidises arengus põhjustada konventsionaalse grammatilise tähenduse tekke, ehkki võivad olla ka juhuslikud, ühekordsed. Grammatiseerumise eelduseks ongi sama tüüpi ühendava konteksti sage esinemine, mis teeb võimalikuks uue tähenduse konventsionaliseerumise. Ümberlülituskontekstis (ingl *switch context*) on allik tähendusest lähtuv tõlgendus juba välistatud, konventsionaliseerumise etapil muutub uus tähendus täiesti iseseisvaks. (Heine 2002: 84–85) Viimased kaks staadiumi

tähenduse arengus on juba paralleelsed grammatiseerumise järgmiste etappide, reanalüüsi ja analoogiaga. Veidi teistsuguse, enam morfoloogilisi ja struktuuralseid aspekte ning paradigmaatilisi suhteid rõhutava kontekstianalüüsi on esitanud Gabriele Diewald (2002).

Semantiline muutus üksi ei põhjusta grammatiseerumist, oluline etapp grammatiseerumise protsessis on tarindi elementide grammatilise funktsiooni ümbertõlgendamine ehk **reanalüüs**². Reanalüüsi käigus tõlgendatakse ümber tarindi grammatiline struktuur. Näiteks võidakse varasem täistähenduslik verb analüüsida abiverbiks või genitiivne noomenikonstruktsioon adpositsioonikonstruktsiooniks (vastava ümbertõlgenduse teeb võimalikuks keelendi üldistunud tähendus). Reanalüüsi ei saa siiski grammatiseerumise võrdsustada, sest keeles toimub ka niisuguseid reanalüüsiprotsesse, mis ei vii grammatiliste, vaid leksikaalsete üksuste tekkeni (Lehmann 2002: 12–13; Hopper, Traugott 1993: 48–49). Sageli võib grammatiseeruvgi keelend mõnes muus kontekstis teiste keeleüksustega liitudes leksikaliseeruda (Lehmann 2002: 5)

Grammatiseerumise protsessi osana on reanalüüs olemuselt abduktiivne – teksti vastuvõtja kuuleb/näeb väljundit ja järeldab selle põhjal uue grammatilise struktuuri, mille abil väljundit on võimalik analüüsida (Itkonen 2002: 413–414; Hopper, Traugott 1993: 41). Reanalüüsi etappi grammatiseerumises ei seostata harilikult analoogilisusega, ent sisuliselt on siingi tegemist analoogianähtusega, kuna uue tarindi loomiseks on vajalik selle sarnasus varasemate tarinditega (Itkonen 2002: 418).

Reanalüüs loob küll uusi grammatilisi struktuure, kuid enamasti ei ole seda võimalik vahetult jälgida, sest funktsioonide ümbertõlgendamine toimub üksnes teksti interpreteerija teadvuses. Mitmeti analüüsitava lause põhjal ei saa otsustada, kas reanalüüs on toimunud või mitte. See ilmneb alles grammatiseerumise järgmisel etapil – **analoogial põhineva laienduse** vaatlemisel. Laienduse käigus kantakse reanalüüsi tulemusel tekkinud tarind analoogia toel üle uutesse kontekstidesse, kus selle kasutamine varem ei oleks olnud mõeldav, ning kujunevad uued, üheselt interpreteeritavad tarindid, mis peegeldavad keeles toimunud struktuurimuutusi.

² Mõned uurijad ei tunnusta reanalüüsi grammatiseerumise protsessi tingimatu osana, kuid käsitluse lahknevus taandub mõiste erinevale defineerimisele või süntaktilise esituse olemusega seotud üldisemat laadi seisukohtadele (Heine, Kuteva 2002: 5; Croft 2003: 267–268).

(Hopper, Traugott 1993: 57–58) Laiendusega kaasneb ka grammatiseeruva keelendi kasutussageduse järsk tõus (Hopper, Traugott 1993: 59–60), mis on grammatiseerumise protsessile iseloomulik – grammatiliste üksuste kasutussagedus on keeles oluliselt suurem kui leksikoniüksuste oma.

Dekategorisatsioon ja erosioon on otseselt seotud keelendi tähenduse üldistumise ja tähendussisu “pleekimisega” (Heine, Kuteva 2002: 3). Dekategorisatsioon on grammatiseerunud vormide morfosüntaktiliste omaduste kadu. Grammatiseerumise tagajärjel liigub sõnavorm avatud klassist suletud klassi ja võib minetada avatud klassi üksustele iseloomulikke tunnuseid, nt võime muutuda ajas, aspektis, kõneviisis, isikus või arvus, siduda laiendeid, toimida iseseisva lauseliikmena jne (Hopper, Traugott 1993: 105).

Erosiooni mõistetakse kui foneetilise substantsi kadu grammatiseerunud üksuses (Heine, Kuteva 2002: 2). Analoogia suurendab grammatiseeruva keelendi kasutussagedust (Hopper, Traugott 1993: 59). Keeles sagedamini tarvitatavatel üksustel on omakorda tendents lüheneda, mistõttu fonoloogiline reduktsioon on grammatiseerumise loomulik osa (Bybee jt 1994: 19–21). Grammatiseerumine algab analüütilise tarindi tekkest leksikaalsete üksuste baasil. Edasise arengu käigus muutub vorm üha kompaktsemaks ja kulub, muutudes tüüpiliselt järgmises suunas:

vaba sõnaühend > perifrastiline vorm > liitvorm >
morfoloogiline vorm > morfofonoloogiline vorm > Ø

(Givón 1979, viidatud Metslang 2002: 168 järgi).

Niisiis on “ideaalne” grammatiseerumise protsess tsükliline: uued tarindid tekivad, kuluvad ja kaovad. Grammatiseerumise protsessiga kaasnevat kadu aitab kompenseerida maailma keeltes universaalne uuendamise tendents: sünteetilisi vorme asendatakse uute, perifrastilistega, mis omakorda hakkavad grammatiseerumise protsessis kuluma (Hopper, Traugott 1993: 9–10).

Grammatiseerumise tuleks vaadelda pideva protsessina – semantilised ja fonoloogilised muutused selles toimuvad väga aeglaselt ja sujuvalt, järkjärguliste üleminekute ahelana (Hopper, Traugott 1993: 6). Vanemad ja uuemad vormid eksisteerivad nii üksikkõneleja kui keelekollektiivi teadvuses pikka aega paralleelselt, põhjustades sünkroonilisel tasandil varieerumist. Makrotasandil võib muutusi

analüüsida siiski diskreetsete metafooriliste üleminekutena ühest mõistevaldkonnast teise.

Grammatisatsiooniprotsessi üheks iseloomulikumaks tunnuseks on peetud ühesuunalisust: leksikaalsed või vähem grammatilised üksused arenevad grammatilisemaks, mitte vastupidi. Ühesuunalised on ka grammatisatsiooni käigus toimuvad muutused: tähendus muutub üldisest abstraktsemaks, morfosüntaktiline seotus suureneb, üksuse morfoloogiline varieeruvus väheneb. Grammatisatsioonile vastupidine nähtus, kus grammatiliste üksuste baasil areneksid leksikaalsed või vähem grammatilised üksused, on maailma keeltes suhteliselt harv. (Heine, Kuteva 2002: 4; Hopper, Traugott 1993: 94–129; Bybee jt 1994: 12–14 jpt) Siiski on viimastel aastatel hakatud enam tähelepanu pöörama grammatisatsiooni pöördprotsessi, degrammatisatsiooni uurimisele ning rõhutatud degrammatisatsiooninähtuste olulisust grammatisatsiooniprotsessi universaalsuse ning tüüpiliselt ühesuunalise arengu selgitamisel (nt Norde 2002, Auwera 2002; Fitzmaurice 2000). Samuti on pööratud palju tähelepanu grammatisatsiooni ja leksikalisatsiooni ning sellega seoses ka leksikalisatsiooni ja degrammatisatsiooni vahekorrale (nt Wischer 2000; Lehmann 2002; Cabrera 1998).

1.2. Konstruksioonigrammatika

1.2.1. Konstruksioonigrammatika ajaloost

Konstruksioonigrammatika mõiste tänapäeva keeleteaduses hõlmab mitut üksteisest lahknevat uurimissuunda. Siinses käsitluses tutvustatakse vaid konstruksioonigrammatika klassikalist suunda, mille olulisemateks esindajateks võib pidada Charles Fillmore'i, Paul Kayd, George Lakoffi ja Adele Goldbergi³, kuid iseseisvate konstruksioonigrammatiliste teooriatena väärivad märkimist veel näiteks William Crofti loodud radikaalne konstruksioonigrammatika (vt Croft 2001) ning "kehastatud" konstruksioonigrammatika (ingl *embodied construction grammar*) (vt nt Bergen, Chang 2005; Chang jt 2002).

³ Mõnes käsitluses ei vaadelda ka seda suunda kui tervikut, vaid lahutatakse Fillmore'i ja Kay tööd Lakoffi ja Goldberg'i omadest (vt nt Croft, Cruse 2004: 266–278).

Konstruksioonigrammatika aluseks tuleb pidada Charles Fillmore'i ning tema kolleegide ja õpilaste töid California Berkeley ülikoolis 1980ndate aastate algul (Östman, Fried 2004: 1), selle juured ulatuvad aga ajas veelgi kaugemale: Fillmore'i rajatud käändegrammatikani (1972). Käändegrammatika põhieesmärk on lauseliikmete semantiliste rollide ja neile vastavate grammatiliste rollide kirjeldamine. Semantiliste rollide mudeldamist võib pidada ka konstruksioonigrammatika tuumaks (Fried, Östman 2004: 14).

Konstruksioonigrammatika otsene eelkäija on käändegrammatika edasiarendusena sündinud freimisemantika (Fillmore 1982; 1984, viidatud Fried, Östman 2004: 13 järgi), mille põhiseisukohad – keeleüksuste tähendused ei ole lõplikult kirjeldatavad atomistlike primitiivide abil, vaid on üldjuhul defineeritud teatud taustsituatsiooni või taustfreimi suhtes (Goldberg 1995: 25–27; Leino, J. 2003: 66–69); grammatikat saab vaadelda kui süntaktiliste, tekstuaalsete ning verbispetsiifiliste situatsioonirollide suhete võrgustikku (Fried, Östman 2004: 14–15) – on väga lähedased konstruksiooni-grammatika peamistele väidetele.

Seoseid ja paralleele saab leida konstruksioonigrammatika ja teistegi lingvistiliste uurimissuundade vahel. Esile on tõstetud konstruksioonigrammatika sidemeid suhtegrammatikaga (Östman, Fried 2004: 2) ning generatiivse semantika teooria raames arendatud gestaltgrammatikaga (Östman, Fried 2004: 3–4). 20. sajandi keskpaiga olulisima paradigma, generatiivse grammatikaga, ühendab konstruksioonigrammatikat ühelt poolt püüid teooria rangelt formaalse esituse suunas ning vähemalt varasemat konstruksioonigrammatikat ka lähtumine ennekõike inglise keelest. Oluliseks siduvaks jooneks konstruksioonigrammatika ja generatiivse grammatika vahel on ka mõlema teooria generatiivne olemus: selle abil peaks ideaalis olema võimalik produtseerida kõik keeles korrektsed laused ja ainult need (Kay 1995: 172). Konstruksioonigrammatika formaalset poolt on arendanud ennekõike Paul Kay, lähendades oma töödes konstruksioonigrammatikat põhjakesksele fraasistruktuurigrammatikale (ingl *head-driven phrase structure grammar*) (Östman, Fried 2004: 5). Tihedad seosed on ka konstruksioonigrammatika ja kognitiivse paradigma vahel – konstruksioonigrammatika põhilised koostisosad ning tuum arvatakse vastavat inimtaju põhistruktuuridele (vt nt Goldberg 1995: 39–43; Östman, Fried 2005). Konstruksiooni-

grammatika kognitiivset poolt on oma töödes rõhutanud eelkõige Lakoff (1987) ja Goldberg (1995; 2005).

1.2.2. Konstruksioonigrammatika olemus ja põhiväited

Konstruksioonigrammatika põhitermini, konstruksiooni, defineerib Goldberg (1995: 4) oma argumentstruktuurikonstruksioonide käsitluses järgmiselt: “C is a construction iff_{def} C is a form–meaning pair $\langle F_i, S_i \rangle$ such that some aspect of F_i or some aspect of S_i is not strictly predictable from C’s component parts or from other previously established constructions.”⁴ (Mõnevõrra teistsuguses sõnastuses on konstruksiooni definitsioon või kirjeldus esitatud ka nt Fillmore, Kay O’Connor 1988: 501; Kay, Fillmore 1997: 2; Croft, Cruse 2001: 247 jm.) Seega vaadeldakse konstruksioonigrammatikas vormi ja funktsiooni kui teineteisest lahutamatu (Fried, Östman 2004: 12); grammatilise konstruksiooni kirjeldusse kuulub ühtaegu informatsioon konstruksiooni morfosüntaktiliste omaduste, tema prosoodilise ja foneetilise kuju, tähenduse ja funktsiooni kohta (Fried, Östman 2004: 19–23). Eeldatakse, et keele leksikoni ja grammatika vahel puudub terav piir, konstruksioonidena vaadeldakse ka leksikaalseid keeleüksusi (Fried, Östman 2004: 12; Goldberg 1995: 7; Fillmore 1989: 34; Leino, P. jt 2001: 14). Konstruksioone esitatakse harilikult kastdiagrammide abil (Fried, Östman 2004: 13).

Konstruksioonigrammatikat tutvustavas entsüklopeediakirjes defineerib Paul Kay selle järgmiselt: “Construction grammar (CG) is a non-modular, generative, non-derivational, monostratal, unification-based grammatical approach, which aims a full coverage of the facts of any language under study without loss of linguistic generalizations within and across languages.”⁵ (Kay 1995: 171)

Konstruksioonigrammatika mittemodulaarsuse all peetakse silmas vormi ja tähenduse lahutamatust – vormi ja tähendust vaadeldakse konstruksioonigrammatikas kui sama grammatilise elemendi osi, mitte kui grammatika erinevaid komponente;

⁴ “C on konstruksioon parajasti siis, kui C on vormi ja tähenduse paar $\langle F_i, S_i \rangle$, mille puhul mõni F_i aspekt või mõni S_i aspekt ei ole rangelt ennustatav C komponentide või eelnevalt postuleeritud konstruksioonide põhjal.”

⁵ “Konstruksioonigrammatika (CG) on mittemodulaarne generatiivne mittederivatiivne ühekihiline unifikatsioonipõhine grammatikakäsitlus, mille eesmärk on iga uuritava keele kõigi faktide katmine ilma keelesisese ja keeltevahelise lingvistiliste üldistuste kaota.”

grammatika on vormide ja tähenduste konventsionaalsete seoste kogum, koosnedes seega holistilistest üksustest (Kay 1995: 171; Fried, Östman 2004: 24).

Konstruksioonigrammatika generatiivsusest oli seoses konstruksioonigrammatika ja generatiivse grammatika seostega põgusalt juttu jaotises 1.2.1.

Konstruksioonigrammatika mittederivatiivsus ja ühekihilisus tähistavad ümberkirjutusreeglite puudumist ning grammatika ühetasandilisust. Konstruksiooni-grammatikas on loobutud pindstruktuuri ja süvastruktuuri vastandamisest, grammatika on ühekihiline, sarnanedes pigem kitsendustepõhiste lähenemistega, kus konstruksioonide korrektsus määratletakse kitsendusprintsipi abil. (Fried, Östman 2004: 25) Pind- ja süvastruktuurist loobumine on suuresti tingitud juba konstruksiooni-grammatika põhiprintsiipidest. Konstruksioonigrammatikas eeldatakse, et tsentril ja perifeerial puudub range piir ning nende põhiolemus on sama (vt nt Fillmore, Kay, O'Connor 1988: 534; Fried, Östman 2004: 15–18; Östman 1988: 177; Kay 1995: 173–174). Transformatsiooniline lähenemine tõstab aga paratamatult ühed konstruksioonid esiplaanile, luues seega tsentri ja perifeeria asümmeetria (Goldberg 1995: 108). Kognitiivset suunda esindavates konstruksioonigrammatika käsitlustes on kehtiva hüpoteesina rakendatud ka sünonüümia vältimise printsiipi: vormierinevus tingib tähenduserinevuse (Goldberg 1995: 3; 67); sellest lähtuvalt ei saaks pidada “sama süvastruktuuriga” keeleüksusi tegelikult sünonüümseks (Goldberg 1995: 107).

Unifikatsioonipõhisus tähendab, et konstruksioonid ja nende spetsifikatsioonid unifikitseeruvad, sobituvad omavahel mittederivatiivsel moel. Unifikatsioonipõhisus kindlustab, et omavahel seostamatu keelematerjali ühendamise abil ei oleks võimalik produtseerida korrektseks peetavaid konstrukte (s.o keeles tegelikult eksisteerivaid väljendusi – Fried, Östman 2004: 18). (Fried, Östman 2004: 25)

Konstruksioonigrammatika põhiseisukohti on, et keele tsentraalsete ja perifeersete, regulaarsete ja irregulaarsete elementide vahele pole võimalik tõmmata teravat piiri. Produktiivsete reeglite ja idioomide suhet tuleb käsitleda kui kallet suhteliselt produktiivselt suhteliselt kivinenud suunas. Seetõttu pole põhjust jaotada konstruksioone nende produktiivsuseastme alusel kvalitatiivselt erinevatesse kategooriatesse. (Fried, Östman 2004: 16) Uurija ülesanne on kirjeldada ühtaegu kõiki keele elemente, nii tsentraalseid kui ka perifeersemaid (Goldberg 1995: 6; Kay 1995: 173–174; Fried,

Östman 2004: 16 jm). Konstruksioonigrammatika üks olulisi eesmärke ongi olnud demonstreerida, et idiomaatilised üksused moodustavad väga suure osa inimkeelest ning nende põhiolemus on sama mis regulaarsetel keeleüksustel, seega peaks idiomaatiliste keeleüksuste kirjeldamine andma meile üldistuste kaudu uut teavet ka keeles sagedaste, produktiivsete konstruksioonide kohta (Fillmore, Kay, O'Connor 1988: 534; Kay, Fillmore 1997: 34–35). Püütakse leida võimalused kirjeldada grammatikas kõik mõeldavad üldistused, mis on kättesaadavad emakeelsele kõnelejale (Kay 1995: 175–176).

Konstruksioonigrammatika olulisi probleeme on teooria universaalsus – kuna enamik käsitlusi on lähtunud eelkõige inglise keelest, on peetud küsitavaks teooria rakendatavust teistele keeltele. On selge, et konstruksioonid ei ole eri keeltes identsed, probleemiks on ka konstruksioonides kasutatavate grammatiliste kategooriate rakendatavus eri keelte kirjeldamisel. (Fried, Östman 2004: 76–77) Siiski on viimastel aastatel demonstreeritud konstruksioonigrammatilise lähenemise võimalikkust ka teiste keelte puhul (Fujii 2004; Fried 2004; Lambrecht 2004; Ackerman 1996; Leino, J. 2003).

1.2.3. Argumentstruktuurikonstruksioonid

Järgnev käsitlus toetub põhiosas Adele E. Goldbergi monograafiale “Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure” (1995) ning annab ülevaate seni mõjukaimast verbi argumentstruktuuride konstruksioonigrammatilisest kirjeldusest. Ehkki Goldbergil käsitluse üheks aluseks on hüpotees, et lihtlausekonstruksioonid on otseselt seotud inimkogemuse jaoks põhilisi situatsioone peegeldavate semantiliste struktuuridega (Goldberg 1995: 5), mistõttu võiks oletada lihtlausekonstruksioonide teatavat universaalsust eri keeltes, pole konstruksioonid üksüheselt keelest keelde ülekantavad. Seepärast on refereerimisel piiratud ennekõike ingliskeelsete originaalnäidete esitamisega, võimaluse korral on siiski püütud luua oletatavaid paralleele eesti keele verbikonstruksioonidega.

Argumentstruktuurikonstruksioonid on konstruksioonide eriliik, mis sisaldab keele lauselise väljenduse põhivahendid (Goldberg 1995: 3). Põhilauseüüptide konstruksioonide üldisus, universaalsus ja tsentraalsus keelesüsteemis näib esmapilgul

minevat mõneti vastuollu konstruktsioonigrammatikute tavapraktikaga lähtuda keeleuurimisel ennekõike ainukordsest ja n-ö erandlikust. Mõneti see ilmselt nii ongi. Samas tuleb rõhutada, et Goldbergi argumentstruktuurikonstruktsioonide käsitlus püüab hõlmata ka keeles ainukordsed ja erandlikud konstruktid ning selgitada innovatiivset keelekasutust.

Goldbergi monograafia põhiväite võiks sõnastada järgmiselt: keele põhilause tüüpide konstruktsioonid on iseseisvad vormi ja tähenduse vastavused, mille tähenduspool ei ole taandatav lauses esinevate sõnade tähendustele. Konkreetse lause (konstrukti) lõplik tõlgendus moodustub lauses esinevate sõnade tähenduste ja lausekonstruktsiooni tähenduse kombinatsioonina (Goldberg 1995: 9–10).

1.2.3.1. Verbi ja konstruktsiooni integreerumine

Osa verbiga seotud freimisemantikast moodustavad verbi osalusrollid (Goldberg 1995: 39), nt verbi *saatma* osalusrollideks on *saatja*, *saadetis* ja *saadetise vastuvõtja*. Verbi semantika määrab ka selle, millised verbi osalusrollidest on leksikaalselt eendatud – need on rollid, millel on verbiga seotud taustfreimis verbi tähenduse seisukohalt eriline, fokaalne funktsioon (Goldberg 1995: 44). Nii võivad sama taustfreimi jagavates verbipaarides olla leksikaalselt eendatud erinevad osalusrollid: verbi *müüma* puhul on eendatud *müüja* ning *müüdava/ostetava* roll, verbi *ostma* puhul aga *ostja* ning *müüdava/ostetava* roll. Eendatud osalusrollid on need rollid, mis on vastavat finiitset verbivormi sisaldavas lauses üldjuhul obligatoorsed. (Goldberg 1995: 45)

Verbi osalusrollidest tuleb eristada konstruktsioonide juurde kuuluvaid argumentrolle, mis on osalusrollidest üldisemad ning vastavad üldjoontes Fillmore'i käändegrammatikas (1972: 24–25) postuleeritud käändefunktsioonidele. Verbi osalusrollid osutuvad konstruktsiooni argumentrollide erijuhtumiteks. (Goldberg 1995: 43) Ka konstruktsioonid nagu leksikaalsedki üksused määratlevad osa argumentrolle eendatuna. Konstruktsioonis eendatud argumentrollid on need, mis on konstruktsiooniga ühendatud “otsese” grammatilise seose abil. (Goldberg 1995: 48) “Otsese” grammatilise seosega ühendatud argumentrollideks peab Goldberg inglise keeles subjekti, objekti ja kaudobjekti rolli kui semantiliselt olulisimaid või diskursuse

struktuuri seisukohalt prominentseid (Goldberg 1995: 48–49). Eesti keeles tuleks eendatud argumentrollideks pidada ilmselt neid, mis on konstruktsioonis esindatud subjekti või objekti kujul. Niisiis, kui võrrelda eesti keele nessesüivkonstruktsiooni ja n-ö “päris” modaalkonstruktsiooni (vt jaotis 1.3.2), tuleks järeldada, et “päris” modaal-konstruktsioonis on agent eendatud, nessesüivkonstruktsioonis aga mitte.

Kui verb kuulub verbiklassi, mis on konventsionaalselt seotud mingi konstruktsiooniga, siis lause moodustamisel sulanduvad verbi osalusrollid konstruktsiooni argumentrollidega. See, millised verbi osalusrollid sulanduvad milliste konstruktsiooni argumentrollidega, on määratud kahe põhimõtte abil: 1) sulanduda saavad ainult semantiliselt samalaadsed rollid, st rollid, millest üht võib mõista teise erijuhuna; 2) verbi leksikaalselt eendatud ja väljendatud osalusroll peab sulanduma konstruktsiooni eendatud argumentrolliga; kui verbil on kolm leksikaalselt eendatud osalusrolli, siis üks neist võib sulanduda konstruktsiooni eendamata argumentrolliga. (Goldberg 1995: 60) Niisiis määratleb konstruktsioon, millised rollid peavad olema obligatoorselt sulandatud verbi osalusrollidega ning ka selle, millisel viisil on verb integreeritud konstruktsiooni. Tüüpiliselt on verbi osalusrollid konstruktsiooni argumentrollidega üksüheses vastavuses. Sel juhul on konstruktsiooni tähendus verbi tähenduse seisukohalt liiane ning verb lisab üksnes täpsustavat informatsiooni konstruktsiooni tähenduses sisalduvale situatsioonikirjeldusele. (Goldberg 1995: 61) Verbi osalusrollide ja konstruktsiooni argumentrollide arv ei pea siiski alati kokku langema, vaid konstruktsioon võib lisada rolle, mis ei kuulu verbi osalusrollide hulka (Goldberg 1995: 53–54). Üks Goldbergi konstruktsioonigrammatika kõige atraktiivsemaid omadusi ongi teooria suutlikkus selgitada süsteemi raamest väljumata mõistlikul viisil ka innovaatilist keelekasutust. Üksnes leksikaalsemantilistest reeglitest lähtudes oleks verbi iga ainukordse kasutuse korral tavapärasest erinevas süntaktilises struktuuris tarvis postuleerida verbile uus tähendus. Klassikaliseks saanud näitelause *He sneezed the napkin off the table* ‘Ta aevastas salvrätiku laualt maha’ tõlgendamiseks vajaksime verbi *sneeze* tähendust ‘aevastamise abil objekti asukohta muutma’, mis ilmselt ei oleks mõistlik. Konstruktsioonilise lähenemise korral võime aga mõista verbi lõplikku tõlgendust konkreetses kontekstis saaduna vastava konstruktsiooni tähenduse (X CAUSES Y TO MOVE Z) ja verbi tähenduse ühendamisel. (Goldberg 1995: 9–10)

Konstruksioon lisab siin ühe osalusrolliga verbile selles konkreetse realisatsioonis veel kaks lisarolli ning liidab verbi semantikale põhjustatud liikumise tähenduse.

1.2.3.2. Konstruksioonide pärilusseosed: konstruksiooniline polüseemia

Konstruksioonigrammatikale on üldiselt omane, et konstruksioonid on grammatikas organiseeritud taksonoomiliselt, olles omavahel pärilusseostes (Croft, Cruse 2004: 265). Goldbergi järgi eksisteerib argumentsruktuurikonstruksioonide vahel neli põhilist pärilusseoste tüüpi: polüseemiaseos, metafoorse laienduse seos, allosa seos ja pretsedendiseos (Goldberg 1995: 75). Neist olulisemaid Goldbergi teoorias on polüseemiaseos.

Konstruksioonid ei ole tüüpiliselt seotud vaid ühe rangelt fikseeritud abstraktse tähendusega, vaid neil on terve rühm omavahel tihedalt seotud polüseemseid tähendusi. Kuna konstruksioonigrammatikas eeldatakse, et leksikoni ja grammatika vahel puudub terav piir ning leksikoniüksuste polüseemia on universaalne keelenähtus, võib ka konstruksioonide polüseemiat pidada ootuspäraseks. (Goldberg 1995: 31)

Konstruksioonilise polüseemia näitena esitab Goldberg ditransitiivse konstruksiooni tähenduste võrgustiku. Tüüpiliselt väljendatakse ditransitiivse konstruksiooniga situatsiooni, kus agent edastab patsiendile mingit liiki objekti. Konstruksiooni põhitähendus on objekti tegelik edukas üleandmine, nt *John gave Mary an apple* 'John andis Maryle õuna'. Võimalikud on siiski ka mõned muud, põhitähendusest veidi erinevad interpretatsioonid: 1) loomis- ja omandamisverbide puhul tegeliku üleandmise fakti ei eeldata, järeldub üksnes kavatsus objekt üle anda (nt *John baked Mary a cake* 'John küpsetas Maryle koogi'); 2) lubadusverbide puhul on täidetud vaid n-ö "rahulolutingimused" ülekande toimumiseks (nt *John promised Mary a car* 'John lubas Maryle auto'); 3) keeldumisverbide korral eitatakse ülekande toimumist (nt *John refused Mary a raise in salary* 'John keeldus Mary palka tõstmast ("palgatõusust")' jne. Niisiis on tegemist tüüpilise polüseemiajuhtumiga: sama vormi kasutatakse erinevate, kuid omavahel tihedalt seotud tähenduste edasiandmiseks. (Goldberg 1995: 32–33)

Polüseemsete tähenduste hulgas on alati üks keskne, baastähendus, ditransitiivse konstruksiooni puhul on selleks põhitähenduseks objekti eduka üleandmise sündmus.

Põhitähenduse määramisel võetakse arvesse järgmisi kriteeriume: tähendus on võimalikult konkreetne, sellel baseerub enamik tähenduse metafoorilistest laiendustest, ülejäänud tähendusklassid on kõige ökonoomsemalt esitatavad baastähenduse laiendustena. (Goldberg 1995: 33–34)

Ehkki konstruktsiooni erinevad tähendused on baastähendusega tihedalt seotud, pole nad üldiselt (nagu leksikaalse polüseemiagi puhul) ennustatavad, vaid on konstruktsiooniga konventsionaalsel viisil seotud. Niisiis tuleb konstruktsioonide erinevad tähendused esitada loendina (nagu ka konstruktsioonid ise). (Goldberg 1995: 34)

1.2.3.3. Semantilised piirangud konstruktsiooniga lõimuvale verbile

Lisaks innovaatilise keelekasutuse selgitamisele peab konstruktsioonigrammatika põhjendama ka asjaolu, et enamiku konstruktsioonide lünki ei saa täita kaugeltki mitte kõigi verbide ja nende argumentidega, vaid suurem osa konstruktsioone on üksnes osaliselt produktiivsed. Näiteks on inglise ditransitiivne konstruktsioon osaliselt produktiivne: seda saab laiendada uutele verbivormidele (nt *John faxed Bob the report* 'John faksis Bobile aruande'), samas ei ole see konstruktsioon täielikult produktiivne mitte üheski üldiste kriteeriumide alusel määratletud verbirühmas (nt *Joe told Mary the story* 'Joe rääkis selle loo Maryle', aga **Joe whispered Mary a story* 'Joe sosistas selle loo Maryle'). (Goldberg 1995: 120–121)

Konstruktsiooni sobivuse tingimused on Goldbergi järgi määratud verbi kuulumisega teatud kitsasse, rangelt piiritletud semantikaga verbiklassi. Näiteks ditransitiivse konstruktsiooniga võivad lõimuda 1) verbid, mis tähistavad otseselt andmist (*give, pass, hand* jne); 2) verbid, mis tähistavad hetkelist ballistilist liikumist (*throw, fling, shoot* jne); 3) saatmisverbid (*send, mail, ship* jne); 4) omandamisverbid (*get, buy, find* jne) jne. Analooiliselt saab esitada loendi verbiklassidest, mille liikmed ditransitiivse konstruktsiooniga ei liitu, ehkki nende semantika seda võimaldaks; näiteks on kuuluvad sellesse loendisse verbid, mis väljendavad jätkuvalt kaasneva liikumise põhjustamist mingil kindlal viisil (nt **I pulled/lifted/carried John the box*) jpt. (Goldberg 1995: 125–129)

Need kitsalt defineeritud verbiklassid on inimese ajus tõenäoliselt esitatud semantiliselt seotud verbide kimpudena. Uued, varem klassifitseerimata verbivormid lisatakse analoogia alusel juba olemasolevatele kimpudele; esmased sarnasusotsustused võivad siiski olenevalt keelekasutajast ja kontekstist mõnevõrra erineda. (Goldberg 1995: 133) Verbikimpude produktiivsus on varieeruv, tõenäoliselt oleneb see olulisel määral vastavasse kimpu kuuluvate sõnade arvust – suurema esindajate hulgaga kimbud on produktiivsemad. Kasutussagedus pole nähtavasti produktiivsuse seisukohalt nii oluline. (Goldberg 1995: 134)

Esineb küll idiolektilisi erinevusi konstruktsioonide ja verbide lõimimisel, kuid need on üldjuhul seletatavad verbi semantiliste tunnuste erineva tõlgendamise võimalustega. Üksikuid erandeid on sageli võimalik põhjendada keele varasemate arenguetappidega (nn positiivsed erandid), nt sõnadel *forgive* ‘andestama’ ja *envy* ‘kadestama’, mis esinevad ditransitiivses konstruktsioonis (*John forgave her her sins* ‘John andestas talle ta patud’, *He envied the prince his fortune* ‘Ta kadestas printsile selle õnne pärast’), on ajalooliselt olnud tähendus, mis oli väga tihedalt seotud verbi *give* tähendusega. Nende verbide kasutus ditransitiivses konstruktsioonides on noorema põlvkonna esindajate hulgas harv. (Goldberg 1995: 129–132) Selliste juhuslike positiivsete erandite hulk keeles ei ole siiski suur, sest keelekasutajad peavad kõik sellised sõna ja konstruktsiooni seosed individuaalsete üksustena mälus säilitama (Goldberg 1995: 136).

Lisaks eri verbiklasside produktiivsusele konkreetse konstruktsiooniga lõimumisel saab rääkida ka konstruktsioonide endi erinevast produktiivsusest – on konstruktsioone, mis ei ole täielikult produktiivsed isegi üksikute kitsalt defineeritud verbiklasside piires, ning konstruktsioone, mis on üldiste semantiliste piirangute puudumisel peaaegu täielikult produktiivsed. Näiteks on inglise *way*-konstruktsioon (*Frank found his way to New York* ‘Frank saabus New Yorki’) peaaegu täielikult produktiivne, resultatiivkonstruktsioon (nt *John shot him dead* ‘John laskis ta surnuks’) aga suhteliselt ebaproduktiivne. (Goldberg 1995: 136–137) Ka tänapäeva eesti keele *nessessiiv*konstruktsioon on ebaproduktiivne.

1.2.3.4. Goldbergi polüseemia- ja produktiivsusekäsitluse kriitikat

Käesolevas jaotises tutvustame lühidalt mõningaid Goldbergi analüüsile esitatud vastuväiteid.

Hans Boas (2002) püüab konkreetse näite varal tõestada, et konstruktsioonilise polüseemia postuleerimine Goldbergi poolt on olnud ekslik. Boas võtab vaatluse alla inglise verbid *hit* 'lööma, hoopid andma' ja *strike* 'lööma, taguma' ning nende võime lõimuda põhjustatud liikumise konstruktsiooniga (X CAUSES Y TO MOVE Z). Verb *hit* saab niisuguses konstruktsioonis osaleda:

hit <**hitter** hittee> (Joe hit the ball across the field).

Verbi *strike* puhul pole aga põhjustatud liikumise semantika mõeldav:

*strike <**striker** strikee> (*Joe struck the ball across the field).

Goldbergi esitatud kitsendused verbile põhjusliku liikumise konstruktsioonis osalemiseks seda distributsioonilist erinevust põhjendada ei suuda. (Boas 2002: 130) Seega oleks tarvis mitmekülgsemat, detailsemat analüüsi, et defineerida faktorid, mis määratlevad verbi argumentstruktuuri realiseerumise mudelid. (Boas 2002: 131)

Goldbergi järgi on verbil *hit* põhitähendus, mis ei sisalda põhjustatud liikumise tähendust – selle saab verb alles põhjustatud liikumise konstruktsioonis (Goldberg 1995: 153). Seega kannab verb järgmistes lausetes sama tähendust, erineva interpretatsiooni tingib konstruktsioon:

(a) Joe hit the table.

(b) Joe hit the ball across the field.

Boas väidab, et nii see siiski ei ole: verbil *hit* on endal kaks erinevat konventsionaliseerunud tähendust; esialgseid lauseid võib modifitseerida nii, et konstruktsioon ei muutu, kuid muutub verbi tähendus:

(c) Joe hit the ball.

(d) *Joe hit the table across the field.

Lauses (c) saab verb *hit* ilma konstruktsiooni muutuseta, ainult argumenti semantika varieerimise tulemusel põhjustatud liikumise tähenduse. Lause (d) on aga semantiliselt

vastuvõetamatu või vähemalt kummaline, kuna argumenti semantika ei võimalda verbi interpreteerida põhjustatud liikumise tähendust kandvana. (Boas 2002: 131) Niisiis tuleb tähenduserinevused kanda mitte konstruktsiooni, vaid verbi enese mitmese semantika arvele (Boas 2002: 132).

Boas seab kahtluse alla ka Goldbergi väite, et konstruktsioon suudab laiendada verbi tähendust, lisades sellele põhjusliku liikumise. Korpusematerjalid osutavad, et tegelikult keelekasutuses leidub näiteid põhjusliku liikumise konstruktsioonidest, milles konstruktsioon ei ole verbile lisanud oma tähendust, liikumise põhjustamist:

She glared a hole through me 'Ta jõllitas augu minust läbi'

Thy laughed themselves to death 'Nad naersid end surnuks'

(Boas 2002: 133) Vastuolu lahendamiseks on kaks teed: postuleerida põhjustatud liikumise konstruktsioonile uued laiendused või esitada verbi leksikaalses kirjelduses ka informatsioon tema võimaliku esinemise kohta eri konstruktsioonides. Boas peab lahenduseks viimast võimalust, kuna konstruktsioonile uute laienduste postuleerimine iga ainukordse kasutuse jaoks oleks ebaökoonoomne. Ühtlasi kaotaks Boase pakutud lahendus vajaduse defineerida semantilised piirangud, mis kitsendavad verbide konstruktsioonis esinemise võimalusi, ning konstruktsiooniline polüseemia muutuks ülearuseks, kuna vastav info sisalduks juba verbi leksikaalses kirjelduses. (Boas 2002: 134)

Tõenäoliselt on Boase kriitikat võimalik osaliselt vaidlustada: lükata uute argumentidega ümber tema seisukohad konkreetsete üksiknäidete tõlgendamisel; näidata, et võimalikke konstruktsiooni semantika laiendusi ei eksisteeri nii palju, et nende kirjeldamine muutuks ebaökoonoomseks (näiteks lause *Thy laughed themselves to death* 'Nad naersid end surnuks' kuuluks Goldbergi tõlgenduses nähtavasti resultatiivkonstruktsiooni näidete hulka – ja resultatiivkonstruktsioon on Goldbergi järgi (1995: 180) põhjustatud liikumise konstruktsiooni olulisemaid laiendusi), võib-olla leida moodus võimalike laienduste automaatseks genereerimiseks vastavalt vajadusele (mööndusel, et konkreetse laienduse tegeliku olemasolu fakti peame siiski teadma) vms.

Kahtluse alla võib seada ka Boase enda lahenduse: tekib probleem, kas pole see tagasikäik mittekonstruktsioonilise lähenemise juurde. Boas ei näi püüdvat väljuda

konstruktsioonigrammatika paradigmat, kuid esmase mulje põhjal näib küsitav, millised konstruktsioonigrammatika lähenemise pakutud eelised tema tõlgenduse korral veel säiliks. Innovatiivse keelekasutuse selgitamise võimalusest tuleb Boase käsitluses loobuda, polüsemia kirjeldamine üldisemal, ökonoomsemal tasandil on samuti kadunud. Esmapilgul paistab, et Boas jõuab tagasi peaaegu sinna, kust Goldberg alustas: koos verbiga peame kirjeldama tema kõikvõimalikud argumentstruktuurid.

Siiski tuleks ilmselt tõsiselt võtta Boase varjatud etteheidet korpusematerjalide vähese kasutamise kohta – tegelikku keelekasutust on lisaks autori enese keelekompetentsile hakatud konstruktsioonigrammatilistes uurimustes arvestama alles viimastel aastatel.

Probleeme Goldbergi polüsemia- ja kitsendusteteoorias on täheldanud ka Frederike van der Leek (1996), kes püüab inglise ditransitiivse konstruktsiooni esinemisvõimaluste analüüsi abil näidata, et verbide esinemisvõimalusi konstruktsioonides tuleks senisest süvenenumalt käsitleda, ning väidab, et need võimalused ühelt poolt ning verbidele esitatavad semantilised piirangud teiselt poolt baseeruvad kognitiivsel-reeglipärasel baasil, olles seega ennustatavad.

1.2.4. Konstruktsioonigrammatika ja grammatisatsiooniteooria

Enamik konstruktsioonigrammatilisi töid kirjeldavad keelt sünkroonilisest aspektist, puudutades keele ajaloolist arengut vaid põgusalt (nt Goldberg 1995: 132), vt siiski nt Leino, J. 2003: 63–118. Ometi ei näi pealiskaudsel vaatlusel ilmsiks tulevat ühtki asjaolu, mis seaks konstruktsioonigrammatilise keelekirjelduse vastuollu üldaktsepteeritud arusaamadega keelte ajaloolise arenemise seaduspärade kohta. Michael Israel (1996) on analüüsinud inglise *way*-konstruktsiooni arengut ning tema käsitlus toetab kõigiti seisukohta, et konstruktsioon kujuneb kooskõlas grammatisatsiooniprotsessi seni kirjeldatud toimumispehõhimõtetega: muutused sünnivad pika aja jooksul, konstruktsiooni mõisteline sisu on järk-järgult laienenud, esialgne konkreetne sisu asendunud abstraktsemaga, konstruktsiooni vorm on üha enam kivilinenud, kasutussagedus suurenenud.

Konstruktsioonigrammatikat ja grammatisatsiooniteooriat saab seostada teistsugusestki aspektist, kirjeldades leksikoniüksuse grammatiseerumist kui selle

üksuse siirdumist sellisesse (väheproduktiivsesse) grammatilisse konstruktsiooni, milles see varem ei esinenud.

Leksikoniüksused grammatiseeruvad algul üksnes kindlas, semantiliselt ja grammatiliselt kitsalt piiritletud ümbruses, mistõttu on väidetud, et õieti tuleks rääkida mitte niivõrd üksiksõnade ja -vormide, kuivõrd tarindite grammatiseerumisest⁶ (Bybee jt 1994: 11; Hopper, Traugott 1993: 4), tarindiga seotud sõnavormi grammatiseerumisele (Lehmann 2002: 7). Uue tarindi loomise aluseks on selle sarnasus varasemate tarinditega (Itkonen 2002: 418). Nii eeldab näiteks uue kaassõnatarindi teke inimteadvuses vastava mudeli olemasolu senises süsteemis. Seega oleks tõenäoliselt paljudel grammatiseerumisjuhtudel võimalik toimuvat kirjeldada mitte tarindi grammatiseerumisena, vaid uue leksikoniüksuse konventsionaliseerumisena keeles juba eelnevalt olemas olnud grammatilises konstruktsioonis, milles aga see konkreetne üksus varem ei esinenud. Näiteks võiks uue kaassõna teket kirjeldada kui leksikoniüksuse konventsionaliseerumist konstruktsiooni <GEN PP> (nüüldise konstruktsiooni tähendust saaks kirjeldada üksnes kui mingi suhte, seose väljendust). On võimalik, et ka modaalse *tulema*-tarindi teket saaks analüüsida kui uue leksikoniüksuse, *tulema*-verbi lõimumist ebaproduktiivsesnessiivkonstruktsiooniga <N_{ade} V¹_{sg3} V²_{DA}> (lühend N_{ade} tähistab siin adessiivset noomenit, V_{sg3} verbi ainsuse kolmandas pöördes ning V_{DA} verbi *da*-infinitiivi; paksus kirjas on esile tõstetud konstruktsiooni keskne verb ning eendatud argumentroll).

1.3. Modaalus keeleteaduses

1.3.1. Modaaluse mõiste ja käsitlus üldkeeleteaduses

Modaalus on universaalne grammatiline kategooria, mis on seotud sündmust kirjeldava propositsiooni staatusega kõneleja teadvuses (Palmer 2001: 1). Modaaluse mõiste hõlmab üldiselt propositsiooni seda osa, mille abil kõneleja väljendab oma suhtumist öeldavasse või arvamust selle kohta (Karlsson 2002: 260). Kuigi on olemas prototüüpsed valdkonnad, mille kuulumine modaaluse mõjualasse on üldaktsepteeritud

⁶ Tarindiks nimetame siin süntaktilist konstruktsiooni kõige laiemas tähenduses, pidamata silmas konstruktsioonigrammatikute rangeid definitsioone.

(võimelisus, kohustuslikkus, tõenäosus), piiritlevad eri uurijad valdkonda üsna erinevalt. Selliseid modaalsusega tihedalt seotud kategooriaid nagu tahe ja evidentsiaalsus (viide info allikale) võidakse pidada modaalsusnähtusteks (Palmer 2001, Heine 1995), kuid ka iseseisvateks grammatilisteks kategooriateks (Auwera, Plungian 1998).

Mitmeti võib defineerida ka prototüüpseid modaalsusliike. Nii üldkeeleteaduses kui ka eesti lingvistikas on enim kasutatud kolmikjaotust: modaalsus võib olla dünaamiline, deontiline või episteemiline. Dünaamiline modaalsus hõlmab agendi võimelisust mingi tegevuse sooritamiseks ning üldist vajalikkust või paratamatust. Deontiline modaalsus väljendab lubatushinnangut ning episteemiline modaalsus hinnangut propositsiooni tõele vastavuse kohta.

Neidki mõisteid võidakse tõlgendada veidi erinevalt. Dünaamilise ja deontilise modaalsuse defineerimisel lähtutakse sageli sellest, kas sündmuse vajalikkuse/võimalikkuse determineerivad agendisisesed või agendist sõltumatud välised jõud – esimesel juhul on tegemist dünaamilise, teisel juhul deontilise modaalsusega (nt Palmer 2001: 9–10). Niisuguse määratluse järgi kuulub ka agendi tahtest (sisemisest sunnist) ja võimetest sõltumatu üldine paratamatus või vajalikkus deontilise modaalsuse skaalasse. Dünaamilist modaalsust võidakse näha veelgi kitsamalt, üksnes sündmuse toimumist takistavate asjaolude või kitsenduste puudumisena (Traugott, Dasher 2002: 107), mis teeb mõeldavaks agendi sisemisest sunnist või soovidest tuleneva modaalsuse käsitlemise deontilisena (Traugott, Dasher 2002: 110). Eesti keeleteaduses on siiski traditsiooniks saanud lähenemine, mille kohaselt deontiline vajalikkus/võimalikkus saab tuleneda vaid mingist välisest tahteallikast, dünaamiline paratamatus on aga tüüpiliselt tingitud agendist endast, ehkki võib olla seotud ka välistest asjaoludest põhjustatud paratamatusega (nt Uuspõld 1989: 469–470).

Modaalsustüüpide liigitamisel võib esmasena arvesse võtta ka teistsuguseid kriteeriume. Auwera ja Plungian (1998) jaotavad modaalsuse kõigepealt vajalikkust ja võimalikkust väljendavaks; nii vajalikkus- kui võimalikkusmodaalsus jagunevad omakorda episteemiliseks ja mitteepisteemiliseks modaalsuseks. (Episteemiline vajalikkus vastab sündmuse toimumise suurele tõenäosusastmele, võimalikkus

väikesele tõenäosusastmele.) Mitteepisteemiline modaalsus liigitub osalejaväliseks ja osalejasiseks modaalsuseks. Osalejasise modaalsuse puhul sõltub sündmuse toimumise vajalikkus/võimalikkus situatsioonis osalejast, osalejavälise modaalsuse puhul on see aga situatsioonis osalejast sõltumatu. Osalejaväline modaalsus hõlmab alaliigina deontilise modaalsuse. (Auwera, Plungian 1998: 80–83, vt ka tabel 1.2)

Tabel 1.2. **Modaalsuste liigitus Auwera ja Plungiani järgi** (1998: 82)

Võimalikkus			
Mitteepisteemiline võimalikkus			Episteemiline võimalikkus (ebakindlus, väike tõenäosus)
Osalejasisene võimalikkus	Osalejaväline võimalikkus		
	(Mittedeontiline võimalikkus)	Deontiline võimalikkus (luba)	
Osalejasisene vajalikkus	(Mittedeontiline vajalikkus)	Deontiline vajalikkus (käsk)	Episteemiline vajalikkus (tõepärasus, suur tõenäosus)
	Osalejaväline vajalikkus		
Mitteepisteemiline vajalikkus			
Vajalikkus			

Niisiis on Auwera ja Plungiani modaalsusekäsitlus ligikaudu võrreldav eesti keeleteaduses kasutatuga (dünaamilisele modaalsusele vastab Auwera ja Plungiani skeemis osalejasisene ja osalejaväline mittedeontiline võimalikkus/vajalikkus), erinevus on selles, mida pidada rühmitamisel primaarseks, mida sekundaarseks. Siinses töös tegeldakse eeskätt mitteepisteemilise vajalikkusmodaalsusega (nii dünaamilise kui deontilise), seetõttu on otstarbekam lähtuda Auwera ja Plungiani modaalsuskäsitlusest ning võtta esmaseks liigitusaluseks jaotus vajalikkuse/võimalikkuse skaalal.

Deontiline ja dünaamiline modaalsus on teineteisega tihedalt seotud ja praktikas sageli raskesti eristatavad (Uuspõld 1989: 477). Mitteepisteemilisi modaalsusi seob omavahel (ja eristab episteemilisest) erinev mõjuala. Episteemilise modaalsuse mõjupiirkonda kuulub kogu lausesisu, mitteepisteemiline modaalsus haarab aga ainult tegu (Auwera, Plungian 1998: 81—82; Uuspõld 1989: 469), vrd *Mari võib selle aja peale juba kodus olla* (episteemiline), *Mari võib nüüd koju minna* (mitteepisteemiline). Mitteepisteemilise modaalsuse puhul on modaalhinnang suunatud agendile, seetõttu räägitakse mitteepisteemilisest modaalsusest sageli kui agendikesksest ning vastandatakse seda episteemilisele⁷.

Modaalsuse kujunemine maailma keeltes on olnud viimastel aastakümnetel grammatisatsiooniteooria olulisi huviobjekte. Peaaegu kõigis olulisemates grammatisatsiooniteooria käsitlustes on tegeldud ka modaalsuse problemaatikaga (Heine jt 1991; Hopper, Traugott 1993; Bybee jt 1994; Diewald 1997 jpt). Põhjalikult on kirjeldatud germaani keelte modaalverbide süsteemi (nt Traugott, Dasher 2002: 105—151; Heine 1995) ning tehtud ulatuslikke tüpoloogilisi uurimusi modaalsuse väljendamise vahendite kohta paljudes maailma keeltes (Heine 1993; Bybee jt 1994; Krug 2000).

Eri modaalsusliikide väljendamiseks kasutatakse keeles sageli ühtesid ja samu vahendeid (Palmer 2001: 14). Seniste uurimuste üldteada tulemused on näidanud, et modaalsuse kujunemisel on tüüpiline areng dünaamiliselt modaalsuselt deontilisele ja deontiliselt episteemilisele. Auwera ja Plungian (1998) on Bybee, Perkinsi ja Pagliuca (1994) ulatusliku keeleandmestiku põhjal analüüsinud täpsemalt modaal tähenduste erinevaid kujunemisvõimalusi ja esitanud ülevaatliku skeemi mõeldavate tähendusmuutuste kohta. Keeleüksuse tähendus muutub järkjärgulise modaliseerumise käigus konkreetsemast abstraktsemaks, seetõttu vaadeldakse keelendi modaalsete funktsioonide arengut enamasti kui klassikalist grammatisatsioonijuhtumit. Auwera ja Plungian väidavad, et formaalsest aspektist ei pruugi modaal tähenduste kujunemise

⁷ Agent ei pruugi olla lauses eksplitsiitselt väljendatud (nt *Tuba peab õhtuks korras olema*), ent on siiski kontekstist järeldatav (Heine 1995: 27; Uuspõld 1989: 470). Traugott ja Dasher on seda tüüpi lausetes agendi olemasolu eitanud, mistõttu nende käsitluses võib ka deontiline modaalsus hõlmata mitte ainult tegu, vaid kogu propositsiooni (Traugott, Dasher 2002: 112–113).

hilisematel etappidel, kus mitteepisteemilises funktsioonis kasutatud keelendeid hakatakse tarvitama episteemilisena, olla tegemist grammatisatsiooniga – tähendusmuutused ei too üldiselt kaasa arengut suurema grammatilise (formaalse) seotuse suunas (Auwera, Plugnian 1998: 114–115).

Siinses töös uuritakse *tulema*-verbi modaalse kasutuse esmast kujunemist, mida võib kahtlusteta pidada grammatisatsiooninähtuseks: toimunud on tähenduse üldistumine, täistähenduslik verb on reanalüüsitud abiverbiks, abiverbina on see omandanud tiheda grammatilise seotuse teiste lauseliikmetega ning kaotanud võime muutuda arvus ja pöördes. Järgnevas antaksegi lähem ülevaade *tulema*-verbiga seotud modaalkonstruktsioonist ja selle kohast tänapäeva eesti keele modaaltarindite hulgas.

1.3.2. *tulema*-tarind eesti keele modaalsüsteemi taustal

Grammatilisena võib modaalusus keeles realiseeruda modaalsüsteemis (hrl abiverbide vahendusel vormistatuna) või morfoloogiliselt (kõneviisina). Samas keeles võivad olla paralleelselt kasutusel mõlemad strateegiad. (Palmer 2001: 4) Eesti keeleski antakse modaalusust edasi nii morfoloogiliste kui morfosüntaktiliste vahendite abil. Järgnevas ülevaates on keskendutud üksnes modaalsetele verbidele eesti keeles, kõneviisidega seotud probleemistik jääb vaatluse alt välja.

tulema-verb kuulub eesti keeles agendikeskset vajalikkusmodaalusust väljendavate verbide hulka. Niisuguses funktsioonis on *tulema*- tarind ligikaudu sünonüümne *pidama*-tarindiga, vrd

Ma **pean** töö täna ära lõpetama;

Mul **tuleb** töö täna ära lõpetada.

Nii *pidama*- kui *tulema*-tarindit saab kasutada osalejasisese ja osalejavälise vajalikkuse edasiandmiseks, nt

Ma **pean** magama minema. (osalejasisene)

Mul **tuleb** magama minna. (oslejasisene)

Kui autol bensiin lõppes, **pidime** jalgsi edasi minema. (osalejaväline)

Kui autol bensiin lõppes, **tuli** meil jalgsi edasi minna. (osalejaväline)

Sa **pead** kohe direktori jutule minema. (osalejaväline, deontiline)

Sul **tuleb** kohe direktori jutule minna. (osalejaväline, deontiline)

Osalejasisese modaalsuse puhul on *pidama*-tarind ilmselt siiski mõnevõrra tavalisem.

pidama-verbi saab lisaks agendikeskse modaalsuse väljendamisele tarvitada ka episteemilises funktsioonis ning postmodaalsetes tähendustes (Erelt 2001), *tulema*-verbil niisugused funktsioonid puuduvad. *tulema*-tarindi kasutusvõimalused agendikesksegi modaalsuse kandjana on mõnevõrra piiratumad *pidama*-tarindi omadest.

Ellen Uuspõld on näidanud, et elutu agendiga *pidama*-lausetega transformeerimine *tulema*-lauseteks ei anna enamasti vastuvõetavat tulemust, nt

Müts **peab** peas olema → *Mütsil **tuleb** peas olla.

Temperatuur **peab** püsima ühtlane → *Temperatuuril **tuleb** püsida ühtlane.

Teatud tingimustel võib transformatsioon õnnestuda:

Nahad **peavad** kaks päeva ligunema → Nahkadel **tuleb** kaks päeva liguneda.

Istutatud puud **peavad** saastunud õhus kasvama → Istutatud puudel **tuleb** saastunud õhus kasvada.

Uuspõld oletab, et elutu adessiivadverbiaali kasutatavus sõltub predikaadi semantikast: protsessilaised osutuvad vastuvõetavaks, seisundilausetesse elutu adessiivadverbiaal ei sobi. (Uuspõld 1989: 475)

Tõenäoliselt on *tulema*-tarindi tarvitust reguleerivad piirangud veelgi. Ilmselt ei saa modaalset *tulema*-tarindit eesti keeles kasutada näiteks eksistentsiaalse sisuga lausetes, ehkki agent võib olla elus, vrd

Majas **peab** olema peremees.

*Majas **tuleb** olla peremehel.

Niisiis vajaks *tulema*- ja *pidama*-tarindi tarvitusvõimaluste erinevus tänapäeva eesti keeles veel põhjalikumat uurimist.

Grammatiliselt struktuurilt ei ole *pidama*- ja *tulema*- tarind ekvivalentsed. *pidama* kuulub nn tõeliste modaalverbide hulka: ta ei mõjuta lause struktuuri, vaid on liitpredikaadi osa. *tulema* tingib aga iseseisva öeldisena lausemalli (AGade) Vsg3 DA

(lühend *AGade* tähistab siis adessiivsena vormistatud agenti, *Vsg3* verbi ainsuse kolmandas pöördes ning *DA* da-infinitiivi), modaliseeritav situatsioon saab vormistuda vaid infiniittarindina. (Rätsep 1978: 35–39, 188; EKG 1993: 182) Niisiis on tulema-verbi modaaltähendus eelkõige konstruktsioonitähendus, verb saab modaalse funktsiooni üksnes kindlas süntaktilises ümbruses (Pajusalu jt 2004: 30–31). Süntaktiliste (ja osalt semantiliste) omaduste poolest kuulub *tulema*-verb kokku selliste predikaatidega nagu *maksma*, *tarvitsema*, *tasuma*, *sobima*, *õnnestuma*, *vaja olema*, *tarvis olema* jne.

Modaalsetes tarindites esineb *tulema* niisiis üldjuhul vaid ainsuse kolmandas pöördes. Sellisena on konstruktsioon sisult apersonaalne ega allu seetõttu edasisele impersonaliseerimisele:

*Tullakse minna.

(Rajandi 1999: 87) Eesti murretes võib *tulema*-verb nessesiihtarindis esineda ka mitmuslikuna:

ned töd tulevad enne ä tehä. (Plt)

(Kont 1963: 169)

Agent on tarindis fakultatiivne, jäädes sageli eksplitsiitselt väljendamata (Tragel 2004: 82). Senised uurimused on näidanud, et *tulema* modaalset konstruktsioonitähendust kasutatakse eitatuna harva (Pajusalu jt 2004: 31; Tragel 2004: 82–83).

Sarnane konstruktsioon on olemas ka soome keeles, eesti keele tarindist eristab seda agenti vormistumine genitiivsena (teatud juhtudel nominatiivsena), nt

Minun **tulee** tehdä se.

Minun **täytyy** syödä.

Minun **pitää** lähteä.

Soome keeleteaduses on niisuguseid paratamatust, kohustatust, sobivust jne väljendavaid konstruktsioone nimetatud nessesiihtarinditeks. (Laitinen 1992; Laitinen, Vilkkuna 1993; Vilkkuna 1996: 281–288) Sama terminit on Timo Nurmi (1991) kasutanud eesti ja soome konstruktsioonide tarvitust võrreldes, ent semantilistel kaalutlustel ja ilmselt soome eeskujul on ta lugenud nessesiiivseks ka eesti *pidama*-

tarindi (soome keeles dikteerib *pitää*-verb tüüpilisele nessessiivkonstruktsioonile omase lausemalli).

Siinses töös on nessessiivkonstruktsiooni mõiste määratlemisel loobutud soome keele eeskujust ning arvestatud tarindi aluseks oleva verbi morfosüntaktilisi omadusi eesti keeles: nessessiivkonstruktsioonideks peetakse kohustuslikkust ja paratamatust väljendavaid tarindeid, mis vastavad lausemallile (AG_{ade}) V_{sg3} DA.

2. Töö metoodikast

2.1. Materjali valik

Töös on analüüsitud *tulema*-verbi kasutust 5438-leheküljelises põhjaeestiliste tekstide valimis aastatest 1600–1850 ning Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpuses (1890–2000).

Keelenähtuste arengu uurimine vana kirjakeele materjali põhjal on problemaatiline: eri ajaperioodidest kasutada olevate tekstide hulk on väga erinev ja kvaliteet ebahühtlane. Loomulik on uurija soov kõrvutada võimalikult paljude eri valdkondade tekste, paraku ei saa varasemate perioodide kohta koostada kuigi mitmekülgset tekstivalimit. Ehkki näiteks 19. sajandist saaks kasutada suhteliselt ulatuslikku spektrit eri stiilides tekste, tuleb uurimisainese kõrvutamise seisukohalt arvestada, et 17. sajandist on valida vaid piiratud hulk vaimulikku kirjavara. Seega on vana kirjakeele tekstide valimi koostamisel väga raske saavutada ühtaegu materjali maksimaalset representatiivsust ja võrreldavust.

Ka käesolevas töös analüüsitav vana kirjakeele tekstide valim on koostatud püüdega hõlmata võimalikult esinduslik ja võrdlusi lubav materjalikogum, kuid paratamatult ei saa seda teha kompromissidele minemata. Representatiivse materjalihulga võinuks võtta 19. sajandist, ent vastavat võrreldavat andmebaasi 17. ja 18. sajandi tekstidest ei saanuks kuidagi tekitada.

Lähtuvalt taotlusest fikseerida modaalse *tulema*-tarindi esmailumine eesti kirjakeelde on 17. sajandist võetud vaatluse alla peaaegu kõik selle perioodi säilinud trükiteksid (välja on jäetud kirikukäsiraamatute kordustrukid, lauluraamatud ja juhuluule), varase perioodi keelematerjali esinduslikkuse suurendamiseks on erandina kaasatud ka Georg Mülleri jutluste käsikirjad sajandi algusest. Uuritavad tekstid 18. ja 19. sajandist on ilmunud trükistena ning ka nende valikul on peetud silmas materjali maksimaalset võimalikku representatiivsust ja võrreldavust. Kasutatud tekstidest annab ülevaate tabel 2.1.

Tabel 2.1. Töö allikmaterjali maht ja stiililine kuuluvus

Pealkiri	Autor/ tõlkija	Ilmumisaasta	Lehekülgede arv	Funktsionaalstiil
Jutlused	G. Müller	1600-1608	404	kirikl
Hand vnd Hauszbuch I	H. Stahl	1632	66	kirikl
Hand vnd Hauszbuch III	H. Stahl	1638	256	kirikl
Hand vnd Hauszbuch IV	H. Stahl	1638	404	kirikl
Leyen Spiegel I	H. Stahl	1641	545	kirikl
Leyen Spiegel II	H. Stahl	1649	172	kirikl
KOKKU (1600-1650)			1847	
MATTHAEI JUDICIS kleines Corpus Doktrinae	Chr. Blume	1662	258	kirikl
Geistliche Wochen-Arbeit	Chr. Blume	1666	167	kirikl
Geistliche Hohe Fäst-Tahgs Freude	Chr. Blume	1667	198	kirikl
Geistliche Seelen-Ergötzung	Chr. Blume	1667	114	kirikl
Christliches Gebet-Buch	G. Salemann	1673	99	kirikl
Rituale		1674	60	kirikl
Kurtze Catechismus-Fragen		1697	36	kirikl
Meye Koige armolisemba Kunninga Soddasäduset		1697	22	jur
Kässi-Ramat		1699	216	kirikl
KOKKU (1651-1700)			1170	
Eesti-Ma Rahwa Lühhikenne Palwe-Ramat		1729	128	kirikl
Piibli Ramat*	A. T. Helle jt	1739	250	kirikl
Wiis head jutto	A. A. Vierorth	1740	68	ilu/kirikl
KOKKU (1701-1750)			446	
Önsa Öppetaja Lutteruse Katekismusse Ramat		1768	84	kirikl
Arsti ramat	A. W. Hupel	1771	162	tarbe
Juttud ja Teggud	R. W. Willmann	1782	227	ilu/tarbe
Jummala surest Teggudest	J. C. Henckel	1789	166	kirikl
KOKKU (1751-1800)			639	
Iggaüks, kes nouab sannakulik ja öige olla	O. R. v. Holtz	1802	25	jur
Meie Risti-usso Öppetussed	R. J. Winckler	1806	239	kirikl
Sarema Jutto ramat	J. W. L. Luce	1807	192	ilu
Wakku ramatu Säduusse Selletamine		1812	10	jur
Luggemisse-Ramat	C. H. Hoffmann, J. C. Schreiber	1815	56	ilu
Herra parron P. J. Ükskülla Öppetusse Sannad		1817	40	tarbe/jur
Seitse Paasto-Jutlust	C. F. Hoffmann	1817	72	kirikl
Öppetus kuidas neid luggemise lehti kassuga prukida	O. W. Masing	1821	20	tarbe
Wiiskümmend kaks luggemist Uest Testamendist	O. W. Masing	1824	237	kirikl
Usklik Lambakarjane Josep	K. P. Janter	1838	31	ilu
Jenowewa ellust	C. F. Lorenzonn	1839	22	ilu
Monned Armsad Jutlused	Chr. Kersten	1844	345	kirikl
Toomas Westen	G. H. Schüdlöffel	1844	30	ilu
Sure Keisri-härra polest kinnitud seäduste-täitmisest tükkid		1845	17	jur
KOKKU (1801-1850)			1336	

* Materjal ei hõlma kogu piiblit, vaid valitud on proportsionaalselt 195 lk vanast ja 55 lk uuest testamendist. Lehekülgede juhusliku valimi genereerimiseks on kasutatud matemaatikaprogrammi Maple V (4.00c).

G. Mülleri tekstide lausenäited on saadud TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele korpusest, H. Stahli tekstidest oli võimalik kasutada korpuse esialgset tööversiooni. Ülejäänud vana kirjakeele materjal on läbi töötatud käsitsi.

Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpusest on valim koostatud järgmisel meetodil: igast alamkorpusest (ajakirjandus- ja ilukirjanduskorpused kümnenditest 1890–1989, 1900–1909, 1910–1919, 1930–1939, 1950–1959, 1960–1969, 1970–1979, 1980–1989 (baaskorpus) ning 1990–1999) leidsin otsingumootori abil 1000 lauset, milles sisaldus avaldisega “[Tt]ul[eilgdn]” defineeritud sümbolijärjend⁸; seejärel eraldasin leitud materjalist ükshaaval need laused, kus otsitud ühend sisaldus mõnes muus sõnas peale *tulema*. Sel viisil koostatud andmekogus oli *tulema*-verbi kasutatud kokku 11 489 juhul, näidete esinemusest alamkorpuste kaupa esitab ülevaate tabel 2.2.

Tabel 2.2. *tulema*-tarindite esinemus TÜ eesti kirjakeele korpuses

Korpus	1890		1900		1910		1930		1950		1960		1970		1980		1990		KOK- KU
	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	
<i>tulema</i> - verbi kasutusi	670	797	638	424	645	838	441	749	540	253	544	771	556	790	597	793	668	775	11489

2.2. Materjali analüüs

tulema-verbi tähenduste ja funktsioonide esialgsel grupeerimisel on võetud aluseks eesti kirjakeele seletussõnaraamatu näitestik ja sealne *tulema*-verbi semantika analüüs (EKSS VI/2 2002: 401–407) ning seda mõnevõrra modifitseeritud vastavalt töö autori keeletajule ja tähenduste oletatavale eristuvusele tekstis. Materjali praktiline analüüs sundis hiljem töö käigus näidete liigitamise põhimõtteid korduvalt muutma ja täpsustama.

Lähenedamine on pragmaatiline: funktsiooni määramisel on igal konkreetsel juhul arvestatud konteksti (vastavalt vajadusele leidsin otsinguga näitelauseste konteksti ka kirjakeele korpuse materjali puhul), mitte niivõrd lähtunud varasematest kokkuleppelistest kriteeriumidest. Teatud ühtlust on loomulikult püütud säilitada (sarnases kontekstis samasuguses tarindis kasutatuna peaks verb saama ühesuguse analüüsi), ehkki käsitsi töödeldava materjali suure hulga puhul on järjekindlus raskesti saavutatav.

⁸ Otsingu teostamisel tarvitasin 2004. aasta sügiseni kasutusel olnud otsimootorit.

Keeruliseks osutus ühend- ja väljendverbi määratlemine. Vanas kirjakeeles on verbi ning noomenivormi või adverbis ühendeid loodud suuresti saksa keele lahutatavate eesliidete verbide eeskujul ning tõenäoliselt on paljusid vorme, mida tänapäeva keeles peetakse iseseisvaks, tajutud verbi juurde kuuluvana. Siinses töös on võimaluse piires püütud arvestada tekstide kunagiste autorite väljenduslikke taotlusi ning seetõttu on ühend- ja väljendverbide hulka kuuluvaks loetud veidi rohkem ühendeid, kui see on eesti keele analüüsimisel tavaks olnud; seda eriti vanemates tekstides ja nende ühendite puhul, kus on põhjust kindlamalt oletada otsest saksa eeskujut.

Lahendada tuli arvukalt trükitehnilisi probleeme. Vana kirjakeele näitelauseid on esitatud järgmisi vormistusprintsipi järgides:

- 1) vanades tekstides sageli esinevatele varjatud piiblitähtadele eraldi osutatud ei ole;
- 2) tekstitöötlusprogrammi võimaluste piires on säilitatud algtekstide erimärgid; täpse jäljendamise võimaluse puudumisel on tähe kohal olev märk asendatud sama märgiga vastava tähe järel;
- 3) sümboliga *e* märgitud *umlaut* on asendatud tänapäevase tähistusviisiga (*ä, ö, ü*);
- 4) säilitatud on originaaltekstide interpunktsioon;
- 5) pikka ja lühikest *s*-i ei ole eristatud;
- 6) gooti trükikirjas eristumatud *I* ja *J* on märgitud grafeemi *J* abil;
- 7) tekstide jaotust ridadeks ei ole järgitud, v.a värsistatud teksti näidete puhul;
- 8) sümbol '=' on asendatud sümboliga '-';
- 9) originaalteksti poolitusi ei ole esile toodud, v.a juhtudel, mil poolitus on sattunud liitsõna piirile – sel korral on poolitusmärk asendatud sidekriipsuga;
- 10) ilmsed trükivead on tähistatud sümboliga '#'.

Näitelauseste päritolule on viidatud autori nime või pealkirja lühendi ja ilmumisaasta ning leheküljenumbri. Kui originaalis puuduvad leheküljenumbrid, on leheküljed loetud ja nummerdatud käsitsi alates tiitellehest. Nummerdatud lehekülgedega raamatu nummerdamata sissejuhatusest pärinevatele näidetele on viidatud sissejuhatuse lehekülje numbrit tähistavate rooma numbritega. G. Mülleri jutlusetekstide puhul märgivad arvud punkti ees ja järel vastavalt jutluse ja lehekülje numbrit.

Eesti kirjakeele korpusest pärinevate näitelauseste kirjanik on säilitatud järgmiste eranditega:

- 1) eemaldatud on tühikud kirjavahemärkide eest;

- 2) mõttekriipsu tähistanud sümbolid '-' ja '--' on asendatud mõttekriipsuga ('-');
 - 3) ilmsed trükivead on tähistatud sümboliga (#);
 - 4) vajadusel on nurksulgudes esitatud täiendavat kontekstuaalset informatsiooni.
- Korpuseviide on esitatud näitelause ees.

Lingvistika oskussõnavara on töös kasutatud üldjuhul traditsioonilises tähenduses. Erandiks võib siin pidada terminipaari *konstruktsioon* ja *tarind*, mille esimest liiget tuleks töö lugemisel tõlgendada kostruktsioonigrammatika paradigmast lähtuvalt, terminit *tarind* on kasutatud aga üldisemas, traditsioonilises tähenduses.

3. *tulema*-verbi leksikaalne kasutus

Käesolevas peatükis antakse ülevaade *tulema*-verbi leksikaalsest kasutusest eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil. Analüüsitud on *tulema*-verbi eri tähendusi ning nende tähenduste vahelisi seoseid. Tingimisi on leksikaalse kasutuse erijuhuna käsitletud ka *tulema*-verbi tarvitust ühend- ja väljendverbide finiiitse komponendina – ehkki verbi finiiitose süntaktiline sõltuvus niisuguses ühendis on suur, käitub perifrastiline verb lauses tervikuna kui leksikaalne üksus ning verbi finiiitosis säilitab verbile iseloomulikud põhitunnused; grammatiseerunuks tuleb niisuguses ühendis pidada ennekõike perifrastilise verbi nominaalset või adverbiaalset komponenti.

tulema-verbi oli vaadeldud materjalis leksikaalsena tarvitatud kokku 13 262 korral, s.o 80,8% kõigist *tulema*-verbi kasutustest. Vana kirjakeele materjalis esines *tulema*-verbi leksikaalseid tarvitusi 4779 (97,0% *tulema*-verbi kõigist kasutustest) ning eesti kirjakeele korpuse analüüsitud osas 8483 (73,8% kõigist kasutustest).

3.1. *tulema*-verbi kasutus iseseisva leksikaalse üksusena

Iseseisva leksikaalse üksusena (s.t väljaspool ühend- ning väljendverbide koosseisu) oli *tulema*-verb analüüsitud materjalis kasutusel 9604 juhul (72,4% kõigist leksikaalsetest kasutustest): vanas kirjakeeles 3816 juhul (80,0% leksikaalsetest tarvitustest vanas kirjakeeles) ning eesti kirjakeele korpuses 5788 juhul (68,2% leksikaalsetest tarvitustest korpuse analüüsitud osas).

Iseseisva leksikaalse üksusena tarvitatud *tulema*-verbil võis eristada üheksat põhilist tähendust:

- 1) '(lähenedes) liikuma';
- 2) 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)';
- 3) 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema';
- 4) 'saabuma, kätte jõudma (ajas)';
- 5) 'sündima, tekkima, kujunema';
- 6) 'tulenema, tingitud olema';

- 7) 'toimuma, juhtuma';
- 8) 'muutuma';
- 9) 'kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)'

Lisaks leiab näidetes väljendamist hulgaliselt täpsemaid tähendusnüansse, paljudel juhtudel jäi tähendus mitmeti määratuks. Ühel juhul on verb saanud kontekstist lähtuvalt ainukordse, erandliku tähenduse, mis seostub ühelt poolt *tulema*-verbi modaalse konstruktsioonitähendusega ning teiselt poolt viitab *tulema*-verbile kui keele leksikoni- ja grammatikaüksusele:

AJA1980\stat0028 **Tuleks** on hea sõna. Rahustab. Peaagronoom Valter Lillepõlluga vesteldes kõlab see sõna rohkem kui ühel korral.

Niisuguses ühenduses peab verbi kasutust siin pidama siiski leksikaalseks.

Järgnevas analüüsitakse lähemalt *tulema*-verbi tähendusi vanas kirjakeeles ning kirjakeele korpuses. Ülevaatliku pildi *tulema*-verbi eri tähendustes kasutamise sagedusest esitavad lisa 1 ja lisa 2.

3.1.1. *tulema* '(lähenedes) liikuma'

3.1.1.1. Vanas kirjakeeles

Ootuspäraselt on liikumistähendus tekstides *tulema*-verbi kõige sagedamini esinenud tähendus: seda leidub vana kirjakeele lausetes kokku 2499 korral (65,5% *tulema*-verbi kõigist kasutustest iseseisva verbina vanas kirjakeeles), lisaks on mitmeti interpreteeritavates näidetes võimalik 388 korral tõlgendada verbi liikumistähendust kandvana.

Liikumistähendus on *tulema*-verbi puhul olnud ilmselt primaarne ning saanud aluseks ülejäänud tähenduste kujunemisele, seetõttu on loomulik, et tekstides esineb palju näiteid, mille puhul tõlgendus ei ole otsene ning liikumisega võib protsessi seostada üksnes väga tinglikult. Seega on liikumisega seotud tähendusrühma kirjeldamisel otstarbekas vaadelda eraldi juhtumeid, kus tulemine on tõlgendatav selgelt füüsilise protsessina, ja kasutusjuhte, kus verb tähistab liikumist üksnes teatud ülekandelises või piltlikus kujutluses.

Otseses liikumistähenduses on *tulema*-verb vana kirjakeele materjalis kasutusel 2037 korral (81,5% kõigist liikumistähendustest). Enamasti sarnaneb tarvitus tänapäevasega, ehkki grammatiline struktuur ja lauses kasutatud leksika võivad nüüdiskeelseist erineda, nt

Ja se ingel **tulli** temma jure, ja ütles: (Masing 1824: 6)

Kui Fregadrdung Lödaxe/ sis peab egga üx Soldat omma Compagnie jure **tullema**/ jehb aggas kekit erra/ se peab raudas seisma. (Soddasäduset 1697: 10)

Lihtsuse huvides on vaimuliku sisuga tekstides, mida võib mõista väga erineval abstraktsustasemel, püütud võimaluse korral eelistada otseseid tõlgendusi, nii kuuluvad siinsesse rühma ka näiteks järgmised kasutused:

Sellepärrast **tulli** Jesus Kristus mailma sisse, et nisuggused pattused Jummalalt armo ja pattude andeks-andmist kätte saaksid. (Janter 1838: 15)

Wiimsel päwal wottab Jummal keik surnud üllesärratada, ja siis peawad keik kohto ette **tullema**, ja iggamees kätte sama, mis temma tö wäärt on. (Meie Risti-usso 1806: 69)

O Jssand se on kül tössi/ et minna mitte wehrt ollen/ et sinna leht münno Kattusse alla nink **tullet** müño Süddame Kodda sisse. (Salemann 1673: 19)

Samuti on otseseks loetud need tähendused, kus kontekst tervikuna on ülekandeline, ent *tulema*-verbi tähendust selles ülekandelises kontekstis võib pidada otseseks, nt

Jummal hajap mond+kord nende Jnnimeste pehle/ eth nemmat peawat temma Öchto+söhmen+ajal **tullema**. GOTT nötiget offtmahlen die Menschen/ daß sie zu seinem Abendmahl kommen müssen. (Stahl 1649: 654)

Liikumisverbidena on *tulema* ja *minema* tänapäeva eesti keeles deiktilised – nende kasutus sõltub teksti autori ja vastuvõtja suhetest. *tulema* väljendab kõneleja või kõnealuse isiku eeldatavat lähenemist mingile deiktilisele nullpunktile, *minema* võib olla selles suhtes neutraalne või väljendada kõnelejast kaugenevat liikumist. (Pajusalu 1999: 32; Pajusalu jt 2004: 53–57) Huvitav on, et vanas kirjakeeles näib ka *tulema* olevat sageli kasutuses lähenemise/kaugenemise suhtes neutraalses tähenduses. Eriti piiblitekstides kasutatakse *tulema*-verbi sageli seal, kus tänapäeva keeles tunduks loomulik tarvitada verbi *minema*. Kasutuse erinevust on siiski keeruline faktiliselt tõestada, sest kui räägitakse sündmustest, mis on toimunud kõnehetkest oluliselt varem, võidakse deiktulist nullpunkti ruumis suhteliselt vabalt ümber paigutada, nt

Mt 21: 1. Ja kui nemmad Jerusalemmi liggi said, ja Petwage ölli mäe jure **tullid** (Piibli Ramat 1739: 28)

Teatud juhtudel, kus kõneleja enese paigutus ruumis on suhteliselt ilmne, tuleb erinevus nüüdiskeelekasutusest selgemini esile, nt

Õp 4: 14. **Ärra tulle mitte** öälatte teeraa peäle, ja ärra käi mitte kurjade tee peäl. (Piibli Ramat 1739: 631),

vrđ

Õp 4: 14. **Ära mine** öelate rajale ja ära astu kurjade teele! (Piibel 1997: 658)

Üksikjuhtudel võib *tulema*-verb saada tähenduse 'lahkuma, ära minema', nt

Ninck sehl olli üx Propheti Emmand/ Hanna/ se **ep tulli** eales kirckust/ denis Jumjala pahstmissie ninck palwede kahs öhdht kinck pehwat. Vnd es war eine Prophetin/ Hanna/ die kam nimmer vom Tempel/ dienet Gott mit fasten vnd beten/ Tag vnd Nacht. (Stahl 1641: 99)

Liikumistähenduses kasutatud *tulema*-verbile võib alistuda vaba laiendina ka (a) *da*-, (b) *ma*-, (c) *mas*-, (d) *mast*-infinitiivitarind või (e) gerundiivitarind; infiniitne laiend täpsustab neil juhtudel liikumise sihti, eesmärki (*ma*-infinitiivitarind, varasemates tekstides ka *da*-infinitiivitarind), viisi (*mas*-infinitiivitarind, hilisemates tekstides gerundiivitarind) või lähet (*mast*-infinitiivitarind); nt

- (a) sehl istup Temma Jumjala omma keigewegkiwesse Jssa parrambal Kehl/ nink sahp sehl **tullema** *sundida* Ellawat nink Surnut? (Rituale 1674: 49)
- (b) Mix perrast tullep temma sihs jelle? Temma **tullep** *sundima nehd Ellawat nink Surnut*. (Fragen 1697: 18)
- (c) Agga laukoer, kes lonkas, **tulli** *kiunamas* temma kallal, ja näitis temmale omma jalga. (Willmann 1782: 102)
- (d) Ii 2: 2. Ja Jehowa ütles Sadana wasto: Kust sa tulled? ja Sadan wastas Jehowale ja ütles: Ma **tullen** möda maad *hulkumast ja sedda läbbi-käimast* senna ja tenna. (Piibli Ramat 1739: 527)
- (e) siis **tulli** pissoke Mia *hüppades* ja *tansides* temma jure. (Luce 1807: 7)

Ülekandelise liikumistähenduse näidete grupp on äärmiselt heterogeenne. Siia kuulub 462 *tulema*-verbi kasutust vanas kirjakeeles (18,5% liikumistähendustest). Ülekandeliseks on loetud need tarvitused, kus seos liikumistähendusega on veel nii ilmne, et iseseisvat tähendust pole põhjust postuleerida, ent füüsilisest liikumisest siiski enam rääkida ei saa. Üksiknäidete kaugus lähtetähendusest võib olla erinev – mõnel juhul on eemaldumine füüsilise liikumise tähendusest suhteliselt väike, mõnel juhul aga tuleb seost otsida kaugemalt. Rühm on sedavõrd eklektiline, et kõiki üksikjuhtusid ja huvitavaid tähendusnüansse pole siinse töö raames võimalik kommenteerida, olgu siiski esile toodud sagedasemad ja/või huvipakkuvad kasutusjuhud.

Algsele tähendusele suhteliselt lähedal on tarvitused, kus ruumis "liikuv" objekt on niivõrd abstraktne (nt palve, abi, õnnetus, kisendamine, sõna), et otsese füüsilise liikumisega on seda raske seostada. Samas võib koht, kuhu abstraktne objekt "liigub", olla kujutatud suhteliselt konkreetseks, nt

Kuida **tulleb** Jumjala armo-riik meie süddamesse? (Katekismusse Ramat 1768: 61)

O Jesu mo Palwe nühd **tulcko** So ette: (Salemann 1673: 5)

Teistel juhtudel on olukord vastupidine: “liikuv” objekt on konkreetne, ent liikumise sihtpunkt nii ebamäärane, et väljendust tuleb tõlgendada pigem piltlikuna, nt

Ps 69: 28. Lasse neid [minu vihamehi] üllekohto üllekohto peäle tehma, ja ärra lasse neid mitte **tulla** om~a öigusse jure. (Piibli Ramat 1739: 589)

Waidt mina karta, eth meÿe nÿ laiscaste Iumala Sana iure **tulleme**. (Müller 1600–1608: 20.5)

Üks sagedasemaid tarvitusi selles rühmas on seotud mingi emotsiooni tekkimise kirjeldamisega, nt

Kartus **tulli** kõikide peäle.... (Masing 1824: 12)

Niisugused juhtumid võiks ehk paigutada ka tähenduse ‘sündima, tekkima, kujunema’ alla, liikumisega ühendab neid näiteid suhteliselt tugev piltlik kohaseos, mõnel juhul võidakse füüsilise liikumise kujutlust viisimääruse abil koguni tugevdada, nt

Ii 6: 4. Jummal kokkutamissed **tullewad** kui wäehulgaga mo peäle. (Piibli Ramat 1739: 530)

Kohaseost ei ole siiski kõigil juhtumitel tajutud ühtviisi tugevana, sest hiljemalt 18. sajandi alguseks on selliste tarvituste baasil kujunenud iseseisev ühendverb *peale tulema* (vt jaotis 3.2; lisa 3).

Analoogiline on väljendverbi *meelde tulema* kujunemine: kuni 18. sajandi teise pooleni kasutatakse tarindit, milles sõna *meel* toimib täistähendusliku substantiivina, sidudes endaga genitiivse täiendi; *tulema*-verb kannab ilmselt piltlikku liikumistähendust. Nt

Minno mele **tulleb**, et sa sel päwal sedda päilikko, ku, ning need tähhed olled lonud. (Palwe-Ramat 1729: 24)

18. sajandi teisest poolest alates on paralleelselt genitiivse tarindiga kasutusel väljendverb *meelde tulema* (vt jaotis 3.2; lisa 3). Nii varasemal kui hilisemal tarindil on tänapäevase tähenduse ‘meenuma’ kõrval olemas veel teine tähendus – ‘pähe tulema, pähe torkama’, nt

ja keike omma Riki ja Rajade sees laskis Salomon Mona- ehk Warrantusse Honette Liīnad ehitada, ja Söawankride Liīnad ja Rüütliide Liīnad, keik sedda möda, kui ial temma Mele **tulli** ja temma Südda ihhaldas. (Jummal surest Teggudest 1789: 485–486)

Mõnel *tulema*-verbi kasutusjuhul lisandub asukoha muutust väljendavale semantikale juhuslikkuse komponent, mis võimaldab verbi mõista tähenduses ‘(kuhugi) sattuma’, nt

Se agga on kahjo teggew, kui teisel on pahhad muhhud täis mädda, sest kui se skorbuti mädda sinno lihha peäle **tulleb**, siis woiks temma ommeti ka sinno külge hakkada. (Arsti ramat 1771: 41)

Au wäärt mehele kül oleks olnud soowida, et saaks jälle pisut hingata pärast seda, et nii palju häda ja waewa oli näinud, Waid tema **tuli** ühest tülist teise (Toomas Westen 1844: 20)

Mõneti tinglikult on piltlikult väljendatud liikumisega seotud tähenduste rühma arvatud niisugused juhtumid, kus *tulema* põhitähendus näib olevat pigem 'hakkama, alustama', mitte niivõrd '(lähenedes) liikuma', nt

Nenda kui meie tahhame, et teine ei pea meile kahjo teggema ja meie tenistusse ja leiwa sisse **tullema**, nenda ei pea meie siis ka mitte teise tenistust ja leiba wastowõtma, kui teine se läbbi ilma tenistussetta ja ilma leiwata jääb (Janter 1838: 8)

(Juhtumid, kus tegevuse alustamisega kaasneb tingimata siirdumine mingist muust asukohast tegevuspaika, on loetud otsest füüsilise liikumise tähendust kandvaks.) Kui sellises tähenduses kasutatud *tulema*-verbile alistub alustatavat tegevust märkiv verb supiinivormis, võib moodustuvat ühendit analüüsida kui ahelverbi, milles *tulema* toimib faasiverbina (vt jaotis 4.2; EKG 1993: 20).

tulema-verbi liikumistähendusel on seoseid teistegi *tulema*-verbi grammatiliste kasutustega. Näiteks jääb paljudes lausetes, mida on siinses töös eelistatud tõlgendada hortatiivsena, selgusetuks, kas *tulema* toimib seal tõepoolest üksnes üleskutsuva diskursusepartiklina või oodatakse teate kuulajatelt siiski lähenemist/kaasatulemist, nt

Tulge, kumardagem ja nikkutagem, heitkem põlwili mahha Jehowa palle ette (Jutlussed 1844: 120)

Mõnel puhul on esialgse tähendussisu minetamine selgem, nt

Js 26: 20. **Tulle** mo rahwas, minne omma kambride sisse, ja panne omma ust lukko ennese tagga (Piibli Ramat 1739: 689)

3.1.1.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses (1890–2000)

Tänapäeva kirjakeele materjalis oli *tulema*-verbi liikumistähenduses kasutatud kokku 3694 korral (63,8% kõigist *tulema*-verbi kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena korpuses). Seejuures ajakirjanduskorpuses on liikumistähendus esindatud 1101 korral (54,6% leksikaalsetest kasutustest ajakirjanduskorpuses) ning ilukirjanduskorpuses 2593 korral (68,8% leksikaalsetest kasutustest ilukirjanduskorpuses). Lisaks on 604 juhul, kus verbi tähendus jääb mitmeti tõlgendatavaks, üks võimalikest interpretatsioonidest seotud liikumistähendusega. Otseses liikumistähenduses tarvitusi on korpuses kokku 2884, s.o 78,1% kõigist liikumistähendustest (vastavad andmed aja- ja ilukirjanduses on 657 (59,7%) ja 2227 (85,9%)). Ülekandelises tähenduses on *tulema*-verbi kasutatud 810 juhul (ajakirjanduses ja ilukirjanduses vastavalt 444 (40,3%) ja 366 (14,1%) juhul).

Olulisi muutusi võrreldes liikumistähenduse väljendamisega vanas kirjakeeles ei leidu. Ajakirjanduskeeles on ülekandeliste tähenduste osakaal märksa kaalukam kui

ilukirjanduskeeles, kus liikumistähendus esineb enam otsesena, väljendades tegelikku füüsilist liikumist, kuid tekstide sisu arvestades on see ootuspärane.

Otsese liikumistähenduse puhul vastab deiktilise nullpunkti paigutus lause pragmaatilises alusstruktuuris meie tänapäevasele keelepruugile (vt nt Pajusalu jt 2004: 53–57); *tulema*-verbile võib alistuda (a) *ma-* ja (b) *mast*-infinitiivitarind ning (c) gerundiivitarind:

- (a) ILU1910\ilu0064 Tervest ilmast **tulivad** teised kuningapojad ja kuningatütred *teda kuulama*.
- (b) ILU1900\ilu0016 Meie **tulime** *puid lõikamast* kodu , kuulsime hobuse hirnumist ja läksime vaatama , kes seal peaks olema; – arvasime mõne varastatud hobuse olevat.
- (c) AJA1980\stat0430 Pikkadeks aastateks saab tast Muraste lastekodu laps. Klomp kurgus, oma *noore elu risti kandes tuli* ta siia.

Ülekandeliste liikumistähenduste grupis tõuseb eriti ajakirjanduskeeles esile rühm tähendusi, kus mõni abstraktne nähtus või probleem tuleb arutusele, analüüsimisele, päevalgele vm. “Koht”, kuhu selline abstraktmõiste ülekandelises tähenduses “liigub”, vormistub sel juhul tüüpiliselt allatiivsena, nt

AJA1950\rh0088 Reuteri agentuur teatab, et Londoni kohtuhoone ees, kus Eisleri "kohtuasi" pidi *arutusele tulema*, toimus meelevaldus loosungite all: "Ei mingeid ameerika meetodeid Inglismaal!", "Vabastage Eisler!", "Laske antifašist Eisler vabadusse!".

AJA1970\rh0241 Ent möödus suvi ja sügis, käes on talv ning üha rohkem **tuleb** siin-seal *päevalgele* fakte, et meie rõõm ilusast vastusest oli, pehmelt öeldes, enneaegne.

3.1.2. *tulema* ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’

Sihtpunktile lähenemine ja sinna saabumine on teineteisega tihedalt seotud – saabumisest järeldub vahetult, et eelnema pidi lähenev liikumine, ning resultatiivse liikumise tulemus on sihtpunkti jõudmine. Eelmises jaotises kirjeldatud tähendusest erineb ‘saabuma, pärale jõudma’ eelkõige aspekti poolest: liikumisel on olemas kestus, verbi tähenduses tõuseb esile protsessilisus; kuhugi päralejõudmine aga on kestuseta situatsioon, mida saab tõlgendada sündmuse, mitte protsessina.

Tähenduste tiheda seotuse tõttu on praktiline vahetegemine siiski keeruline. Suurt osa verbe, mida siinses analüüsis on peetud protsessiliseks, võiks interpreteerida ka momentaansena (rõhuga päralejõudmise hetkel) ning enamikku momentaanseks peetud verbe saaks tõlgendada protsessilisena. Otsustamisel olen lähtunud ümbritsevast kontekstist: kui konkreetsetes situatsioonides rõhutati enam liikumist, lähenemist, siis liigitasin lause esimesse tähendusklassi; kui esiplaanil tundus olevat pigem sihtpunkti

saabumise sündmus, valisin teise tähenduse. Juhtudel, kus kumbagi tõlgendustest ei saanud teisele selgelt eelistada, on analüüs jäetud mitmeseks.

3.1.2.1. Vanas kirjakeeles

tulema-verbi saabumistähendus esineb vana kirjakeele lausetes 88 korral (2,3% kõigist *tulema* esinemistest iseseisva leksikaalse üksusena), 174 juhul on päralejõudmine üks mõeldav tõlgendus mitmest võimalikust. Nagu liikumistähenduse puhulgi, on ka ruumilise saabumise näited jagatud kahte alamrühma: juhud, kus päralejõudmine on konkreetse sihtpunkti suunas toimunud füüsilise liikumise tulemus, ning juhud, kus päralejõudmist võib mõista kui ülekandelise, piltlikuna kujutatud liikumisprotsessi lõppresultaati.

Otseses tähenduses märkis *tulema*-verb vaadeldud tekstides liikumise sihtpunkti saavutamist 72 korral (81,8% kõigist kasutustest tähenduses ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’). Nt

Oh! millal **tullen** ma siina, et ma sinno palle saan nähha? (Palwe-Ramat 1729: 47)

Pühhal päwal sõitis Andrus kirkule, et ta agga seält kaugel ellas, **tulli** ta pissut hilja sinna. (Luce 1807: 33)

agga se tõine Jünger jooksis eel ussinamine, ja **tulli** enne haua jure kui Petrus (Masing 1824: 204)

Ülekandelise saabumistähenduse rühma kuuluvad näited, kus konkreetne või abstraktne ruumiline eesmärk on saavutatud jaotises 3.1.1 kirjeldatud mittefüüsilise “liikumise” tulemusena. Niisuguseid kasutusi esines kokku 16 korral (18,2% kõigist saabumistähendustest). Hortatiivsele lähedasi kasutusi saabumistähenduses esineda ei saa (õigemini pole need kasutused liikumise/saabumise aspekti poolest võrreldavad ning on seetõttu ühtsuse huvides käsitletud seoses ülekandelise liikumistähendusega), kuid muus osas on tähenduse ülekandmise mehhanismid sarnased jaotises 3.1.1 kirjeldatutega, nt

Sepärrast nõttis Jesus selle ahastuse pärrast, mis selle linna peäle piddi tullemä, ja wiimseks sai **tullema**. (Masing 1824: 145)

Sesamma Jesusse palwe kulutab meile wäggewaste Jummalä tahtmist, et keik innimessed peawad önsaks sama, ja töetundmiselle **tullema**. (Jutlussed 1844: 89)

Kus Jummal keicke kurja nouw ninck tachtmisse erra+rickup/ ninck keelap/ kumbat meid ep lasckwat temma Nimmi pöhitzeda/ ep+kahs temma rickusse meite jure **tulla** Weñ GOtt allen bösen Raht vnd willen bricht/ vnd hindert/ so vns den Nahmen GÖttes nicht heiligen/ vnd sein Reich nicht kommen lassen wollen (Stahl 1632: 18)

3.1.2.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

Korpusematerjalil leidis *tulema*-verbi kasutusi saabumistähenduses 243 (4,2% kõigist *tulema* kasutustest iseseisva verbina), ajakirjanduskorpuses on vastavad näitajad 95/4,7% ning ilukirjanduskorpuses 148/3,9%. Lisaks on 362 juhul saabumistähendus üks verbi võimalikest tõlgendustest mitmetähenduslikes lausetes. *tulema*-verbi saabumistähendus esineb 20. sajandi keeles sagedamini ülekandelisena: leidub 172 ülekandelise saabumistähenduse näidet, s.o 70,8% kõigist saabumistähendustest (ajakirjanduses 87/91,6%; ilukirjanduses 85/57,4%); otseseid saabumistähendusi leidub vaid 71, s.o 29,2% kõigist saabumistähendustest (ajakirjanduses 8/8,4%; ilukirjanduses 63/42,6%).

Saabumistähenduse semantika sarnaneb vana kirjakeele materjali tutvustamisel kirjeldatuga, seetõttu esitame järgnevalt üksnes mõned näited *tulema*-verbi saabumistähendusest eesti kirjakeele korpuses.

Otseses tähenduses:

AJA1970\ol0001 Pangem käsi südamele - kas me oleme alati õigesti reageerinud, kui meie laps või lapselaps koolist **tulles** seletama hakkab, et see või teine «õps» on nii- või teistsugune, norija või kiuslik, ainet ei tunne, seletada ei oska jms.?

ILU1930\lmg0015 Oli varemaltki juhtunud, et külalise **tulles** ta oli lahkunud toast, otsides väljas tööd, parema puududes õuegi pühkinud.

Ülekandelises tähenduses:

AJA1960\rh0602 Me arutasime Heydrichiga kogu ettevõtte uuesti läbi ja **tulime järeldusele**, et meil on tarvis kaalukaid tõendeid avaliku arvamuse veenmiseks – näiteks laipa...

ILU1980\stkt0058 Ah jaa: vanaisa palus küsida, kas kunstkärgi on poodi **tulnud**.

3.1.3. *tulema* ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’

tulema-verbi kolmas tähendus kujutab endast liikumisprotsessi ülekannet ajateljele ning seostub eelkõige tulevikulisusega. Ülekande aluseks on mööduva aja mudel: inimene seisab kõnehetkes paigal ja vaatab, kuidas aeg tulevikust mineviku suunas liigub (Metslang 1994a: 611).

3.1.3.1. Vanas kirjakeeles

Vanas kirjakeeles on *tulema*-verbi leksikaalse tuleviku väljendamiseks kasutatud 164 korral (4,3% kõigist verbi kasutustest iseseisva verbina), lisaks võib 149 näite puhul tulevikulist tõlgendust pidada üheks mitmest võimalikust.

Liikumisverbide grammatiseerumine tulevikku väljendavatesse konstruktsioonidesse on maailma keeltes väga tavapärane (vt nt Bybee jt 1994: 166–270; Heine, Kuteva

2002: 75–78), ent eesti keele *tulema*-verbi tulevikulisus on eelkõige leksikaalne. Ehkki verbi tulevikulist põhitähendust *oli, on ja tuleb* tüüpi ühendites võib pidada täiesti ilmseks, toimib *tulema* niisuguseski kontekstis iseseisvana, mitte abiverbina (vrd sm *tulla tekemään* tarindiga). Seega on tema semantikas peale tulevikulisuse veel mingi lisakomponent, mis säilitab verbi täistähenduse. Ometi on selle lisakomponendi olemust küllalt keeruline defineerida. Helle Metslangi järgi (1994: 536) saab tulevikule viitavate koopulataoliste perfektiivsete verbide *tuleb, läheb, saab, jääb* tähenduse defineerida kui 'on tulevikus'. Mõnel juhtumil on *tulema*-verbi tulevikulisele tähendusele tõepoolest võimalik anda väärtus 'tulevikus eksisteerima, olema', nt *Eksamil tulevad lühiküsimused, Kevad tuleb soe*, täielikult aga sellisest määratlusest ei piisa: *tulema*-verbi abil väljendatud tulevikulisus ei ole üksnes staatiline eksisteerimine, vaid pigem dünaamiline protsess, mille seisukohalt on oluline sündmuse alguspunkt (tegemist on ehk pigem *hakkab olema* kui *saab olema* tüüpi tulevikuga). Erinevust tähendusest 'tulevikus olema' peegeldavad kõige selgemalt juhtumid, kus vastandatud on kaht tulevikku: üht väljendatakse *tulema*-, teist *olema*-verbi abil, nt

Antko siis se, kelle käest kõik hea and ja täis andmine tulleb, et ka séllegi tõe waewast aega möda sedda head saaks **tullema** ja **ollema**, mis helde Jssa käest pallume, ja omma rahwalt séllega olleme iggatsend sowida. (Masing 1824: 238)

Siinses näites põimub küll *tulema*-verbis eneses sisalduv tulevikulisus *saama*-futuurumiga, ent *tulema* ja *olema* väljendatud "eksisteerimise" erinev olemus avaldub ilmekalt. Nii ilmneb enamiku tulevikulistena tõlgendatavate näidete puhul, et tähendus 'tulevikus olema' ei anna selliste väljenduste sisu edasi kuigi täpselt, nt

Pärast peap Kirkissand eddasi minnema Mainizusse nink se Patto Tunnistusse ka/ mis se-jerrele **tullep**.... (Kässi-Ramat 1699: 182)

ni palju tarkust ma sain, et wanna seädusse ramat mitme wisipeäl Kristusse pole juhatab, ja ennetunnistab Kristusse ja temma kogodusse kannatamised, ja keik au, mis se risti järrele **tulleb**. (Wiis head jutto 1740: 50)

Kg 8: 12. siiski tean minna tõeste, et hea põlli **tulleb** neile, kes Jummalat kartwad, kes temma Palle eest kartwad. (Piibli Ramat 1739: 659)

Kus emmaga se ei seisa mitte otsekohhe, siis **tulleb** naesele raske lapse waew. (Arsti ramat 1771: 67)

tulema-verbi abil väljendatud tuleviku puhul peab tähele panema, et tegemist ei ole absoluutse, vaid relatiivse ajaga: deiktilise nullpunkti, mille suhtes aja kulgemist jälgitakse, saab viia ka minevikku (vrd *hea põli tuli neile, siis tuli naisele raske lapsevaev*), sel juhul omandab *tulema* ajas järgnemise tähenduse, nt

Ja Jehowa teggi sel Päwal sedda Jmmet, et Samueli Sanna peäle kange Pitkse Mürristaminne ja Wihma-Saddo **tulli** (Jummala surest Teggudest 1789: 390)

Vanades tekstides äratub erilist tähelepanu tulevikulise *tulema*-verbi rohke kasutus tarindis *tulema* + translatiivne noomenifraas, nt

Kenne Kaswux se keik **tullep**/ mis Jummal lohnut on? (Fragen 1697: 11)

Kui moisa-pärriswannem middagi tahhab ettewötta, mis *moisa ja walla kassuks* peab **tullema** (Seäduste-täitmisse tükkid 1845: 13)

3.1.3.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

Eesti kirjakeele korpuses on *tulema*-verbi leksikaalse tuleviku väljendamiseks kasutatud 125 juhul, s.o 2,2% kõigist *tulema*-verbi kasutustest iseseisva verbina. Ajakirjanduskeeles on vastavate näidete arv 63 (3,1%) ning ilukirjanduskeeles 62 (1,6%). Niisiis vastab tõele varasem oletus, et vana kirjakeele tekstides on *tulema*-verbi tulevikuline kasutus mõnevõrra sagedasem kui tänapäeva keeles (Penjam 2005: 36).

tulema-verbi abil väljendatud leksikaalse tulevikutähenduse olemust on eespool pikemalt kirjeldatud seoses vana kirjakeele näidetega (vt jaotis 3.1.3.1), seetõttu on siinses jaotises piiratud vaid kasutusnäidete esitamisega:

ILU1900\ilu0117 Vaat siis **tuleb** alles elu.

ILU1950\ilu0024 Kuhu **tuleb** tänavu Kulliaru metsapunkti raietööde peamine piirkond – teede äärde või Surru kaugeimasse soppidesse?"

AJA1970\sv0002 Kõigepealt peatükk "Tänapäeva kirjandus", mis ei vaja üksnes laienemist uue materjali arvel, vaid ka teoreetilis-metodoloogiliste aluste süvendamist (millest **tuleb** edaspidi juttu).

AJA1990\ol1649 "Kalevi" ja "Budivelniku" mängud Tallinnas **tulevad** ilmtingimata huvitavad.

3.1.4. *tulema* 'saabuma, kätte jõudma (ajas)'

Tähenduste 3 ja 4 erinevus ajateljel on analoogiline tähenduste 1 ja 2 erinevusega ruumis. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' on sarnaselt eelmise tähendusega seletatav liikuva aja mudeliga, kujutades teatud ajapunkti jõudmist kõnelejani.

3.1.4.1. Vanas kirjakeeles

Tähenduses 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' on *tulema*-verbi kasutatud vaadeldud vana kirjakeele materjalis 250 korral (6,6% *tulema*-verbi kõigist kasutustest infiniittarindita lausetes). Võrreldes ruumis liikumise ja saabumisega, on ajas liikumise ja saabumise eristamine enamikul juhtudel lihtsam. Mitmeti tõlgendatavaid näiteid, kus üks võimalikest tähendusmääratlustest on ajaline saabumine, leidus kokku 50.

Enamasti kujutatakse selles tähenduses mingi kindla momendi või momendina nähtud ajavahemiku (nt päev, tund) saabumist, nt

Wata/ Aik **tullep**/ Pajatap Jssand/ et Minna Dawidel öhe öike Wössa tahan üllestösta nink peap üx Kunningas olla/ kumb hehsti peap wallizema nink Kohut ja Öikedusse sehdma. Sihe/ es komt di Zeit/ spricht der HErr/ das Jch dem David ein gerecht Gewächse erwekken will und sol ein König sein/ der wohl regiren wird und Recht und Gerechtigkeit anrichten. (Blume 1662: 132–133)

Enne Pasapäühha, kui Jesus sedda teadis, et temma tund **olli tulnud**, et ta siit ilmast pididi ärra minnema Jssa jure (Masing 1824: 151)

Kasutus võib siiski olla ka mõnevõrra üldisem, nii et ajahetke asemel nähakse saabumas sel hetkel toimuvaid sündmusi, nt

tulko meile sinno Rihk. (Kässi-Ramat 1699: 112)

Pissut on, mis meie tunneme, ja pissut on, mis meie prohveti wisil räkime; agga kui se täis assi **tulleb**, siis lõpeb se ärra, mis polikkult on. (Meie Risti-usso 1806: 73–74)

3.1.4.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

Kirjakeele korpuses leidis tähenduse ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’ näiteid 180 (3,1% kõigist *tulema*-verbi kasutustest iseseisva tegusõnana); ajakirjanduskorpuses on vastavad näitajad 54/2,7% ning ilukirjanduskorpuses 126/3,3%. Juhtumeid, kus *tulema*-verbi on paralleelselt teiste tähendustega võimalik tõlgendada ka ajalist saabumist tähistavana, esines 165.

Näiteid *tulema*-verbi saabumistähendusest eesti kirjakeele korpuses:

AJA1900\aja0148 Kuna piletid ei müüdnud, arwasiwad nemad piletita sõitmiseks paraja aja **tulnud** olewat.

ILU1980\stkt0019 Kord **tuleb** ehk ka Killi aeg.

ILU1900\ilu0117 **Tuleb** talvine tindi püük, siis koguvad poisikesed ja tüdrukukesed nooda haukude juurde kokku, aitavad kalu noodast välja noppida ja mis maha pudeneb, ehk jäätuse pääle jääb, see on nende oma jagu.

AJA1930\esma273 Millal **tuleb** järgmine sõda?

3.1.5. *tulema* ‘sündima, tekkima, kujunema’

See tähendus on kujunenud ilmselt ülekandelisena liikumistähenduse baasil (tekkivaid asju nähakse kuskilt abstraktsest olematusest meie poole liikuvana) või ajas lähenemise/saabumise tähenduse baasil (tekkivaid asju kujutletakse kui koos ajaga saabuval, vrd jaotiste 3.1.4.1 ja 3.1.4.2 viimaste näidetega).

3.1.5.1. Vanas kirjakeeles

Analüüsitud vana kirjakeele tekstides on tekkimise tähendust *tulema*-verbi abil edasi antud 138 korral (3,6% *tulema*-verbi kõigist kasutustest iseseisva verbina). Lisandub suhteliselt lai ja heterogeenne piiriala, kus tekkimise tähendust võib pidada üheks mitmest mõeldavast tähendusest (267 näidet).

Tekkivad/kujunevad objektid võivad olla olemuselt väga erinevad, nt

Ke mitte truwist teenip Mahs/ Sel **tullep** omma Nuchtlus kaas.... (Salemann 1673: 89)

Kui **tullewad** koggone jo hawad, siis woia terpentini salwiga. (Arsti ramat 1771: 119)

Ta töstis tedda Kunningaks,
Ja omma Rahwa Üllemaks,
Et Rööm sest keikil **tulli**. (Jummala surest Teggudest 1789: 423)

Kurko haigus **tulleb** agga innimessele sagedaste, ka siis, kui ta mittegi haige maas ep olle. (Luce 1807: 167)

Pattusest ja kergemeelisest ellust, ei sa ialgi muud, kui häbbi, ahvastust, ja waewa **tullema** (Masing 1824: 114–115)

Suhteliselt eraldiseisva grupi moodustavad selles tähendusrühmas kasutused, kus *tulema* märgib kuskilt/kellestki pärinemist, nt

ja andsit se ka täda/ et kui Naine Mehhest **on tulnut**/ ninda peawat nemmat ka ikka kokkojama. (Kässi-Ramat 1699: 117)

Kristus **tulleb** wannemist lihha polest, kes on ülle keikide Jummal, kidetud iggaweste. (Katekismusse Ramat 1768: 40)

3.1.5.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

19. sajandi viimase kümnendi ja 20. sajandi kirjakeele korpuse analüüsitud materjali hulgas on verbi *tulema* tekkimise või kujunemise tähenduses kasutatud kokku 184 korral (3,2% kõigist *tulema*-verbi kasutustest iseseisva tegusõnana): ajakirjandustekstides 71 korral (3,5% ajakirjanduskorpuse vastavatest näidetest) ning ilukirjandustekstides 113 korral (3,0% ilukirjanduskorpuse vastavatest näidetest). Lisaks leidis korpuses 597 näidet mitmeti tõlgendatavatest lausetest, milles ühe tõlgenduse kohaselt kannab verb *tulema* tekkimistähendust. Seega on tekkimistähenduse kasutussagedus 20. sajandi kirjakeeles ligikaudu samasugune kui vanas kirjakeeles. Säilinud on ka mahukas ja hajus piiriala.

Näiteid tekkimistähendusega *tulema*-verbi kohta kirjakeele korpusest:

AJA1890\pos0411 Maipäewal **tuli** socialistide koosolekul Groningis tüli politseiga.

ILU1900\ilu0013 "Jah, täna on ilus ilm küll, minulgi **tuli** mõte minna, kui sina ei taha, eks me lähe siis Annaga kahekesi!"

AJA1950\ed0015 Ega selline vahe **tulnud** iseenesest.

ILU1970\ilu0013 Kes teab, kas tal jätkub oidu selle mõistmiseks, kuni pole veel hilja, või saab ta aru alles siis, kui... kui kibestumise karmid jooned **tulevad** suunurkadesse.

ILU1980\stkt0071 "See kolhoosivärk on praegu segamini küll, agrotööstuskoondised ja teab mis veel siia **tulevad**, me ei saa ise enam päris õiget otsa kätte, mis siis kirjanikust rääkida."

3.1.6. *tulema* 'tulenema, tingitud olema'

Tähendus 'tulenema, tingitud olema' on lähedalt seotud eelmise, kujunemise tähendusega – kui objekt või nähtus tekib mingil põhjusel (millestki), siis on eriti abstraktsete objektide/nähtuste puhul loomulik tõsta kujutluses esiplaanile põhjuslik seos. Teatud analoogiat võib näha ka ülekandelise liikumistähendusega – meie poole "liikuva" objekti/nähtuse lähtekohta, eriti kui viimast kujutletakse kellegi valdus- või käsualana, võidakse mõista ülekandeliselt selle objekti/nähtuse olemasolu põhjustajana.

3.1.6.1. Vanas kirjakeeles

tulema-verbiga oli vaadeldud vana kirjakeele materjalis tingituse tähendust edasi antud 74 korral (1,9% *tulema*-verbi kasutustest iseseisva verbina), 59 näites oli 'tulenema, tingitud olema' üks võimalikest tõlgendustest. Enamasti seostub *tulema* tingituse tähenduses elatiivse noomenifraasiga.

Põhjuslikku seost võib primaarseks pidada eelkõige siis, kui tegemist on teatud sündmuste omavahelise suhtega, nt

Kül ma nüüd selgeminne moistan, et keik sallaja jumjala tenistus sest **tulleb**, kui innimesed omma uskmatta meelt möda Jum~ala sanna jure middagi kaswatawad, ehk sest middagi kautawad. (Wiis head jutto 1740: 48)

Neid tunnukse karwast ärra, sest nemmad on õige prunid ja jämmedad, mis sest **tulleb**, et nemmad wägga palju met on sönud. (Willmann 1782: 204)

Mõnel juhul on sündmuse toimumine tingitud siiski kellestki/millestki (õigemini küll kellegi/millegi olemasolust, tahtest vms), nt

Ärra lasse mind muud ühtegi möttelda, rägida egga tehha kuid sedda ükspäinis, mis ussust **tulleb**. (Palwe-Ramat 1729: 73)

Et sinnul agga ei olle õnne sedda tahhan ma nüüd katsuda, kelle sü se on? **Tulleb** se agga Jummalast, siis pead sa rahhul ollema; tulleb se innimestest, siis tahhan minna se ees murretseda. (Willmann 1782: 74)

Mõeldav on ka abstraktsete objektide (täpsemalt nende objektide olemasolu) omavaheline põhjuslik seos, nt

Kui käsk olleks antud, mis woiks ellawaks teha, siis **tulleks** õigus töeste kässust; agga kirri on keik kinnipannud patto alla. (Katekismusse Ramat 1768: 25)

kui teolist üks ehk teine assi, mis temma süüst **ei tulle**, keelab sedda tööd teha (Seaduste-täitmisse tükkid 1845: 6)

3.1.6.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

Eesti kirjakeele korpuse *tulema*-verbi kasutuste hulgas oli tingituse tähendusega tarvitusi 135, s.o 2,3% kõigist *tulema*-verbi kasutustest iseseisva tegusõnana (ajakirjanduskorpuses 76/3,8%, ilukirjanduskorpuses 59/1,6%). 55 juhul on tingituse tähendus verbi üks mõeldavaid tõlgendusi mitme hulgast. Kasutuskontekst sarnaneb vana kirjakeele omaga.

Näiteid:

AJA1900\aja0087 Kui mägede külad maha jäiwad, siis **tuli** see sellest, et neil, ajutised asetäitjad välja arwatud, kaua aega koolmeistrit ei olnud.

LU1960\ilu0018 Paigale jäämine **tulevat** harilikult enesega rahulolust.

AJA1930\uuse032 Vist üldse see tükk ei mahu hästi Sinu horisonti ja sealt siis **tulevadki** Su umbropsu rabamised, et "operett pugese ooperisse", tants olnud "20. sajandi kabareestilis", "lavastaja leidis, et temperamenti tuleb väljendada riiete äraheitmisega (ooperis)", – ja kõiki neid väiteid Sa põhjendad oma kunstitundega.

3.1.7. *tulema* 'toimuma, juhtuma'

Väga üldine tähendus 'toimuma, juhtuma' seostub eelkõige *tulema*-verbi tulevikutõlgendusega – tulevikus toimuvate sündmuste puhul ongi tähendused 3 ja 7 enamasti eristumatud. Teatud juhtudel ei saa kasutust siiski ühemõtteliselt tulevikulisusega seostada.

3.1.7.1. Vanas kirjakeeles

Näiteid, kus *tulema* väljendab tulevikuga otseselt seondumatut üldist juhtumise/toimumise tähendust, leidis vana kirjakeele tekstides kokku 16 (0,4% kõigist *tulema* kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena). Märksa laiem oli ala, kus lisaks tähendusele 'toimuma, juhtuma' on mõeldavad muudki, peamiselt tulevikulisusega seotud tõlgendused (kokku 39 näidet).

Kui sündmuse toimumist ei saa tulevikulisusega seostada, on enamasti tegemist kasutusega üldolevikulises kontekstis, nt

Ko sünnip/ kui wahhest **tullep**/ et se/ kedda peap errahukkata/ weel kowwaste sepeäle jähp/ et temma ilmasüta om sest asjast (Kässi-Ramat 1699: 189)

Ka **tulleb** luggu et ka se nou ette ei lö, ning et pärrimised ei anna weel välja wotta (Arsti ramat 1771: 82)

Üksikutes näidetes võib sündmuse toimumist seostada ka konkreetse ajamomendiga. Sel juhul on tegemist minevikulise kasutusega, kus ei saa oletada, et minevik hõlmaks relatiivset tulevikku (sündmuse järgnemist mingil varasemal ajal toimunud sündmusele), nt

Rudo kokkus ärra, se [abieluettepanek] **tulli** temmale koggematta. (Luce 1807: 20)

Mis luggu **tulli** Adami lastele, kes omma uhke mele sees pärrast wee-upputust ütlesid (Jutlused 1844: 6)

3.1.7.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

Ka kirjakeele korpuses on näiteid *tulema*-verbi kasutusest tähenduses 'toimuma, juhtuma' üsna vähe – 44, s.o 0,8% kõigist *tulema* kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena (ajakirjanduskorpuses 14/0,7%, ilukirjanduskorpuses 30/0,8%). Muude tähendustega kombineeritult sai *tulema* tähenduse 'toimuma, juhtuma' veel 109 juhul. Verbi kasutamine tähenduses 'toimuma, juhtuma' harveneb vaadeldud materjalis 20. sajandi jooksul (vt lisa 2), kuid näidete vähesuse tõttu pole võimalik anda usaldusväärset hinnangut *tulema*-verbi kasutuse muutumise kohta selles tähenduses.

Näiteid:

AJA1890\epo0104 Muusika mängu oli pidul ka vähe kuulda, mis wististi sellel põhjusel **tuli**, et mängu juhataja enne pidu Seltsist oli wälja astunud.

ILU1910\ilu0009 See oli nii **tulnud**, et kui kord ritter von Roßen kauaks ajaks kottu oli pidanud olema, oli tema armastatud pruut teda maha jätnud ja oma kätt ja büdant ritter von Mojanile kinkinud, kes küll wara ja rikkuße pooleßt temaßt waeßem, aga iluða näo laheda kõne ja bõbraliku oliku pooleßt palju külgetõmbawam oli.

ILU1990\ilu0057 Sentaga ka ei saanud, temaga **tuli** kõik nagunii liiga äkki ja lõppes samuti.

3.1.8. *tulema* 'muutuma'

Niisugune tähendus esineb üksnes tarindites $N^1_{\text{ela}} \textit{tuleb} N^2_{\text{nom}}$ (N – noomen, ela – elatiiv, nom – nominatiiv), kus N^1 tähistab muutumise lähet ja N^2 muutumise tulemust. Samasugune tarind on kasutusel ka nüüdiskeeles, nt *poisist tuli mees*. Kasutus on ilmselt kujunenud tähenduse 5 ('sündima, tekkima, kujunema') baasil. Eesti kirjakeele seletussõnaraamatus (EKSS VI/2 2002: 402) ongi niisugused näited liigitatud tähenduse 'saama, kujunema' juurde kuuluvaks. Muutustähendust kandvaks võib pidada ka mõningaid teisi *tulema*-verbi sisaldavaid tarindeid (Pajusalu jt 2004: 50), kuid käesolevas töös on selliseid konstruktsioone peetud siiski semantiliselt seotuks *tulema*-verbi liikumistähendusega (vrd jaotis 3.1.1.2).

Kuna muutumistähenduses on *tulema*-verb väga tugevalt seotud konstruktsiooniga, milles ta esineb, võiks *tulema*-verbi selles funktsioonis käsitleda ka grammatilisena, kuid väga rangete piirangute tõttu *tulema*-verbi kasutamisele muutumiskonstruktsioonis ning muutumise tähenduse ja kujunemise-tekkinise tähenduse tiheda seotuse tõttu on siinses töös sellest loobutud.

3.1.8.1. Vanas kirjakeeles

Vanas kirjakeeles on *tulema*-verbiga lõimunud muutumiskonstruktsioone ülivähe, vaadeldud materjalis leidus vaid 3 näidet (0,1% *tulema*-verbi kõigist kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena), ühel korral on verb mitmeti interpreteeritav, kusjuures üks võimalik tõlgendus kannab muutumise tähendust.

Kõik tarvitused on pärit 18. sajandi teostest:

Ps 20. Kitus ja tänno, kui *kurbdussest rööm jälle **tulleb***. (Piibli Ramat 1739: 569)

Õp. 25: 4. Sada sitta hõbbedast ärra, siis **tulleb sest riist kullaseppale**. (Piibli Ramat 1739: 648)

*Wahha **tulleb meest**, mis linnud ommade jonede läbbi wälja higgistawad* (Willmann 1782: 184)

3.1.8.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

19. sajandi viimasest kümnendist *tulema*-verbi kasutused muutumistähenduses puuduvad, 20. sajandil on verbi muutumistähenduses kasutatud 13 korral, 0,2% kõigist kasutustest korpuses iseseisva leksikaalse üksusena (ajakirjandustekstis 4/0,2%, ilukirjandustekstis 9/0,2%), lisaks võib ühe võimalusena muutumistõlgendust arvestada viie näite puhul. Üldjuhul on tegemist muutusega, kus kasvamise tulemusel muutub laps (mingite konkreetsete omadustega) täiskasvanuks, nt

AJA1900\aja0251 *Kurjategijad **tulewad** peaasjalikult waeste wanemate lastest, kes ilma hoolitsemiseta tänawal üles kaswawad.*

ILU1960\ilu0001 *Aga varsti **tuleb temast tüdruk...***

AJA1980\stat0044 *Kui tal kõige selle kõrval on ka positiivne hoiak õpetajakutse suhtes, on rohkem kui tõenäoline, et **temast tuleb väga hea õpetaja.***

Mõeldav on siiski ka elutute olenditega toimuvate muutuste väljendamine, nt

ILU1960\ilu0038 *Hommikul – siis võib ütelda, mis tast [=õllest] **tuleb**.*

3.1.9. *tulema* ‘kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)’

Sellesse tähendusrühma kuuluvad näited *tulema*-verbi kasutustest nagu *sinna **tuleb neli kilomeetrit, arve **tuleb 10 krooni** jts.*** Kvantitatiivne kasutus võiks olla seoses

tulevikulise tähendusega – kui mingid suurused kokku liita / loendada, hakkab selle tulemusena abstraktsena eksisteerima teatav suurus.

3.1.9.1. Vanas kirjakeeles

Vanades tekstides on niisuguse tähenduse kohta 3 näidet (0,1% *tulema*-verbi kõigist kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena), lisaks võib 2 juhul verbi tõlgendada mitmeti.

Varaseim kvantitatiivne kasutus on pärit Georg Mülleri jutlustest, ent siin ei ole kontekst tüüpiline, vaid pigem on tegu praegusaja lugejale esmapilgul arusaamatuks jääva keelilise kohmakusega, mille tegelik sisu selgub alles võrdluses tänapäevase samasisulise tekstiga:

Iacob kostis Pharao wasta: Minu ello igka on Kolmetküm~e Aastat pæe Sadda, pissuth ninck kuriat on se Aick minust ellost, Ninck **eb tulle mitte** minu Wanambade Polwede wasta. (Müller 1600–1608: 23.1),

vrđ

1 Ms 47: 9. Ja Jaakob vastas vaaraole: “Aastaid, mis ma võõrana olen elanud, on sada kolmkümmend aastat. Piskud ja kurjad on olnud mu eluaastad ja need ei ulatu mu isade eluaastateni nende võõrsiloleku ajal.” (Piibel 1997: 60)

Ülejäänud kaks näidet sarnanevad tähenduselt ja ülesehituselt tänapäevastega:

Ne 5: 14. Ka sest päwast, kui mind kästi Juda-ma ülle wallitseja olla, sest kahhekümmemast aastast teisest aastast sadik neljakümmend kunninga Artasasta aial, se **tulleb** kaksteistküm~end aastat, ei olle minna egga mo wennad Mawallitseja mona sönud. (Piibli Ramat 1739: 506–507)

Juhtub pudust krono-makso jures ollewad, siis peab ilmawiwimatta ärraarwatama, kui suur jaggo igga koggokonna liikme peäle **tulleb** ja sedda igga ühhe käest kokkwoetama (Seädustätitmisse tükkid 1845: 10)

3.1.9.2. TÜ eesti kirjakeele korpuses

Uemas keeles on *tulema*-verbi kasutus kvantitatiivses tähenduses sagenenud: vaadeldud korpusematerjali hulgas leidis 42 näidet *tulema* kvantitatiivsest tarvitusest (0,7% kõigist kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena). Ajakirjanduskorpuses on vastavad näitarvud 29/1,4% ning ilukirjanduskorpuses 13/0,3%. Sagedasem esinemus ajakirjandustekstides on põhjendatav tekstide sisuerinevustega – tõenäoliselt on ajakirjanduses vajadus mitmesuguste kvantitatiivsete suuruste kohta informatsiooni anda oluliselt suurem kui ilukirjanduses. Leidub ka 18 näidet, kus tähendus ‘kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)’ on verbi üks mitmest tõlgendusvõimalusest.

Näiteid:

ILU1990\ilu0001 Kõikse hullem on see, iga mehe kohta **tuleb** mitu naist, kudas me sellele valule vasta paneme, mis?

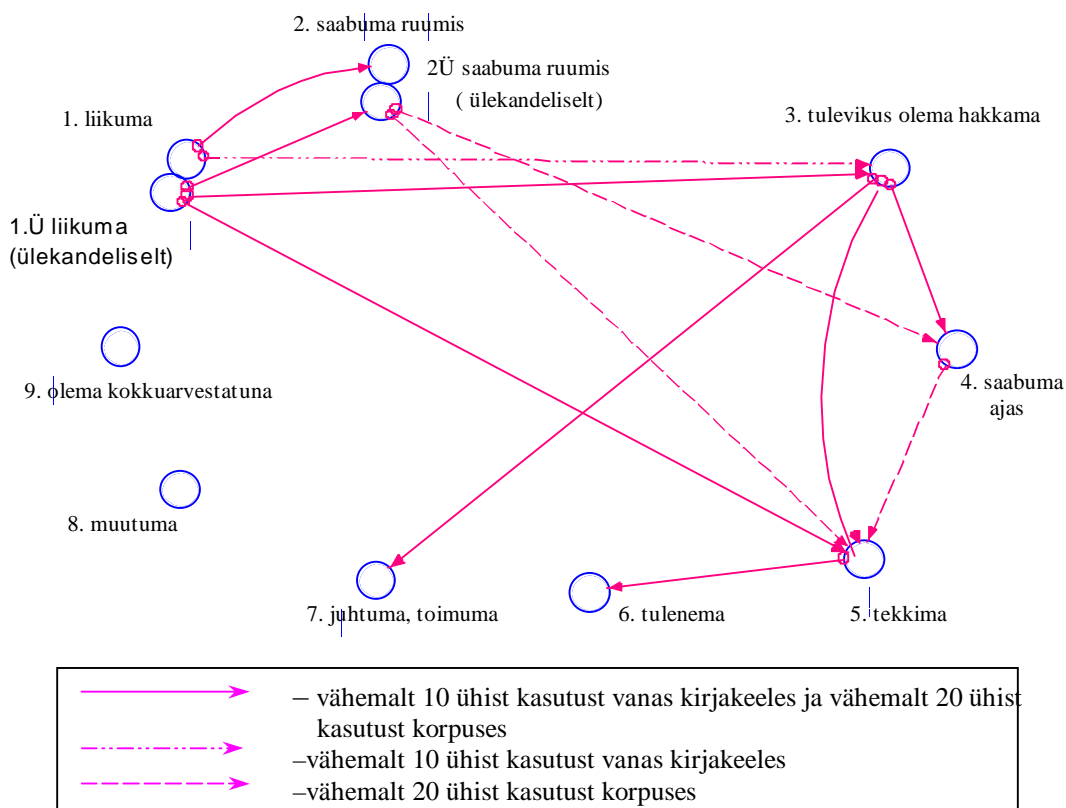
AJA1930\esma279 Seal **tuleb** iga tuhande päriselaniku kohta ainult kolm välismaalast.

AJA1930\esma305 Seda enam veel, et need ebaseistrid armastasid peamiselt kasutada võhikute tööjõudu, mis **tuli** odavam ja andis ettevõtjale suuremat kasu.

AJA1970\pt0053 1936. aasta raamatuloenduse andmeil **tuli** Tartumaal leibkonna kohta ainult 10-20 raamatut.

3.1.10. Mitmeti tõlgendatavad kasutused

Mitmeti tõlgendatavaid leksikaalse *tulema*-verbi näiteid oli vaadeldud valimis kokku 1708, neist 581 vana kirjakeele materjalis (15,2% kõigist kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena vanas kirjakeeles) ning 1127 TÜ eesti kirjakeele korpuses (19,5% kõigist kasutustest iseseisva leksikaalse üksusena kirjakeele korpuses). Osa lausete korral on kokkulangevused tõenäoliselt juhuslikud, ent suur hulk kattuvusi näivad olevat süstemaatilised ja peegeldavat verbi tähenduse tõenäolist arengut. Joonisel 3.1 on skemaatiliselt kujutatud eri tähenduste omavahelised seosed, nool suund osutab tähenduse oletatavat arengusuunda.

Joonis 3.1. Sagedamini esinenud mitmeti tõlgendatavad

Nagu jooniseltselgub, võib mõne tähenduseni oletada mitut erinevat arenguteed. Muutuste tegelikku ajaloolist käiku ei saa kindlalt taastada, kuid ei tohiks välistada oletust, et osa iseseisvaid tähendusi võib ollagi kujunenud paralleelselt mitme erineva assotsiatsiooni või ülekandelise kujutluse kaudu. Muutuste mõeldavaid suundi on loomulikult rohkem, kui joonis kajastada suudab, olulisematele neist on juhitud tähelepanu jaotistes 3.1.1–3.1.9.

Järgnevas on esitatud kõik *tulema*-verbi mitmesed tähendused (sulgudes järgnev arv osutab vastavasse gruppi kuuluvate kasutuste hulga; VK – vanas kirjakeeles, TÜKK – TÜ eesti kirjakeele korpuses), toodud mõned iseloomulikud näited (kui mitmesus esineb nii vanemates kui uuemates tekstides, on näiteid esitatud mõlemast perioodist) ning vajadusel lisatud selgitavaid kommentaare või viide kommentaaridele eespoolsetes jaotistes.

1. '(lähenedes) liikuma' / 2. 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)' (VK 148, TÜKK 176), vt ka jaotis 3.1.2. Nt

Sest eth Esaias enne kuhlutanut olli/ kus se Messias **tullis**/ sihs piddit nende sögkedade silmat ülleßawwatut/ nende kurrede körwat lacht lasckut sahma Dan weil Esaias zuvor verkündiget hette/ wen der Messias kehme/ so solten der Blinden Augen auffgethan/ der Tauben Ohren geöffinet werden (Stahl 1641: 34–35)

ARmas Jssand Jum~al/ errata meit ülles/ et meye walmit olleme/ kus sünnö Poigk **tullep**/ Röhmo kah Tedda wastowottada (Rituale 1674: 18)

ILU1900\ilu0113 "Mine, Anni, vaata, kas ema **ei tule** ju."

ILU1980\stkt0076 Tuli põud ja kõrvetas õuepealse punaseks, mees käis linnas ja tellis kaevumeistrid kohale, lõpuks need **tulidki** ja vangutasid päid ja mees aina päris ja päris, kui kaua, kui sügavale, kui palju, aga talle ei vastatud midagi, ainult vihjati ebamääraselt, et koht on vilets.

1. '(lähenedes) liikuma' / 3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' (VK 13, TÜKK 2), vt ka jaotis 3.1.3. Nt

kes minno sanna kuleb ja ussub sedda, kes mind on läkkitanud, sel on iggawenne ello, ja **ei tulle mitte** kohto alla, waid on surmast ello sisse läinud. (Meie Risti-usso 1806: 189)

Sepärrast peawad ka keik armo sanud Jummalä lapsed Jesust tännama, et se on neile keigile heaks **tulnud**, sest et nemmad keik on töeste Jummalä waenlased olnud. (Jutlussed 1844: 90)

AJA1910\pl0021 Et kursused siinpool esimesed on ja nendest ilma maksuta osa võib võtta, siis on loota, et osavõtjaid rohkest **tuleb**.

1. '(lähenedes) liikuma' / 4. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' (VK 1). Nt

Touse ülles/ sah walgkex/ sest sünno walgkus **tullep**/ ninck se auw sest Jssandast tousep ülles sünno pehl. MAche dich auff/ werde Liecht/ denn dein Liecht kompt/ vnd die Herrligkeit des HERzngehet auff über dir. (Stahl 1638a: 19)

1. '(lähenedes) liikuma' / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' (VK 4), vt ka jaotis 3.1.5. Nt

Se on agkas se Kohus/ eth se walgkus on se Ilma sisse **tulnut**/ Das ist aber das Gericht/ daß das Liecht in die Welt gekommen ist (Stahl 1649: 570)

1. '(lähenedes) liikuma' / 8. 'muutuma' (VK 1). Näide on juhuslik, tingitud ilmselt püüdest teksti sobivalt värsistada; mõista võib seda kahel täiesti erineval moel, lisaks on sulgudes antud alternatiivne sõnastus, millest tõlgendamisel abi ei ole; saksakeelne eeskuju toetab pigem tõlgendust 'muutuma':

neh! sihn ma Waine ollen/
ke Weha deninut/
Och! anna et ma **tullen** (pollen)
so armust teutetut.
schau hehr/ hier steh' ich armer/
der Zorn verdinet hat/
gib mir/ o/ mein Erbarmer!
den Anblik deiner Gnad. (Blume 1667b: 90)

1. '(lähenedes) liikuma' / 9. 'kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)' (TÜKK 1). Nt

ILU1980\stkt0080 Sai arvatud, et sellegi laua ümber koguneb vaid tosinajagu inimesi, näe imet, **tuli** ligi kolm korda rohkem.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 2. 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)' (Ü) (VK 13, TÜKK 95), vt ka jaotis 3.1.2. Nt

Kuÿ Iumal keicke kuria Nouw tertia petitio. nïck mele errarickub ninck errakelab, ke meidt ewat laße Iumala Nime Pöhitzeda, eb kz tæma Rickus meddÿ iure **tulla** (Müller 1600–1608: 21.5)

Jummala pühha tahtminne on, et keik innimessed peawad tõe tundmissele **tullema** ja õnsaks sama (Meie Risti-usso 1806: 46)

AJA1910\pl0034 Tuula piiskopo poolt **tuli** teade, et Illiodor ennast sinodi määruste alla ei paenuta.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 2. 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)' (Ü) / 3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 4. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' (VK 1, TÜKK 2). Sündmust saab kujutleda nii ruumis kui ka ajas lähenevana / kätte jõudvana:

Se parrandus peap ehl keima/ ninck se andix andminne peap temma jerrel **tullema**. Die Busse muß fürher gehen/ vnd die Vergebung der Sünden darauff folgen. (Stahl 1641: 421–422)

ILU1890\pro0029 Lastakse mehist hoolt silmast, siis **tuleb** tusk ja näriw mõte karistajaks ja warem ehk hiljem saadab Taewajumal niisugusele kõige hirksamaid karistusi!

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 2. 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)' (Ü) / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' (TÜKK 3). Nt

AJA1960\km0003 Kirjandusse on **tulnud** uued teemad, uued probleemid, uued karakterid, uued käsitlused ja uued lahendused.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' (VK 12, TÜKK 28), vt ka jaotis 3.1.3. Nt

Kg 1: 4. Kui üks põlwe-rahwas lähhäb, siis **tulleb** teine (Piibli Ramat 1739: 654)

Sest kui ka üks Moisa-Wannem, kes minno järrel selle moisa peäle **tulleb**, tahhaks selle wasto panna, siis on teil lubba, Kihhalkonna-Kohtusse minna ja selle ülle kaebada. (Jggäüks 1802: 12)

ILU1930\ram0039 Juba langesid esimesed piisad ja pilvede ähvardavast tumedusest võis arvata, et **tuleb** äge hoovihm.

AJA1980\stat0410 Aga siis **tuli** sõda ja peksis kõik segamini.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 4. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' (TÜKK 2). Nt

AJA1890\pos1001 Tema seisab juba 18 aastat nagu wahimees torni otsas, tema teraw silm näeb häda **tulewat** ja kaswawat, temal on oma ajaleht käepärast, mis tema hääle rahwa sekka kannab, tema enesekiitlemist mööda on temal "isamaa mehe ülem mõte, rahwa õnn, ta suurim ettewõte", ja tema laskis seda kõik wagusi sündida, ei hoiatanud ega tõstnud häält!?

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' (TÜKK 6). Nt

ILU1960\ilu0034 Seab sadama või **tuleb** tuult.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 4. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' (VK 7, TÜKK 7).

Esaias pajatap: üttelket sel Zioni Tüttrel/ wata sünnõ ön **tullep**. Esaias spricht: Saget der Tochter Zion/ Sihe dein Heyl kommet. (Stahl 1641: 366)

sest kui süggelissed löwad sisse taggasi, siis **tulleb** surm ehk mu wigga (Arsti ramat 1771: 61)

ILU1970\ilu0076 Kui ta [=surm] **tuleb, tuleb** niikuinii.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' (VK 173, TÜKK 266), vt ka jaotis 3.1.5. Nt

Jssand keikewegkiwenne Jummal/ kennest keik Hehdt nink töitelickut Andet meile **tullewat** (Rituale 1674: 23)

wata minna tahhan Hinge lasta teie sisse **tulla** (Kässi-Ramat 1699: 168)

sest kui se kurri wigga ei sa mitte täieste so ihha seest wälja, siis sa olled agga terwe ürrikesseks aiaks, ning pärrast **tulleb** se többi ueste. (Arsti ramat 1771: 47–48)

Hea ja kurri, ello ja surm, waesus ja rikkus **tulleb** Jssanda käest. (Meie Risti-usso 1806: 40)

ILU1910\ilu0050 Midagi uut **ei tule** temast seltskonna elule juurde, sest ta ise on igaweste wana, kindel olew, äraproowitud elureegel, igaw, igapäine kellatikel, kes ka siis ikka sedasama tiksub, kui maja ühest otsast ju põleb.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' / 6. 'tulenema, tingitud olema' (VK 7, TÜKK 3). Kõik seitse vana kirjakeele näidet on leitud A. W. Hupeli "Arsti ramatust" (1771), sisuks on küsimus haiguse päritolu kohta. Erinevatest vastustest ilmneb, et haigust võidakse kujutleda kuskilt liikudes lähenevat või lihtsalt tekkivat, samuti võib vastuseks olla haiguse tekkepõhjus; seetõttu näib mõistlik säilitada küsiva sisuga lausete puhul kolm tõlgendusvõimalust (küsimuste vastused said sõltuvalt sisust erinevad tõlgendused), nt

Keige essite on tarwis teada, kust need többed ning haigussed **tullewad** (Arsti ramat 1771: 3)

Keigeennamiste katsu kust need paised **tullewad** (Arsti ramat 1771: 115)

Uuemas kirjakeeles on näiteid teistegi objektide kohta, mille teket võib tõlgendada mitmeti, nt

ILU1960\ilu0026 Ja Marju pidi mõtlema, et kahjutunne **tuli** ikkagi mujalt.

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 6. 'tulenema, tingitud olema' (VK 8, TÜKK 7), vt ka jaotis 3.1.6. Nt

Kust **tulleb** nisuggune usk? Jummal sanna ja pühhaist(#) Sakramentidest. (Katekismusse Ramat 1768: 73)

kui ellaw usk üks-kord süddame sees on, keik mis Jummal meele pärrast on, selle seest **tulleb**. (Seitse Paasto-Jutlust 1817: 70–71)

ILU1900\ilu0113 Ta [=pidutuju] **tuli** kõikidest ja läks kõikidest läbi ja ühendas kõiki nägemata väega, nagu kiituselaulu lauljad...

1. '(lähenedes) liikuma' (Ü) / 9. 'kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)' (TÜKK 6). Ka niisugune tähenduseseos võib olla olnud tähenduse 9 tekkimisel lähtekohaks, vt ka 3.1.9. Nt

AJA1990\rh1565 Saagiks **tuli** keskmiselt 40 ts hektarilt.

AJA1980\stat0346 Iga köide sisaldab 500-600 lehekülge, aastas **tuleb** neid kaksteist, tiraaz on 90000.

2. 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)' / 3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 7. 'toimuma, juhtuma' (VK 1). Tegemist on juhusliku kokkulangevusega, mitmetitõlgendatavus tuleneb esmajoones subjektosa referendi ebamäärasusest:

Ii 6: 8. Kes annab, et **tulleks** mis ma pallun! (Piibli Ramat 1739: 530)

2. 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)' / 4. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' (VK 5, TÜKK 4). Ehkki ühiseid näiteid on suhteliselt vähe, võib oletada, et tähenduse 4 kujunemisel on üks arenguteid olnud otsene ülekanne ruumilise saabumise tähenduselt ajas saabumise tähendusele. Nt

Mt 24: 39. Ja nemmad ei pannud sedda tähhele, kunni se weeupputus **tulli**, ja wottis neid keik ärra; nenda peab ka innimesse Poia tulleminne ollema. (Piibli Ramat 1739: 34)

sest nisugguste kombede läbbi lähhäb ihho nõrkaks et temma ei joua wasto piddada kui kurjad ilmad **tullewad**. (Arsti ramat 1771: 6)

ILU1890\pro0025 Nuhtlus nende julguse eest ei wõinud **tulemata** jääd(#), ta ratsutas juba wäega, raudriides, tugewate täkkude seljas, põgenejate kannul.

2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ (Ü) / 3. ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’ (TÜKK 2), nt

AJA1900\aja0232 Eilasel koosolekul, mille kirjeldus homme **tuleb**

2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ (Ü) / 3. ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’ / 5. ‘sündima, tekkima, kujunema’ (TÜKK 2), nt

AJA1970\ed0046 TippSPORTlase tähelend ei kesta kaua. **Tulevad** uued, võimekamad.

2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ (Ü) / 4. ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’ (VK 6, TÜKK 28), vrd 2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ / 4. ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’. Nt

Se on agkas kirjutut meile mainitzussex/ kenne pehle se otz sest Ilmast **tulnut** on. es ist aber geschrieben/ vns zur warnung/ auff welche das ende der Welt kommen ist. (Stahl 1638a: 109)

Kelle käest same keik sedda head, mis ialagga meie kätte **tulleb**? (Meie Risti-usso 1806: 96)

ILU1910\ilu0020 “Mõistan, küll iða, mis ütled, aga enne **tulgu** mul ßurm kui Mardile pean minema!“ ütles Elða ja läks kambrißt välja.

AJA1960\rh0466 Nädalavahetusel **tuli** aga krahh: olin kahele küsimusele valesti vastanud.

2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ (Ü) / 5. ‘sündima, tekkima, kujunema’ (TÜKK 50), nt

ILU1900\ilu0113 Ta tahtis auustamist, aga et see auustamine korraga nõnda rohkel mõõdul **tuli**, siis oli tal sellest sugu häbi.

AJA1950\ol0150 Siis **tuleb** ka häid ettepanekuid.

ILU1970\ilu0072 Ja täna astub tema, 8. Klassi juhataja Hendrik Allas täpselt kell üheksa oma klassi, astub alustamaks klassijuhataja tundi, milles ta oma õpilastele peab rääkima võidust ja sellest, kuidas ta **tuli**.

3. ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’ / 4. ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’ (VK 18, TÜKK 75), vt ka jaotis 3.1.4. Nt

Kus Hedda Otza wottap/ sihs Önne **tulla** tottap (Salemänn 1673: 83)

Töeste! mitto Moisa wannemat on Teie pärris-ollemisse kautamist **tullema** teinud, kellest Teie sedda ei tea egga ussu (Õppetusse Sannad 1817: 24)

ILU1900\ilu0116 **Tuli** aasta 1217.

AJA1960\ed0085 "Eesti Põllumajandustehnika" laod on tänavu juba kaks korda inventuuri tõttu kinni olnud, nüüd **tulevat** kolmas inventuur.

3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 4. 'saabuma, kätte jõudma (ajas)' / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' (TÜKK 3), nt

ILU1950\ilu0007 Enne kui **tuli** nõukogude võim ja vaene sulasepoiss hakkas vallavalitsust juhtima.

3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 5. 'sündima, tekkima, kujunema' (VK 33, TÜKK 158), vt ka jaotis 3.1.5. Nt

Kannata rõhmsaste sedda Surma/ sejerrele **tullep** Kasso. (Kässi-Ramat 1699: 184)

Kes ommad uled laiale aiab, sellele **tulleb** ehmatas. (Meie Risti-usso 1806: 123)

ja umbest nisugguse ebba usklikko inimestele **tulleb** keige ennamiste tulle kahho, sest nemmad lootwad kindlaste Larratsi hoidmisse peäle, et Larrats peab tullemas sedda tuld kustutama, mis nemmad holeto wisil sagedaste ölgede sisse laskwad kukkuda. (Luce 1807: 115)

AJA1900\aja0094 Ei lepi aga kirikuõpetaja wallaga kokku ja **tuleb** ehk palgamaksmise üle kohtulik arutus, siis wõib kirikuõpetaja walla käest ainult neid asju nõuda, mis makswas regulatiwis on üles tähendatud, aga mitte raha.

ILU1950\ilu0012 Ehkki too ei öelnud midagi, mõistis Paul asjalikkuse järgi, millega ta heitis seljast oma vihmakuue, et vastuvaidlemist **ei tule**.

3. 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema' / 7. 'toimuma, juhtuma' (VK 69, TÜKK 78), vt ka jaotis 3.1.7. Nt

Mis **tulleb** siis, kui surnud on ülestõusnud? (Katekismusse Ramat 1768: 52)

agga kes halpide sełtsi heidab, sellele **tulleb** pahha luggu. (Masing 1824: 107)

ILU1900\ilu0014 Teie kohus on nüüd oma koguduse ülema vastu oma enese kätte usaldatud töö piirkonnas hoolsasti tööd teha! Ja kõik muu **tuleb** iseenes.

ILU1970\ilu0072 Paul seisis veel hetke kergelt vaarudes, nagu püüaks ta end kõigest jõust selle vastu kaitsta, mis nüüd **tuleb**.

Vanas kirjakeeles on selles rühmas selgelt sagedasim tarind *tulema* + translatiivne noomenifraas, nt

ma ollen rummal ning ei moista, mis mulle heaks **tulleb**. (Palwe-Ramat 1729: 76)

Jummal, se keigeüllem ma-ilma wallitseja, seab ja toimetab keik asjad omma pühha nou järrele, et keik peab meie heaks ja tössiseks kassuks **tullema**. (Meie Risti-usso 1806: 42)

Uuemas kirjakeeles niisugust translatiivset tarindit tulevikulisuse/toimumise tähenduses ei esine.

3. ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’ / 9. ‘kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)’ (VK 2, TÜKK 4), vt ka jaotis 3.1.9. Nt

Keigis pärrisrent-kontrahtides peab seadetud ollema, mitto prosenti kautioni-rahha eest intressi arwatakse, mis igga aastase ranti-rahhas tulleb mahha arwata; pärrisrent-kontrahtides, mis tö-orjusse peäle tehakse, peäb weel peäle sedda tö-orjusse rahha-hinda seadetama, mis igga jalla- ja hobbose-pääwa eest **tulleb**, kuhho juro(#) lissata, kas se hind ikka seisma peab jäma, ehk kas sedda aega möda muuta, ja kui sedda muuta, peab näidetama, mis öigussega ja mil ajal sedda tehha, et sedda leppimist woiks kinnitada, tö-orjusse hinda 25 aastast 25 aastani keskmisse rukki-hinna järrele, mis järgmisses aastades maksnud, öigendada, ja ärraarwata, kui paljo rukki-wilja ühhe hobbose-pääwa eest **tulleb**. (Seäduste-täitmisse tükkid 1845: 9)

AJA1990\rh1411 Meie põllumaade keskmine katastritoodang on 526 rbl/ha, seega kompensatsioon **tuleks** 75 043 rubla.

4. ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’ / 5. ‘sündima, tekkima, kujunema’ (VK 8, TÜKK 35), vt ka jaotis 3.1.5. Nt

Ii 31: 3. Eks hukkatuse **ei tulle** pöratsele, ja ärralahkuminne neile, kes nurjatuma tö tewad? (Piibli Ramat 1739: 547)

kui meie näme, et üks hing on ärra-tüddinud mailma sappi-joki jomast, et temmal tüddimus **tulnud** mailma tühja lestade kallal (Jutlused 1844: 138)

AJA1980\stat0144 Nüüd **tuleb** sellisele olukorrale lõpp.

4. ‘saabuma, kätte jõudma (ajas)’ / 7. ‘toimuma, juhtuma’ (VK 4, TÜKK 9). Nt

Kui nühd **tullep**/ et temma peap hukkapantama/ hakkap Kirkissand laulma (Kässi-Ramat 1699: 189)

Ii 14: 14. Kui mees surreb, kas ta siin jälle ellusse saab? minna tahhan keik omma sure waewa päiwil lota, kunni **tulleb**, et mind mudetakse. (Piibli Ramat 1739: 536)

AJA1910\pl0090 Seda rääkißin ma enne kui Galitßias häbistaw taganemine **tuli**.

ILU1970\ilu0068 Mees silmitses silmade kõrgusele tõstetud tühja klaasi, mille mustriil mänglesid õhtupäikese kiired, ja ütles pisut ülbe enesekindlusega: “Ärge närveerige, iga asi **tuleb** omal ajal.”

5. 'sündima, tekkima, kujunema' / 6. 'tulenema, tingitud olema' (VK 39, TÜKK 41), vt ka jaotis 3.1.6. Nt

Sesama on toesti v`x kaunis ninck suhr Ande, meile on antuth: Minckprast, sedda eb olle meÿe toesti mitte vordehnninut: Erranis sesama on v`x rochke Iumala Arm ninck Ande, Kumb v`xpeines Iumala Andest ninck Armust **tulleb**. (Müller 1600–1608: 6.7)

Sest keigest sest woib kahjo **tulla**, mis mitte nenda ei prugita, kui kohhus on. (Janter 1838: 11)

AJA1960\rh0093 "Nojah, joonlaua ots on lõiketerast kaugel ja siit see viga **tulebki**," tegi ta järelduse masinat silmitsedes.

ILU1980\stkt0026 Teine mees, Robiks kutsutu, oli vaikne, aga ma sain kohemaid aru, et ega see pole miski arg või memmepoja vaikimine, et ega ta võõrista. See **tuli** enesekindlusest ja rahulikkusest.

5. 'sündima, tekkima, kujunema' / 7. 'toimuma, juhtuma' (VK 3, TÜKK 18). Nt

Harwaste tõusis riido nende wahel ja weel harwemine taplust; ja kui seda kord **tuleb**, elades ei kipu nemad noaga teine teise peale, waid wõideldes püab teine teist maha wisata, ehk lükkawad teine teist jalaga, ehk kisuwad karwo, ehk küüntega silmi. (Toomas Westen 1844: 17)

AJA1900\aja0176 See aitas majade sees, aga ees uulitsatel tikkus segadusi **tulema**, nimelt õhtutundidel, kui rahwaliikumine suur.

ILU1930\ram0037 Purustaks kõik need täpselt töötavad vabrikud, mis iga minuti jooksul lasevad välja nii ja nii mitu eksemplari täpselt välja töötatud valmiskaupa, purustaks need raudteejaamad, kuhu rongid saabuvad ikka täpselt ette määratud ajal ega **tule** mingeid romantilisi segadusi või hiljaksjäämisi, ja purustaks isegi selle kella, mis igal hommikul sunnib tõusma ühel ja samal ajal ja siis töötama kiiresti, rõõmsalt ja tõrkumatult.

5. 'sündima, tekkima, kujunema' / 8. 'muutuma' (TÜKK 5). Nt

ILU1960\ilu0048 Ning Paul ütles reipalt – hiljem mõtles, et liigagi silmatorkavalt reipalt: "See neu naeratus laul... selle võtame muidugi käsile, sellest **tuleb**... võib **tulla** kena tükk, miks mitte.

5. 'sündima, tekkima, kujunema' / 9. 'kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)' (TÜKK 7). Nt

AJA1970\rh0081 Piima **tuli** rohkem kui seal, kus koplites karjatati.

6. 'tulenema, tingitud olema' / 7. 'toimuma, juhtuma' (VK 5, TÜKK 4). Nt

Kuidas se **tulleb**, et targemad innimesed ikka õppetust iggatsewad? (Masing 1824: 52)

Kust, ja kuidas se **tulli**, et need, kes Jesust pinasid, ja tedda risti posid, ei teadnud, mis nemmad teggid? (Masing 1824: 194)

ILU1900\ilu0112 Aga kust ja kuidas see **tuli**, et Ottol mõte päha tekkis: tarvis naesukene võtta!

Niisiis on enamik *tulema*-verbi mitmeti tõlgendatavaid kasutusi infiniititarindita lausetes semantiliselt seotud verbi liikumistähendusega, tähendused ‘toimuma, juhtuma’ ja ‘sündima, tekkima, kujunema’ seostuvad siiski eelkõige verbi temporaalse kasutusega ning tähendus ‘tulenema, tingitud olema’ langeb omakorda kõige süstemaatilisemalt ühte tähendusega ‘sündima, tekkima, kujunema’. Kõige sagedasemad mitmeti tõlgendatavad esinevad järgmiste tähenduspaaride vahel: 1. ‘liikuma’ (ülekandelises tähenduses) / 5. ‘sündima, tekkima, kujunema’ (kokku 439 näidet); 1. ‘liikuma’ / 2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ (kokku 324 näidet); 3. ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’ / 5. ‘sündima, tekkima, kujunema’ (kokku 191 näidet); 3. ‘olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema’ / 7. ‘toimuma, juhtuma’ (kokku 147 näidet); 1. ‘liikuma’ (ülekandelises tähenduses) / 2. ‘saabuma, pärale jõudma (ruumis)’ (ülekandelises tähenduses) (kokku 108 näidet).

3.2. *tulema* ühend- ja väljendverbide koosseisus

Ühend- või väljendtegusõna verbaalse komponendina esines *tulema*-verb vaadeldud vana kirjakeele materjalis 963 korral (20,2% kõigist *tulema*-verbi kasutustest leksikaalsetes ühendites) ning eesti kirjakeele korpuses 2695 korral (31,8% kõigist *tulema*-verbi kasutustest leksikaalsetes ühendites). Järgnevas on loendina esitatud *tulema*-verbiga seotud püsiühendid vanas kirjakeeles ja eesti kirjakeele korpuses (sulgudes olev number märgib verbi esinemisjuhtude arvu; VK – vanas kirjakeeles, TÜKK – Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpuses). Ühenditele on lisatud tähendusseletus, v.a juhtudel, kus *tulema*-verb märgib liikumist ning selle juurde kuuluva afiksaaladverbi tähendus määrab üheselt liikumise suuna/viisi. Täpsema ülevaate *tulema*-verbiga seotud perifrastiliste üksuste kasutussagedusest eri ajaperioodidel annavad tabelid lisades 3 ja 4.

abisse *tulema* ‘abiks *tulema*’ (TÜKK 1)

AJA1890\val0102 Wangid **tuliwad** kustutamise juures ja kroonu kui ka nende oma asjade peastamiseks väga lahkeste **abisse**.

alla tulema (VK 12, TÜKK 30)

ninck wata/ sihs awwas hend se taiwas ülle temma lacht/ ninck Iohannes negkis se Ium~ala waimo kudt öhe duwikesse **alla tulla**/ ninck temma pehle assumma. Vnd sihe/ Da thet sich der Himmel auff über jhm/ Vnd Iohannes sahe den Geist Gottes/ gleich als eine Thube herab fahren/ vnd über jhn kommen. (Stahl 1638a: 18–19)

ILU1930\nov0051 Nad **tulid** robinal trepist **alla**.

alla tulema (Ü) (TÜKK 5)

AJA1930\paew1002 Kalewiwabriku poolses osas kosk on waid jäämägi, ja seal **ei tule alla** weepiiskagi.

appi tulema ‘abistamise eesmärgil lähenema; abiks hakkama’ (VK 13, TÜKK 80)

Tulle siis mulle **appi**, oh helde Jssa! (Palwe-Ramat 1729: 74)

Eks olle Jssanda Waim, kes meie süddamed ja nerud läbbi katsub, ja Jesusse pärrast meie nõdrustele **appi tulleb**? (Jutlussed 1844: 239)

ILU1910\ilu0014 Aga Biin lame nagu Bündinud Biil ilma kaßukata põõßas ja tunne piina ja häda, et teine ßu paljaks tegi ning ßeadus Biisgi **appi ei tule**.

AJA1970\nh0105 **Appi tulid** parteiorganisatsioon ja administratsioon.

arvesse tulema ‘arvesse minema, arvestatav olema’ (TÜKK 15)

ILU1980\stkt0062 Tema pidi olema selle jätnud, ükski teine **ei tulnud arvesse**.

asemele tulema ‘kellegi aset täitma hakkama’ (TÜKK 4)

ILU1960\ilu0031 Märtsoo läks ja **asemele tuli** Benno Peterson.

eel tulema ‘ennetama, mingit sündmust ette valmistama’ (VK 1)

Sest eth temma sesinnase weh münno iho pehl on wallanut/ se kahs on temma **ehl tulnut**/ *münno iho woidma* münno mattussex. Denn das sie das Wasser hat auff meinen Leib gegossen/ damit ist sie zuvor kommen meinen Leichnam zu salben/ zu meinem Begräbnis. (Stahl 1638a: 204)

eemale tulema (TÜKK 1)

ILU1960\ilu0003 Naine **ei tulnud** pulli juurest **eemale**, võib-olla isegi nihkus jõurava looma lõale lähemale, valmis seda iga hetk valla päästma.

edasi tulema 1. (ruumis) (TÜKK 3)

ILU1970\ilu0004 Kohvrid seadis küll ette paigale, aga siis nägi tagapool Antsu ja **tuli edasi**, aina edasi.

edasi tulema 2. 'järgnema (ajas)' (TÜKK 4)

ILU1980\stkt0050 Mina oma rumala inimese peaga mõtlen nii, et materdagu saks ja venelane teineteist palju tahavad, eesti mees istugu kuss ja oodaku, mis **edasi tuleb**.

esile tulema 1 'esinema, leiduma, ette tulema' (TÜKK 3)

AJA1960\ed0056 Seeläbi võib isegi võrdlemisi väikeste kõrgusvahede puhul **esile tulla** tunduv temperatuuri erinevus ja isegi pärast jaanipäeva külma olla.

esile tulema 2. 'nähtavale, ilmsiks tulema' (TÜKK 3)

AJA1990\ap0336 "Erastamise käigus **tulevad esile** kahe omaniku erinevad huvid: riik huvitub oma vara müümisel pikemaajalisest sissetulekust maksude näol, samas, kui eraettevõtja tunneks huvi vaid konkreetse summa vastu," lisas ta.

esile tulema 3. 'esiplaanile tõusma' (TÜKK 2)

ILU1960\ilu0061 Liival käies **tulid** ta ümarad puusad hästi **esile**.

ette tulema 1. 'nähtavale, välja, esile tulema' (VK 38, TÜKK 5)

Nüith wottab v`x Maÿa Perrenayne moñikat munnadt, es sey Gense, Enten, oder von Hüner, pañeb sesama nente N. alla, seel istwat ninck haudwat næmat nedt Muñadt ny kauwa, eth sæl nohret Hañedt, Partit echk Kanadt **ette tullewat**. (Müller 1600–1608: 31.7)

Laps maggab kül öiete kui temma pea essite **ettetulleb**, ommeti woib ka siis weel raske lapse waew olla. (Arsti ramat 1771: 74)

ILU1910\ilu0002 Ei ßee polnud ßarnane kui teißeð ööpilwe ßagarad, mis tuhandetes kunstlistes kujudes tõußivad, **ette tuliwad** ja jälle ära kadußiwad.

ette tulema 1. 'nähtavale, välja, esile tulema (ülekantud)' (Ü) (TÜKK 12)

ILU1990\ilu0004 Kuigi lahutusprotsess **tuleb** kohtus **ette** alles paari kuu pärast, palun Sind oma pojale selgeks teha, et ta kõige lähemal ajal korterist välja koliks, kuna tema sealviibimine kahjustab Hilma närve ja segab meie tütrele oma edaspidist elu korraldamast.

ette tulema 2. 'tunduma, näima' (VK 3, TÜKK 10)

Sest eth se agkas münno Lihhal nink Werrel raske **ettetullep**/ et minna pea omma Wainlasel Süddamest andix andma (Salemman 1673: 10)

ILU1910\ilu0019 Kadunu woodi all beißew kaßt ja Belle baatus **tuli** temale palju tähtßam **ette** kui jutlus ja uni.

ette tulema 3. 'juhtuma, esinema' (VK 1, TÜKK 203)

Anna omma armo, et ma keiksuggust tööd, mis ial **ette tulleb**, julgeste ning römoga ärrateen (Palwe-Ramat 1729: 27)

AJA1900\aja0094 Niisuguse korralduse loomuliseks tagajärjeks oleks: 1) Nende segaduste, tülide ja kohtuskäimiste vähenemine, mis nüüd kirikuõpetaja ja rahwa wahel ühelt poolt ja mõisate ja talude wahel teiselt poolt kirikumaksude asjus ka kirikuõpetaja walimise juures sagedaste **ette tulewad**.

AJA1980\stat0186 Raskusi on **ette tulnud** distsipliiniga.

ette tulema 4. 'meenuma, pähe turgatama' (TÜKK 7)

ILU1910\ilu0040 Nüüd alles **tuli** Adrale **ette**, et teda kahe neiuga ükßi oli jäetud.

ette tulema 5. 'takistuseks saama, vahele tulema' (TÜKK 1)

ILU1980\stkt0021 Sõitsime läbi saare, kuni meri jälle **ette tuli**.

ettepoole tulema (TÜKK 1)

AJA1900\aja0066 "Ah, **tule** õige **ettepoole**, ma tahaksin sinule midagi ütelda," ütles Gläser wiimati, sest ta tahtis wäga, et ta Annaga kuidagi nelja silma alla wõiks jääda.

hakkama tulema 'hakkama saama' (TÜKK 1)

ILU1950\ilu0023 Kartsite, et meie **ei tule** oma jõududega **hakkama**, et laseme neil nagu jänesekarjal laiali joosta?

hukka tulema 'hukka minema' (VK 1)

Kaota hehl meelel omma Raha/ sünni Welja ninck Ligkimesse perrast/ ninck mata se mitte öhe Kiwwi alla/ kus se doch **hukka tullep**. Verleur gerne dein Geld/ vmb deines Bruders vnd Nehesten willen/ vnd vergrabs nicht vnter einen Stein/ da es doch vmbkommet. (Stahl 1649: 693–694)

ilmale tulema ‘sündima’ (VK 131, TÜKK 10)

KAs sa ussut JEsusse CHristusse Jummal ainosündinut Poja meie Jssanda sisse/ ke on sadut pühast Waimust/ **Ilmale tulnut** Neitzist Mariast.... (Kässi-Ramat 1699: 146)

Kui sa meie teame, et se meie poeg on, ja et temma pimme **ilmale tulnud** (Masing 1824: 88)

ILU1970\ilu0058 Väike Jânis **tuleb ilmale** emale valu tekitamata.

ilmale tulema (Ü) ‘sündima (ülekantud)’ (VK 1, TÜKK 3)

Et kül sinnul mitte tehdmatta olli/ et nemmat kurja Suggu seest ollit nink nende kurjus nende kahs **ilmale tulnut** nink et nemmat nende Mottet ellades parrandama sahit. Wiwohl dir nicht unbewust war/ daß si böser Ahrt waren und ire Bohßheit inen angeboren und daß si ire Gedankken nimmermeer endern würden. (Blume 1662: 17–18)

ILU1960\ilu0047 Nojah, kui nüüd mõtlema hakkas, – oleks vanaisa need kolmetollised astmelauad mõnest muust puust teinud, poleks ehk seda raamatutki **ilmale tulnud**.

ilmsi tulema ‘ilmnema, ilmsiks tulema 1.’ (TÜKK 1)

ILU1910\ilu0017 Seal **tuli** ßiis **ilmsi**, misbuguþel põhjuþel nimetatud õnnetuþed juhtunud.

ilmsiks tulema 1. ‘selgeks v avalikuks saama’ (TÜKK 37)

AJA1890\pos0803 “Matin“ ütleb, kui riikide wahel üleüldse ühendust on, siis peab see ka tegudes **ilmsiks tulema**.

ilmsiks tulema 2. ‘nähtavale tulema’ (TÜKK 3)

ILU1900\ilu0130 Igal silmapilgul arvas ta hundi silmasid nende suurte pika hallilakaliste silmasid, keda rahvas ka püha Jüri kutsikateks kutsus, põõsaste tagant **ilmsiks tulevat**, kes piksenoole eest põgenejat kurjavaimu tagaajavat.

ilmsile tulema ‘ilmsiks, nähtavale tulema’ (TÜKK 6)

AJA1900\aja0001 Selle töö edenemisest on Soome tähtsamad komponistid ja vaimustatud noorpõlv osa võtnud ja see edenemine **tuleb** niihästi uuematest laulukogudest kui “Ülioppilaskunnan Laulajate” iga-aastastest kontsertidest selgeste **ilmsile**.

juurde tulema 1. 'ligi tulema, ligi astuma' (VK 5, TÜKK 7)

Kolmandel, kuÿ sesinane Lapsukene Nellÿ kÿmmen peiwa perrast tæma Sündmeÿe, saÿ sen Kircko siÿe wÿtuth, Sÿÿ **tulleb** se wanna Sÿmeon lebbÿ sen Põha Waimo siÿe andmene, kaas sinna **iure**, wottab ta=ema se Lapsukeÿe oma Sÿlle siÿe hüppap ninck karkab suhre rõhmu kaas, ninck paiatab (Müller 1600–1608: 1.11)

Temma issa **tulli** senna **jure**, ja käskis tedda seddamahhajätta(#). (Luce 1807: 46)

ILU1960\ilu0007 Kaarel **tuligi** nüüd hästi tõsise näoga **juurde** ja pistis talle võtme pihku.

juurde tulema 1. 'ligi tulema, ligi astuma (ülekantud)' (Ü) (TÜKK 1)

ILU1980\stkt0046 Küll hoidis tütreid luku taga, et meesterahva haisu **juurde ei tuleks**, aga näe, ei midagi.

juurde tulema 2. 'lisanduma' (VK 3, TÜKK 41)

Agga kui se mitte ei sünni ja se koht on wägga punnane siis on kül roos kohku missest(#) **jure tulnud**, mikspärrast se hakkas paistetama, ja se wigga suremaks ning kauaks minnema. (Luce 1807: 175)

nende murre ja hool hakkas tassaillukeste jälle ma-peältse ja kadduwatte asjade peäle kallama. Uhkus ja omma ennese õigusse ehitamine **tulli** ka senna **jure**, ja nemmad jäid jälle seks, mis nemmad enne ollid olnud (Jutlused 1844: 81–82)

AJA1960\ed0112 Põhupallide söötmisel **tuleb juurde** veel üks mure.

AJA1990\rh1595 Kuid vapravid talutaastajaid siiski on ja **tuleb üha juurde**.

juurde tulema 1./2. 'ligi tulema, ligi astuma' / 'lisanduma' 'lisanduma'(TÜKK 7)

ILU1910\ilu0021 Uuÿi palwetajaid **tuli juurde**.

jälle tulema 'tagasi tulema' (VK 36)

Kes kange kailasest meelest ommast lippust erra jähp/ sis kui Marsi pähle Minnaxe/ nink ei taha mitte **jälle tulla**/ se olgo üx ehk ennamb/ peawat hingelt nuchtletut sahma (Soddasäduset 1697: 10)

Ja temma hing **tulli jälle**; ja temma tõsis seddamaid ülles (Masing 1824: 66)

jälle ümber tulema ‘uuesti, veel kord, tagasi tulema’ (VK 3)

Sel Seemnel ep woip kahs süh löidut sahma/ se **ep tullep** tühjast **jelle ümber**/ erranis kannap sadda+kordase Wilja Dem Samen kan auch keine Schuld beygemessen werden/ es kombt nicht leer wider/ sondern bringet hundertfeltige Früchte/ (Stahl 1641: 265)

Echk ma ollen Sinnult lehnut/
tullen ma doch **ümber jell**/
Bin ich gleich von Dir gewichen/
stell ich mich doch wider ein/.... (Blume 1666: 27–28)

järel tulema ‘kellegi järel liikuma’ (TÜKK 2)

ILU1980\stkt0028 Üks astus tema ette, teine **tuli järel**, nad läksid Lõuna-Eesti alevimajade vahele.

järele tulema 1. ‘järgnema (ruumis)’ (VK 1, TÜKK 19)

Keiket jerrel/ waat Ristiinnimesset/ noudket sedda/ mea sehl ullewel on/ mitte sedda/ mea sihn Mahs on/ ninck andket hend ülles Süddamede ninck Mottede kahs/ eth teije öigkel ajal ommade Jhode kahs **jerrel tullete**. Folget nach/ fromme Christen/ trachtet nach dem/ daß droben ist/ nicht nach dem/ daß auff Erden ist/ vnd begebenet euch hinauff mit Hertenzen vnd Gedancken/ damit jhr zu rechter Zeit mit ewren Leibern nachkommet. (Stahl 1641: 519)

ILU1900\ilu0124 Neiudel olivad lillekimbud käes, kuna sisemine meeste pere roodus armulise herra seltsis **järele tuli**.

järele tulema 2. ‘järgnema (liikumiseta)’ (VK 1, TÜKK 1)

Neist Asjast/ kummad **jerrele tullewat**/ kirjotaxe selle Ramatus. [Sisukorra pealkiri] (Kässi-Ramat 1699)

ILU1910\ilu0059 Oleks te ajaks võsusid, siis võiksid öelda, et vaata, ma tasandan teed neile, kes **järele tulevad**, aga –“ “Toomas, Toomas, kõneleb nii mees, kes süsteemide maalt tuleb?”

järele tulema 3. ‘järgnema (ajas)’ (VK 1)

Ons agga usk Jesusse Kristusse sisse meie süddames, siis **tullewad** need teud, mis Jummal sees peawad sama tehtud, ka **järrele** (Jutlussed 1844: 229–230)

järele tulema 4. ‘ära tooma, vastu tulema 3.’ (TÜKK 30)

ILU1930\lmg0005 Kui Bornhusen koidu ajal Aulile **järele oli tulnud**, et teda jaama viia, oli ta temale ütelnud, kuhu sõit läheb: üle Austria piiri.

ILU1990\ilu0005 Borkwell jäeldas kohe – too paat **ei tulnud** veel temale **järele**; see seisab siin niisama, hoopis teistel põhjustel, ei puutu temasse.

järele tulema 1./4. 'järgnema (ruumis)' / 'ära tooma, vastu tulema 3.' (TÜKK 11)

ILU1970\ilu0057 Talle **tuli** vanast kohast pruut või armuke või kes ta oli **järele**.

järgi tulema 'järele tulema, järgnema' (VK 1, TÜKK 2)

Se olleks nenda sammoti mötteldud, kui tahhaksid sa möttelda: kui ma agga wilja põllo peäl nääksin ollad, siis ma lodaksin ka, et körs **järke tulleks**. (Seitse Paasto-Jutlust 1817: 72)

ILU1980\stkt0001 Nad jäid vait, vaatasid mind veidrate pilkudega ja Leida käskis: "Akka sa, laps, kodu poole minema, küll ema **tuleb järgi**."

kaasa tulema 'kellegagi koos kuhugi liikuma' (TÜKK 38)

ILU1910\ilu0054 "Aga kuidas tädi teid täna lubas? " "Ta **tuli** iße **kaaba**."

kaasa tulema 'kellegagi koos kuhugi liikuma (ülekantud)' (Ü) (TÜKK 1)

AJA1970\ed0043 Pedagoog **tuleb** etendusega **kaasa** ning liigub teie keskel.

kallale tulema 1. 'tegevusse, ametisse, millegi juurde tulema' (VK 1)

Se juhtus nüüd, et kunningas kutsus kipprit enesele söma-aiaks. Kui se tulli, ja rooga olli laua peäle pantud, siis **tullid** rottid senna **kallal** nenda hulgal, et se olli õige immelik nähha. (Willmann 1782: 79)

kallale tulema 2. 'ründama' (VK 1, TÜKK 12)

kallale lähheb kallamees, **kallale tulleb** karru. (Masing 1821: 6)

ILU1970\ilu0021 Rein teadis, et see suur poiss kannatas päris rahulikult väiksemate nokkimist ja narrimist, aga mõnikord, kui ta nägu punaseks värvus, võis rusikatega **kallale tulla**.

kallale tulema 2. 'ründama (ülekantud)' (Ü) (TÜKK 1)

ILU1990\ilu0014 Vanaema juures käidi tihti abi saamas: kui uss oli hammustanud või laps või vasikas hakkas ilmale tulema, või mõni raskem tõi **kallale tuli**...

kohale tulema (ruumis) (TÜKK 6)

ILU1950\ilu0010 Demobiliseeritud seersant Juljus Noor **tuli kohale** siis, kui lumi oli juba maas.

kohale tulema (ülekantud) (Ü) (TÜKK 1)

AJA1990\ol1653 Paraku **tuli kohale** vaid neist kutseist informeeriv kiri.

kokku tulema 1. 'kogunema' (VK 71, TÜKK 98)

ESmalt/ kui Kirkissand nink Rahwas Kirkus on **kokkotulnut**/ kussa Jummalatenistust peap petama/ algetaxe warra homiko Jutlusse Ajal Jummalatenistust ühhe homiko echk mu Laulo ka/ mis sel Aial sünnip laulda/ pärrast/ Sind Jummal kitaxe/ kui Aik on/ sihs üks Laulo Ossa pühha Waimo Abbi perrast Jutlusse tarwis. (Kässi-Ramat 1699: 45)

siis, kui nemmad palwe piddamisse pärrast olliwad **kokkotulnud** (Jutlused 1844: 196)

ILU1930\ram0025 «See siin on kuulus Kirmpää kõrts, siin on sügiseti Kirmpää laat, kuhu **tullakse kokku** kaugelt.

kokku tulema 1. 'kogunema (ülekantud)' (Ü) (VK 1, TÜKK 2)

Sepärrast peab teine Sedda murtud kohta tasaste otsekohhe sirrutama, agga sinna katsu kahhe käega selle kohha peäle kus lu katke on, kas ta **tulleb** kohhe jälle **kokko** ja wauta pissut iggal polel et ta öiete kokko lähhäb. (Arsti ramat 1771: 120)

AJA1910\pm0329 Kõige sündsam koht selleks leiti Kilgi kõrtsi juurest, kus neli suurt teed **kokku tuleb**.

kokku tulema 2. 'kogunema, kokku saama (asju, raha vms)' (TÜKK 14)

AJA1890\pos0502 Hiina keiser on oma alamaid üles kutsunud, selle suure ettewõtte tarwis isamaa altarile wõimalikult palju ohwrid tuua, ning raha **tulla** ka suure mõõdul **kokku**; iseäranis helded olla siin teenistusest ära aetud riigiametnikud, kes seeläbi muidugi jälle endisele pukile tagasi saada loodawad.

kuuldavale tulema 'kuuldavaks saama' (TÜKK 18)

ILU1900\ilu0012 Läks natukene aega mööda seal **tuli** väljas ukse ees pikas tuas kange sammude kõmin **kuuldavale**.

kuuldavale tulema 'kuuldavaks saama (ülekantud)' (Ü) (TÜKK 1)

AJA1930\post027 Kuigi siin ja seal **tuleb kuuldawale** ka pessimistlikke hääli, ei saa ometi keegi salata, et raamatuaasta osutus ajajärguks, mis pani liikwele laiemad hulgad ja trükisõna wastu äratas huwi ka neis ringkondades, kes seni sest olid möödunud tähelepanuta.

kõrvale tulema 'eemale tulema' (TÜKK 1)

ILU1970\ilu0039 "Tule siis korra kah **kõrvale**," ajas mees end küünarnuki najale.

kätte tulema 1. ‘omandiks saama, omandusse tulema’ (VK 2, TÜKK 9)

minna ollen ilmasüta sëllesinnatse Õige werrest! Waatke! kül se saab teile **kättetullema**. (Masing 1824: 186)

AJA1890\pos0710 Hoopis asjata on “W. t.-a.” telegrammisid meile saata; need **tulewad** meile endile otsekohe **kätte**.

kätte tulema 2. ‘ajas saabuma’ (VK 21, TÜKK 19)

Seddo möda õppetavad Taweti laulud, .. mis kurri järg neil jo on siin ilmas, kes omma uskmatta meelt möda ellawad, ja et hirmus põlli wimaks **kätte tulleb**. (Wiis head jutto 1740: 30)

ning **tulli** nüid seitsmes talwe **kätte**; (Jenowewa 1839: 15)

ILU1910\ilu0048 **Tuli** biis kooli minemiße pääw **kätte**.

kätte tulema 1./2. ‘omandiks saama, omandusse tulema’ / ‘ajas saabuma’ (VK 3)

sedda wisi **tulleb** meile kannatamiste ja willetsuste seest üks rahholinne õigusse willi **kätte**, (Jutlussed 1844: 341)

külge tulema 1. ‘millegagi tervikuks saama, millesegi kinni hakkama’ (VK 1)

Õp 9: 7. Kes pilkjat õppetab, se saab ennesele häbbi-naero, ja kes öälat nomib, sellele **tulleb** rojane märk **külge**. (Piibli Ramat 1739: 635)

külge tulema 2. ‘vastu puutuma või liikuma’ (TÜKK 1)

ILU1910\ilu0057 Wiimane wõitles, nagu oleks ta elu kaalu peal, kuna Arno iga kord, kui tale mütsakas **külge tuli**, oma ette tasa naeratas.

lagedale tulema ‘avalikkuse ette tulema (ülekantud tähenduses)’ (TÜKK 13)

ILU1960\ilu0045 Oli öine aeg ning tormitreppi mööda üles ronides kirusin, miks laev polnud SOS-iga **lagedale tulnud** juba hommikul.

lahti tulema (millegi küljest) (TÜKK 4)

ILU1990\ilu0043 Videovenna korteri uktsel numbrit ei olnud, see **oli** kas **lahti tulnud** või maha kistud, kruviaugud olid igatahes näha.

lahti tulema (millegi küljest; ülekantud) (Ü) (TÜKK 1)

ILU1980\stkt0015 “See mu oma kätega tehtud kodu, süda kisub siia, süda **ei tule** siit **lahti**, ei ole miskit parata.“

ligemale tulema 1. ‘lignema (ruumis)’ (VK 4, TÜKK 5)

Ja kui Koljat **liggimalle tulli**, võttis Tawet üks Kiwwi wälja, ja wiskas sedda Lingoga temma wasto Pead (Jummala surest Teggedest 1789: 402)

ILU1900\ilu0112 Otto ei tohtinud mitte abiväge **ligemale tulla** lasta, vaid andis vana pagarile ühe kõrva “ kiilaku “, nii et ta kui pall edasi veeres ja Otto hüppas ise ahju päält maha, aga – võta äpardust – mitte põrandale, vaid ühe taignaküna pääle, mis toolide pääl seisis.

ligemale tulema 1. ‘lignema (ruumis; ülekantud)’ (Ü) (TÜKK 4)

ILU1980\stkt0012 Kui suure maailma tavasid omaks võetakse, siis **tuleb** see **ligemale**.

ligemale tulema 2. ‘lignema (ajas)’ (VK 1, TÜKK 1)

Wimaks **tulli** wanna targa mehhe surma tunnike **lissemale**(#), siis ta laskis wakko Kubbiast, külla Kubbiast nimmega Mart ja weel kaks teised külla mehhed palluda ennese tulla (Luce 1807: 119)

ILU1990\ilu0026 Sügis **tuleb ligemale**.

ligi tulema 1. ‘ligidale tulema (ruumis)’ (VK 28, TÜKK 8)

KAs nemmat nühd **ligki** Ierusalemmi jure **tullit**/ Bethphage pohle/ se ölli+mehje alla/ leckitis Iesus kax ommast Iüngrist/ ninck laus nende wasto: DA sie nu nahe bey Ierusalem kamen/ gen Bethphage/ an den Ölberg/ sandte Iesus seiner Iünger zween/ vnd sprach zu ihnen/ (Stahl 1638a: 1–2)

Hoia ennast selle pärrast, et sa sellele, kel kurri többi on, **ei tulle** wägga **liggi** (Arsti ramat 1771: 41)

ILU1930\ram0022 Tagasiteel Kai siunas, et asi on jäänud selgitamata Jaagu süü pärast, kuna ta **ei tulnud ligi**, vaid seises tuimana ja ükskõiksena eemal.

ligi tulema 2. 'ligidale tulema (ajas)' (VK 26, TÜKK 1)

Jeh meite jures/ eth Öcht jouwap/ nink Ilma-Ots **ligki tullep**/ nink kus meye Ello Aigk töitetut on/ (Rituale 1674: 16)

Aeg on kätte joudnud, ja Jummal riik **on liggi tulnud**: parrandage meelt, ja uskuge armo-öppetust. (Katekismusse Ramat 1768: 61)

ILU1910\ilu0067 "Kus Ats on?" "Eeskambris sängis, magab." "Miks ta ühtepuhku magab, ega tema weel wäsin'd pole." "Sa räägid n'a palju, ots hakkab wist **ligi tulema**." "Ma hakkam terweks saama, näe, köhagi on natukene wähem." Aga säälsamas hakkas ta läkastama.

ligi tulema 3. 'lisanduma, kaasa tulema' (TÜKK 2)

AJA1890\ole0211 Jurjewi realkoolis oli minewa kooliaasta algul 196 õpilast, sellele **tuli** 60 uut **ligi** ja 72 astus wälja.

ligidale tulema (ruumis) (VK 2, TÜKK 2)

Sai ta **liggidel tulnud**, siis ta kuuleb agga üks kärra, et pillipuhhujad ja tantsiad öigete peäle lükkawad ... (Willmann 1782: 69)

AJA1930\post017 Samas wiibisid ka nende kaks nooremat öde, keda aga 14-aastane wanem poeg Erich **ligidale** ei lubanud **tulla**, mille tõttu need ka wigastuseta pääsesid.

lisaks tulema 'lisanduma' (TÜKK 4)

AJA1970\pt0048 Piimaliitraid ja lihakilogramme peaks **lisaks** ikka **tulema**.

läbi tulema 1. 'millestki v millegi vahelt läbi liikuma' (VK 4, TÜKK 3)

Kui laps peab ilmale tulles ning kui need öiged wallud on, siis se su lähhäb lahti, sest se laps **tulleb** temmast **läbbi**. (Arsti ramat 1771: 64)

ILU1970\ilu0029 Märjal asfaltväljakul seisis umbes viisteist autobussi, hoburauakujulise varikatuse all ümber väljaku seisis või jalutasid reisijad, kõikjal oli kohvleid, nahk- ja tekstiilkotte ning muid kompe; põiki üle väljaku **tulid** busside vahelt **läbi** noored naised, vihmavarjud pea kohal - üks, kaks, kolm noort naist, taamal tossas ühe tehase korsten...

läbi tulema 1. 'millestki v millegi vahelt läbi liikuma (ülekanud)' (Ü) (TÜKK 1)

ILU1970\ilu0047 Metsavaht otsis vahtkonna kaardi wälja ja näitas näpuga: siin on see raba, siin on see laugas, aga näete, siit vahelt **tuleb** suurtee **läbi**.

läbi tulema 2. 'toime tulema' (TÜKK 8)

AJA1910\pl0054 Pealegi ei peaks wißt teadmata olema, et mujal ißegi näitemängudega **läbi ei tulda**, operetid weel kõnelemata.

läbi tulema 3. 'külastama, läbi astuma' (TÜKK 6)

ILU1970\ilu0044 "Ma **tulen** peale tööd sinu juurest **läbi**."

lähedale(gi) tulema (VK 2, 4)

se öh on möhda lehnut/ se pehw on **lehhüdel tulnut**. die Nacht ist vergangen/ der Tag aber herbey kom~en. (Stahl 1638a: 1)

ILU1960\ilu0045 **Tulge** kaldale nii **lähedale**, kui süvis lubab, muidu loots säärase tormi ja lainega peale ei saa," hoiatan.

lähemale tulema (ruumis) (TÜKK 12)

ILU1910\ilu0024 Mõistust nähes põrkasiwad nad silmapilguks tagasi, aga aru saades, et ta magab, **tuliwad** nad kikiwarbul **lähemale** ja waatlesiwad ema tööd.

lähemale tulema (ruumis; ülekantud) (Ü) (TÜKK 3)

AJA1980\stat0036 "Tänu teie tööle **tulime** pika sammu **lähemale** tähtajale, mil saame haigla saarerahva käsutusse anda."

maha tulema 1. '(lähenedes) allapoole liikuma' (VK 53, TÜKK 9)

Sest Jssand issi/ ütlep temma/ sahp Taiwast **mahhatullema**/ sure Södda Häle/ ja üllema Engli Häle ka (Kässi-Ramat 1699: 163)

lund **tulli** wägga palju **mahha** (Jenowewa 1839: 15)

ILU1930\ram0027 Ta **tuli** redelilt **maha**, kuid istus aidaesisele astmelauale ja konutas siin tüki aega.

maha tulema 1. '(lähenedes) allapoole liikuma' (Ü) (VK 3)

Keik hea andminne, ja keik täis and on üllewelt, ja **tulleb mahha** walguste Jssast. (Meie Risti-usso 1806: 96)

maha tulema 2. ‘ümber kukkuma, maha langema’ (VK 1, TÜKK 3)

Js 32: 19. Sest rahhet sajab, kui mets **mahhatulleb**, ja linn wägga allandakse. (Piibli Ramat 1739: 695)

AJA1980\stat0239 Eile murdsid mehed peaaegu südaööni, siis tegi peaaegronoom lõpu – kaste **tuli maha**.

maha tulema 3. ‘maha kooruma’ (VK 1, TÜKK 3)

Lapse nabba-wars on siis ka külm, lapse nahk on sinnine ja se nahk **tulleb** lapsest **mahha**. (Arsti ramat 1771: 76)

ILU1980\stkt0017 Oli näiteks inimesi, kes väitsid, et võivad end ühe päevaga pruuniks päevitada, ilma et nahk **maha tuleks**.

maha tulema 4. ‘sünnitama, maha saama’ (VK 2)

Kui nemmad sinna ollid sanud, sai Maria aeg täis; temma **tulli mahha**, ja töi omma essimese poja ilmale (Masing 1824: 16)

maha tulema 5. ‘liiklusvahendist väljuma’ (TÜKK 6)

ILU1970\ilu0064 Väljakul **tuli** ta trollilt **maha**.

meelde tulema 1. ‘meenuma’ (VK 6, TÜKK 238)

Se tähtes sanna sest önsast Tawetist 119mas laulus on minnule sagedaste **mele tulnud**, kui ma se Jummalä poia werrise kannatamisse peäle ollen möttelnud. (Seitse Paasto-Jutlust 1817: 52)

ILU1930\lmg0002 Kui ma pärast olen kuulnud pastoreid, eriti noori, kantslis hingpuhult vaakumas, häält väristamas, pead pildumas ja kätega vehkimas, nagu oleksid nad vaimust vaevatud, siis **tuleb** mul **meele** mu esimene jutlus ja mul on häbi enese ning nende pärast.

meelde tulema 2. ‘pähe tulema, pähe torkama’ (VK 1, TÜKK 26)

Mul ärgo **tulgo melege**,
Mo kasso pärrast, *ühhele*
Siin wähhe liga tehha. (Meie Risti-usso 1806: 140)

ILU1910\ilu0051 Aga ka temal **ei tulnud** midagi paremat **meele**, kui merekaldalt tuttawat otßida, kes neljandana jalutama tuleks ja kelle hoole ßiis neuu Mõru jääks.

meelde tulema 1./2. ‘meenuma’ / ‘pähe tulema, pähe torkama’ (TÜKK 17)

ILU1900\ilu0002 Ta tahtis weel Antonile midagi ütelda, aga tal **ei tulnud** mitte midagit **meelde**, ei wariseerlikku waga salmi ka mitte.

moodi tulema 'moodsaks muutuma' (TÜKK 1)

AJA1900\aja0001 Koori teekonna järele on Soome rahvalaulud ja komponistide tööd Kesk-Europas tuttavaks saanud ja **moodi tulnud**; iseäranis on Sibelius'e tööd nüüd otsitavad.

mõttesse(gi) tulema 'pähe tulema, pähe torkama' (TÜKK 17)

AJA1960\rh0093 Nüüd on meie plaaniülesanded suurenenud rohkem kui kahekordseks ja ma tean, et täna **ei tule** kellelgi meist **mõttesse** pidada plaani täitmist ületamatuks."

mängu tulema 'lisanduma; mingit rolli täitma hakkama' (TÜKK 1)

AJA1970\nh0104 Ning siin **tuleb mängu** ooperi tegelas-ansambel.

mööda tulema (ruumis) (VK 1, TÜKK 4)

Se põha Risti Kirck on temma kahs otnut/ ninck löidnut/ semperrast ütlep temma/ kus minna püssut **möhda tullin**/ löidsin minna/ kenne münno hing armastap. Die Christliche Kirche hat jhn auch gesucht/ vnd gefunden/ darumb sagt sie/ da ich ein wenig fürüber kam/ fand ich/ den meine Seele liebet. (Stahl 1641: 83–84)

ILU1930\lmg0020 Täna öösel, kui **tulin** kirikumõisast **mööda**, ma läksin õpetaja akna alla ja olin täiesti rahulik, kuigi...

nähtavale tulema 1 'välja, nähtavale tulema' (VK 1, TÜKK 53)

Siis läks Joab Kunninga jure, ja räkis temmaga kowwaste, et ta ei piddanud omma Sõawäele kaueminne Häbbi teggema; ja kui temma mitte **ei tulleks nähtawale**, siis lähheidsid Rahwas keik laiale. (Jummala surest Teggudest 1789: 452)

ILU1990\ilu0024 Uuesti **tuleb** metsavahelt meri **nähtavale**.

nähtavale tulema 2. 'ilmsiks saama, ilmnema' (TÜKK 14)

AJA1900\aja0102 "Balti Nädalileht" kirjutab oma 30-mas numbris selle üle, et meie põllud peaaegu igal pool lubja olluste puuduse all kannatawad, mis iseäranis sellejuures **nähtawale tuleb**, et ristikhein puudulikult kaswab ja temas palju hapuoblikaid on, mis ristikheina põllul sagedaste koguni võimust wõtawad

peale tulema 1. 'ründama' (VK 5, TÜKK 8)

Js 28: 18. kui se piits, mis kui wessi touseb, **peäle tulleb**, siis peate sama temmast ärra-tallatud. (Piibli Ramat 1739: 691)

ILU1910\ilu0042 muidu **tulewad** baptistid jälle **peale**.

peale tulema 2. ‘tekkima (meeleolu v seisundi kohta)’ (VK 10, TÜKK 32)

Sihs teet sa kaks omma Liggimessel omma Surma ka sedda hä sihn Ilmas/ et sinno Surma lebbi nende päle/ ke tachtwat kurja tehha/ Hirm **päletullep** (Kässi-Ramat 1699: 35)

siis woib kül pea üks äkkilinne surm **peäle tulla**. (Arsti Ramat 1771: 39)

AJA1900\aja0106 Kihluse päewa peale järgnewal ööl oli wana parunil gihtihaiguse hoog **peale tulnud** ja arstid seletasiwad, et nad seekord millegi eest ei wõi seista.

ILU1960\ilu0053 Pärast ajasin kitli nõnda puntrasse, et ahastus **tuli peale**.

peale tulema 3. ‘juurde tulema, lisanduma’ (TÜKK 4)

AJA1990\ol1667 Osa raamatupidamise normatiive ja juhendeid on vananenud, uued **on peale tulnud** ning käskude ja keeldude labürindis on iseseisvalt raske selgust saada.

peale tulema 4. ‘peale sattuma’ (TÜKK 1)

AJA1890\epo0403 Siis ilmutanud ta, et ta kolme teise mehega läinud weskisse wilja warastama – ühe korra olla nemad juba ennemalt säält wilja warastanud – kuid mölder juhtunud **pääle tulema** ja nemad lasknud talle rewolwriga rindu, löönud ka weel noaga rindu ja poonud ta siis ülesse, et meest iseene se tapjaks arwataks.

peale tulema 5. ‘liiklusvahendisse sisenema’ (TÜKK 2)

ILU1970\ilu0041 Orly lennuväljal Pariisis **tulid peale** peamiselt itaallased.

perra tulema ‘järgima, kuuletuma’ (VK 1)

Mis Minnole kesckitas/ wirck ninck ussin olla/ Minno üllemball/ ninck allemball pählikull tahan Minna Sanna wottlick olla keick mis nem~at See Ausalicko Kunninga tenistussen keskewat nobbedald tahan **perra tulla** (Soddasäduset 1697: 21)

platsi tulema ‘kohale ilmuma (ruumis)’ (TÜKK 2)

ILU1890\pro0071 **Tule** aga **platsi!**...

platsi tulema ‘kohale ilmuma (ülekantud)’ (Ü) (TÜKK 1)

ILU1990\ilu0044 Igavus ja Ootamine **tulevad** kohe **platsi**, kui üks jätab mängu pooleli.

puudu(s(t)) tulema ‘vajaka jääma’ (TÜKK 11)

ILU1930\img0019 Murrab pead raamatute kallal õhtukoolis, tahtmisest **ei tule puudu**.

AJA1910\tt0029 Pealegi kui juba seda ei osatud ette näha, et raudteedel küttematerjali **puudus tuleb**, kudas wõis siis korraldamata kogu linnaelanikka tarwiliste puude raiumist toime panna.

AJA1980\stat0186 Ent tööinimestest abelistest **pole** siiski ka **puudust tulnud**.

pähe tulema ‘pähe torkama’ (TÜKK 47)

AJA1890\pos0801 **Tuleb** aga kellelgi nüüd jälle **päha** ja mõtesse, pea laulupidule kutsuda, siis ütleme “ei “ ja “streigime“.

ILU1980\stkt0024 “Vaat kui hea, et sa ikkagi tulid,“ ütleb Anneli, ilma et tal **pähegi tuleks** oma endist meest tutvustada.

püsti tulema (TÜKK 1)

ILU1900\ilu0130 Ta kuulis, et keegi hingeline veel selles ruumis on, tõusis pesast üles ja **tuli** rõhkides aia najale **püsti**.

ringi tulema ‘mitte otseteed tulema, ringiga tulema’ (TÜKK 1)

ILU1890\pro0030 Oli proua Teder, kes reisu päält tulles siit kaudu **ringi tulnud**, et armsate haudasid waadata.

seltsis tulema ‘kellegagi koos tulema’ (TÜKK 1)

ILU1930\ram0003 Temaga **tuli seltsis** veel teisi vanemaid.

sisse tulema 1. (ruumis) (VK 56, TÜKK 42)

Tõddest/ minna ütlen teile/ ke sedda Jummalä Ricko ep wottap/ kuds üx Lapsokenne/ se ep woip sinna **sisse tulla** (Rituale 1674: 47)

Andrus, Otti poeg, **tulli** umbest uksest **sisse**, kulis weel need wiimsed sannad ja kohkus öiete sepärrast ärra. (Luce 1807: 14)

ILU1910\ilu0033 Üks wõõras poiss **tuli sisse** ja terwitas wiisakalt ning wõttis, nagu peenem inimene, kohe kübara pääst ära.

tagasi tulema 1. (ruumis; ülekantud) (Ü) (VK 2, TÜKK 30)

Sest, se rahhoto luggu ja süddame tühjus, mis üks südda tunneb, kus sees Jummal ei ella, saab kül mailma römo läbbi tükkiks aiaks ärraaetud; agga(#) ta **tulleb** ka igga himmo täitmisse järrele surema wallo ja wäega **taggasi**. (Jutlused 1844: 219–220)

AJA1980\stat0120 **Tagasi tulles** Nooruse artikli juurde tundub, kas pole autor kõiki noori juhte ühe vitsaga lõõnud ja ühe mütsi alla pannud.

tagasi tulema 2. (ajas) (VK 1, TÜKK 9)

ja kui se tund ilma kassota möda on läinud, siis se **ei tulle mitte** nenda peä ennam **taggasi**. (Jutlused 1844: 300)

ILU1970\ilu0016 Ning tema naeruga koos **tuleb tagasi** too suvepäev, pääsukeste vidin ja tüdruku kriimulised sääred.

tagasi tulema 3. 'taastuma' (TÜKK 22)

ILU1970\ilu0038 Varsti oleme päral? tsäuh selili ja jõud **tuleb tagasi**.

tagasi tulema 2./3. (ajas) / 'taastuma' (TÜKK 3)

ILU1970\ilu0062 Sõda lõpeb, sest kõik sõjad, ka kõige pikemad, on kord ikkagi ära lõppenud, kuid ma tunnen, et ennesõjaaegset rahu **ei tule** kunagi enam **tagasi**, nagu lapsepõlvegi.

takkajärele tulema '(ajas) järgnema' (TÜKK 2)

ILU1990\ilu0019 Pärast **tulnud** ka naabri seasõnnikust reostatud kaev meelepahaga **takkajärele**.

tarvis tulema 'tarvis olema (relatiivses tulevikus), hakkama tarvis olema' (VK 19, TÜKK 4)

Se **tulleb tarwis** keigeennamiste siis, kui naene on jo kaua lapse waewas olnud. (Arsti ramat 1771: 71)

Sojas rinna többes **tulleb** keigeennemiste **tarwis sedda oddra joki jua**, mis meega on tehtud (Arsti ramat 1771: 20)

AJA1960\nh0183 Võib **tarvis tulla** "edasisi ohvraid"

tegemist tulema 'olema tegemist millegagi (relatiivses tulevikus)' (TÜKK 2)

AJA1990\ap0305 Mõnel pool **tuleb** veel feodalismiga **tegemist**.

teoksile tulema 'tegemisele tulema, tehtavaks saama' (TÜKK 1)

AJA1900\aja0265 Tänavu on wistist lootust, et ta [=seltsi asutamine] kord **teuksile tuleb**.

toime tulema 'hakkama saama' (TÜKK 161)

AJA1960\rh0080 Kommunist võib edukalt **toime tulla** temale pandud kohustustega ainult siis, kui ta hoolega ja püsivalt õpib, omandab bolševismi.

AJA1990\ap0344 Tööd jätkub kombinaadi 7300 töötajast vaid tuhandele, ülejäänud peavad kuidagi ise **toime tulema**.

tulema tulema 'ära tulema' (TÜKK 6). (Vt ka jaotis 4.6.)

ILU1980\stkt0043 Pühkis linnapuru jalgelt ja **tuli** alatiseks **tulema**.

ILU1970\ilu0024 Ma ei seletanud talle midagi, ajasin end riidesse ja **tulin tulema**.

täis tulema 1. 'täituma' (TÜKK 5)

ILU1900\ilu0005 Wiimaks **tuliwad** ta silmad pisaraid **täis** ja ta aina nuttis ülewal tornis.

ILU1970\ilu0045 Sülge **tuleb** suu **täis**, kui kuuled sääraseid jutte

täis tulema 2. 'kogunema; kokku tulema 2' (TÜKK 3)

AJA1970\rh0081 Vaikne soov oli, et uuel aastal **tuleks täis** 4100 kilogrammi.

vahete tulema 1. 'vahete astuma (ruumis)' (TÜKK 1)

ILU1890\pro0083 Aga säääl **tuli** Siim Sikusarw **vahete**.

vahete tulema 2. 'takistuseks kujunema' (TÜKK 6)

AJA1910\ow0004 Ma tahtsin Saali heal eeskujul ja soovil meelt parandada, aga vihm **tuli vahete**.

vahete tulema 1./2. 'vahete astuma (ruumis)' / 'takistuseks kujunema' (TÜKK 2)

ILU1900\ilu0004 ee(#) mäng oleks wõinud halwa tagajärjega lõpeda, kui Anna kes ukse pääl seisis, **vahete** ei oleks **tulnud**.

vaja tulema ‘vaja olema hakkama (relatiivses tulevikus)’ (TÜKK 1)

AJA1910\pm0311 Iseäranis soovitada oleks osawõtmist niisugustele inimestele, kellele trükitöösid, raamatuid ja kirjutuse-aineid **vaja tuleb**.

varjule tulema ‘kellegi v millegi eest peituma’ (TÜKK 1)

ILU1900\ilu0010 iia(##) **tuliwad** nad **warjule**, kui tantsida enam ei jõudnud.

vastamisi tulema ‘vastakuti sattuma’ (TÜKK 1)

ILU1930\ram0030x Arni on tulnud värskesse õhku lahutama päävalu ja nad **tulevad** juhuslikult **vastamisi** maanteel, mis kujutab alevi kõige äärmist tänavat ning ta kergitab mütsi tervituseks.

vastu tulema 1. ‘vastu liikuma’ (VK 12, TÜKK 91)

Hunt **tulli** rebbasel tee peäle **wasto** ja ütles: hul! miks sa ep olled tulnud? (Willmann 1782: 123)

AJA1900\aja0220 Toome mäe poolt **tuli** neile politsei kordnik Kaasik **wastu**.

vastu tulema 1. ‘vastu liikuma (ülekantud)’ (Ü) (TÜKK 7)

ILU1930\ram0003 Aga selle nädala-pooleteise jooksul, mis tal veel tuli viibida kodus kuni noore kuu loomiseni, hoidis ta Aasat, kes meeltega ja südamega **tuli vastu** oma kauni ja uhke isanda kuumusele.

vastu tulema 2. ‘vastutulelik olema’ (TÜKK 44)

AJA1910\pl0040 Eeßtßeißus on ka möödaläinud ßuwel õpilastele töö muretßemißes wahetalitajaks püüdnud olla, ka keha karastamiße mõttes on eeßtßeißus õpilastele **wastu tulnud** ja nende jaoks ßpordißeitßi “Terwis’e” mänguplatßi üürinud.

vastu tulema 3. ‘järele tulema, ära tooma’ (TÜKK 12)

ILU1910\ilu0054 “Mispäraßt Kaarel **wastu ei tulnud?**“

wälja tulema 1. ‘kuskilt wälja liikuma’ (VK 105, TÜKK 112)

Tund tulleb, millal keik, kes haudade sees on, peawad Jumjala Poia heäle kuulma, ja **wälja tullema**, kes on head teinud, ello ülestousmisseks; agga kes on pahha teinud, hukkamõistmisse ülestousmisseks. (Katekismusse Ramat 1768: 52)

olled sa innemenne siis **tulle wälja**. (Jenowewa 1839: 19)

ILU1970\ilu0043 Poe aga ise sinna kuudikusse, pane kõik paberile, mis sinuga juhtub ja mõtle tsipake juurde kah veel, kui **välja tuled**, on sinu euroopakuulsusest saanud maailmakuulsus!

välja tulema 1. ‘kuskilt välja liikuma (ülekantud)’ (Ü) (VK 59, TÜKK 36)

Enne kui rouged **välja tulled**, siis lapsed tundwad pea-wallo ning rist-lu-wallo (Arsti ramat 1771: 34)

Nemmad tunnistasid keik temmast, ja pannid immeks temma armsad sannad, mis temma suust **välja tullid**. (Meie Risti-usso 1806: 52)

AJA1900\aja0155 Aga kui inimene ennast ära on wihastanud ehk kokkunud, siis pigistawad ila-kambrid ennast kokku ja ila **ei tule** ihtegi tilka **välja**.

välja tulema 2. ‘keerulisest olukorrast tervelt, kahjutult pääsema’ (VK 1, TÜKK 14)

Ii 23: 10. Sest ta teab sedda teed, mis mo jures on: wõttab Ta mind läbbi katsuda, siis **tullen** ma **välja** kui kuld. (Piibli Ramat 739: 542)

AJA1900\aja0207 Gurkol ei olla muidugi ülema poolt midagi karta, sest ta **tuleb** säält “puhtalt **välja**.”

välja tulema 3. ‘kujunema, saama, välja kukkuma’ (VK 1, TÜKK 32)

kes nüüd süddamest ei pallu, se ei woi ka mitte Jummal Sanna öiete moista, waid nisuggune leppib omma tühja mõttega ja walleussoga, ja sest **tuleb** keik woöra jummal tenistus **välja**. (Wiis head jutto 1740: 48)

ILU1910\ilu0014 Nooremaßt pojaßt **tuleb** okeanilaewa kapten **välja**.

välja tulema 4. ‘selguma, osutama’ (TÜKK 49)

ILU1990\ilu0071 Ma arvasin, et see võiks olla eesti keel, ja **tuleb välja**, et ongi,” rõõmustas Michida.

välja tulema 5. ‘toime tulema’ (TÜKK 20)

AJA1910\pl0056 Pealegi wõib tarwiduße korral weemakßu kubikjala pealt ßuurendada, kui weekasßa omaga **välja ei tuleks**.

välja tulema 6. ‘õnnestuma’ (TÜKK 52)

ILU1960\ilu0007 Kui nad seda kivitegemise asja uurisid ja kui ikka üks asi korda ei läinud ja teine asi **välja ei tulnud**, siis kurtis Kaarel ühtepuhku, et rahadega ollakse kitsi ja ei pöörata tähelepanu.

välja tulema 7. 'avalikkuse ette tulema' (TÜKK 40)

AJA1890\pos0902 See kirjanduse ajalugu ei olewat esimene, ütleb W. R. Ja siiski on ta esimene nimelt Eesti ja ka – Saksa keeles on paar paljast katset **välja tulnud**.

välja tulema 8. 'kohale jõudma' (TÜKK 1)

ILU1970\ilu0047 “ Nad pidid ikka siia **välja tulema**, “ seletas Arne.

ära tulema 1. 'lahkuma, eemale liikuma' (VK 21, TÜKK 40)

Ja nemmad said Timnati, ja teggid seal omma Kaupa selgeks, ja **tullid ärra**. (Jummala surest Tegudest 1789: 376)

paku sa ühhe lapsele mis sa tahhad, et ta peab emma jurest **ärratullema** ning woöra jure minnema, ei ta tulle mitte, waid jääb enneminne emma jure. (Luggemisse-Ramat 1815: 49)

ILU1980\stkt0032 **Tuli** ukse juurest **ära**, istus tugitooli, kus harilikult istub isa .

ära tulema 2. 'tulema hakkama' (VK 3, TÜKK 1)

Nüüd läks kas senna, ja ütles temmale, et kuningas ja keik metsalised temma peäle otwad, ja et kuningas on käsknud, et ta pididi warsi **ärratullema**. (Willmann 1782: 122)

AJA1900\aja0262 “Ei, sinna ei maksa minna,” otsustasin eneses, “ma ootan nii kaua, kuni ta [teomeeste juurest siapoole] **ära tuleb**.”

ära tulema 3. 'eralduma, küljest lahti tulema' (VK 4, TÜKK 4)

Kui sa sõtad omma hobbest rawwa ja jahhoga, siis ussid **tullewad** temmast **ärra**. (Arsti ramat 1771: 138)

Sepärrast pididi keik temma toidus ning jomaaeg, mis ta weel wöttis, temmale suhho kallatud sama ühhe pissokesse auko läbbi, mis se läbbi olli sündinud, et temmale üks hammas olli suust **ärratulnud**. (Luggemisse-Ramat 1815: 51)

ILU1990\ilu0069 “Kas sa hoolitsed mu ema eest!” kisendas ta üle laua treenerile, katkudes peast salkudena juukseid; mis **tulid** liiga kergesti **ära**, liiga kergesti lahkusid rumalad juuksed targast peast, võibolla oleks tulnud süüa vitamiine...

äärde tulema 'pinnale tulema, äärde tulema?' (1)

Se wee jummal naeris ning wiskas üks suur pak senna wee sisse. Sest kohhisemisest kohkusid need konnad wägga ärra, ning puggesid mudda sisse ja ollid wait, senni kui se pak wee peäle uius. Kui se pak agga **ääres tuli** ning wagga olli, siis tötsid nemmad ommad pead ülles ning pididd waatma, mis nende uus kuningas teggi. (Willmann 1782: 23–24)

ühes tulema ‘koos kellegagi tulema’ (TÜKK 8)

AJA1900\aja0157 Kas Wilma **ei tule** mitte **ühes**?

ühte tulema 1. ‘kokku tulema, kogunema’ (VK 18)

Sest temma on sedda Armo mitte ühhe Aja/ Asseme echk Jnnimesse päle kinnitanut/ keikeennama/ ko hedda Kähns on/ erranis kus Paikas Öigeussolisset **üchtetullewat** temma Nimmel/ sähl on temma keskil nende seas/ ja jaggap Wäggewast omma Jummalikko Armo/ Sanna/ Sakramentide nink Palwe lebbi nindasammati/ kui temma on towotanut. (Kässi-Ramat 1699: 18–19)

Ja nemmad läksid Kibeoni Liinna pole, ja ühhe sure Kiwwi jures **tulli** Amasa nendega **ühte** (Jummala surest Teggudest 1789: 454)

ühte tulema 2. ‘kokku langema, sobima’ (VK 35)

Moistket A. R. semp~rast, eth meddy Laulut Iumala Sana kaas **v'chte tullewat**, ninck eth ned Lauluth Iumala Sanast ninck Kiriast omat woetuth. (Müller 1600–1608: 11.10)

Temma teggi sedda, mis keik innimesed põlgwad ja mis ristiinn?messe wisidega **ei tulle üchte** (Willmann 1782: 119)

ühtekokku tulema ‘kokku tulema, kokku saama’ (VK 2)

Ninck mina kulutasin, küy minulle säy kästut, ninck katze, sýß mürrisis sæl, küy mina kulutasin, ninck katze, sýß likutaßit hendas, ninck nedt Luhd **tullit** ielles **v'chte kogko**, v'x igka Luh oma assemelle. (Müller 1600–1608: 31.1)

üle tulema 1. (ruumis, nt üle veekogu või silla) (TÜKK 4)

AJA1910\pl0105 Nimelt olla enamlaßed end Peipßi kitßa koha juure koondanud, et bealt **üle tulla**.

üle tulema 1. (ruumis; ülekantud) (Ü) (TÜKK 1)

Härral oliwad pika säärega saapad jalas, aga ka neistki kippus pori ja wesi **üle tulema**, ning palju ei puutunud, siis oleks awitaja ise ka awitatawa kõrwale jalgupidi kinni jäenud; wist oli selle koha peal laugas; wiimaks omati läks temal korda hädalist porist wälja tõmmata ning nägi selle juures, et naisterahwas üsna kahwatu oli, pisarad silmis seisiwad ja et ta jooonu kombel jalge peal tuikus.

üle tulema 2. ‘vastaspoolele asuma’ (TÜKK 12)

AJA1980\stat0158 Käesolewa aasta kümne kuuga pani rohkem kui 4000 endist polpotlast ja muude khmeeri tagurlike rühmituste liiget relvad maha ning **tuli üle** revolutsiooni poolele.

üles(se) tulema 1. ‘ülespoole liikuma’ (VK 24, TÜKK 19)

Js 11: 16. Siis peab maante ollema temma üllejänud rahwale, mis Assurist üllejänud, nenda kui Jsraeleile olli sel päwal, kui ta **ülestulli** Egiptusse-maalt. (Piibel 1739: 679)

Wimaks **tulli** üks Naene seält Liina Müri peäle **ülles**, ja käskis Joabit liggimale kutsuda. (Jummala surest Teggedest 1789: 455)

ILU1990\ilu0007 Kui me koduteel Pekkaga surnuaiamäest **üles tulime**, tundsin ma jälle toda seletamatut rõõmu, et elamine on üks ütlemata kena tükk.

üles(se) tulema 1. ‘ülespoole liikuma (ülekantud)’ (Ü) (VK 1, TÜKK 2)

Üx Taiwa-Techt sahp Jacobi seest ülestousma/ nink üx Kunninga-Kep Jsraelli seest **ülles tullema** nink sahp russux katki pexma Moabitride Förstit nink erra-rikma keik Sethi Lapset. Es wird ein Stern aus Jakob aufgehen/ und ein Zepter aus Jsrael aufkommen/ und wird zuschmettern di Fürsten der Moabiter/ und verstören alle Kinder Seth. (Blume 1662: 128–129)

AJA1900\aja0260 Kui Teresa tagasi tuppa läks ja Teodor kotta üksinda jäi, hakkas “hundisööt” wihaselts tema poole haukuma, kargas wäikeses ruumis üles ja alla, kudas ahel ulatas ja katsus rebides, kas kaelapael wõi ahel järele annawad, wõi koerõispuu, mille küljes ahela teine ots oli, kõige juurtega **üles tuleb** Teodor aga äritas teda weel enam.

üles tulema 2. ‘ärkama üles tõusma’ (TÜKK 2)

ILU1960\ilu0056 “Einar, **tule** nüüd **üles**,” sosistas ta.

üles tulema 3. ‘avalikuks saama, tähelepanu keskmesse tõusma’ (TÜKK 3)

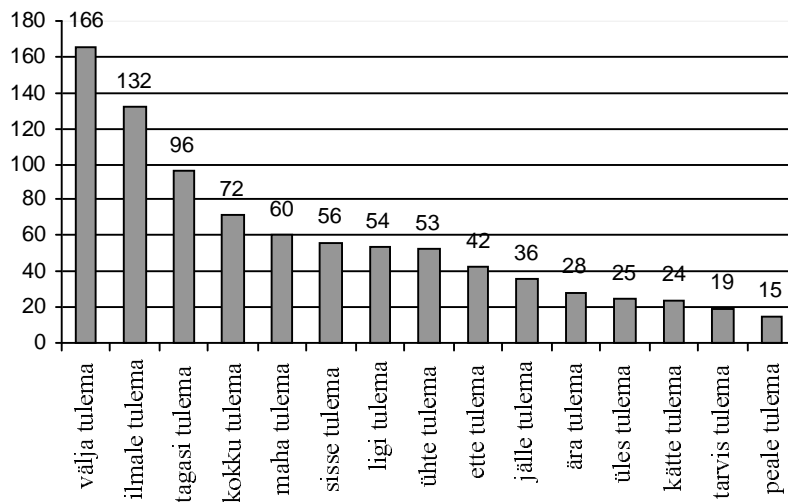
AJA1980\stat0184 Teravalt **tuli üles** aga noorte mõjutamise probleem.

Esitatud andmetest selgub, et vaadeldud valimis on *tulema*-verbi kasutatud 80 erineva perifrastilise verbi koosseisus.

Vana kirjakeele materjalis esines erinevaid *tulema*-verbi sisaldavaid ühend- ja väljendverbe 37. Seejuures moodustasid vanas kirjakeeles kümne sagedasema perifrastilise verbi (*välja, ilmale, tagasi, kokku, maha, sisse, ligi, ühte, ette* ja *jälle tulema* – tarvitatud kokku 767 korral) kasutused 79,6% ning viieteistkümne sagedasema perifrastilise verbi (lisaks eelmistele *ära, üles, kätte, tarvis* ja *peale tulema* – kõiki kokku tarvitatud 878 korral) kasutused 91,2% kõigist *tulema*-verbi kasutustest ühend- ja väljendverbides. Sagedasemat tarvitust leidsid verbid, kus ühendi grammatilis-semantiline seotus oli suhteliselt nõrk ning *tulema*-verb kandis liikumistähendust, kuna ühendi adverbiaalne komponent täpsustas liikumise suunda või viisi (vt joonis 3.2).

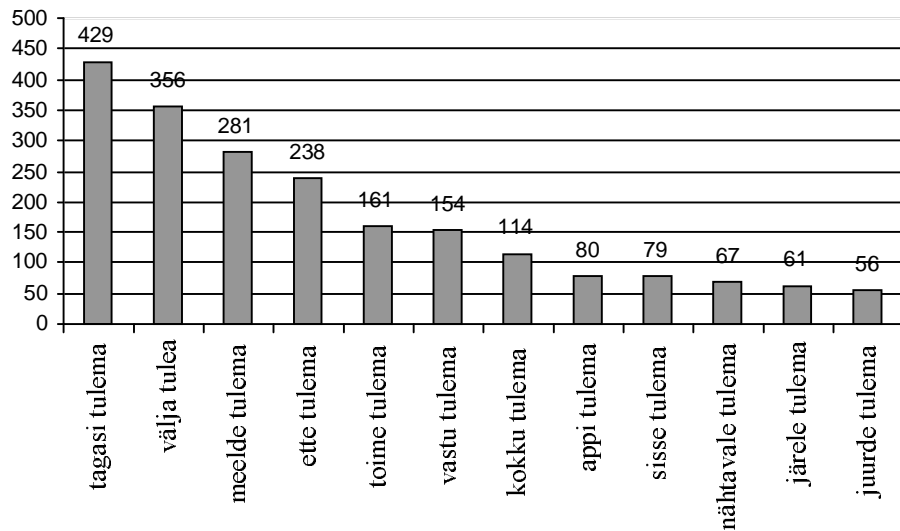
Erandi moodustas siin väljendverb *ilmale tulema*, mille sage kasutus on tingitud eelkõige vana kirjakeele tekstide spetsiifikast.

Enamikku *tulema*-verbiga seotud ühend- ja väljendverbidest oli vana kirjakeele tekstides tarvitatud ühes tähenduses, kahe tähendusega ühend- ja väljendverbe leidis üheksa (*juurde, kallale, kätte, ligemale, ligi, meelde, peale, tagasi ja ühte tulema*), kolmetähenduslikke neli (*ette, järele, välja ja ära tulema*) ning neljätähenduslikke üks (*maha tulema*). Lisaks oli osa ühend- ja väljendverbe kasutatud ülekanalis(t)es tähendus(t)es.

Joonis 3.2. *tulema*-verbi sagedasemad perifrastilised ühendid vanas kirjakeeles

TÜ eesti kirjakeele korpuse materjalide hulgas leidis erinevaid *tulema*-verbi sisaldavaid ühend- ja väljendverbe 72. Üle 100 korra oli korpuses kasutatud perifrastilisi verbe *tagasi, välja, meelde, ette, toime, vastu* ja *kokku tulema*; rohkem kui 50 juhul oli lisaks eespool loetletutele tarvitatud verbe *appi, sisse, nähtavale, järele* ja *juurde tulema*. Seega ilmneb, et võrreldes vanema kirjakeelega on uuemas kirjakeeles suurem osakaal abstraktsema tähendusega ühend- ja väljendverbidel, liikumistähendust kandvate perifrastiliste verbide suhteline sagedus uuemas kirjakeeles on vähenenud (jn 3.3).

Joonis 3.3. *tulema*-verbi sagedasemad perifrastilised ühendid TÜKK-is

Korpuses esinenud ühend- ja väljendverbidest olid 25 mitmetähenduslikud. Enim erinevaid tähendusi oli perifrastilistel verbidel *välja tulema* (kaheksa tähendust) ning *ette*, *maha* ja *peale tulema* (igapähe viis tähendust); paljudel verbidel leidis ka ülekandelisi tähendusi.

4. *tulema*-verbi grammatilised kasutused

Neljandas peatükis on käsitletud *tulema*-verbi tarvitust grammatilistes funktsioonides. Kirjeldataud on *tulema*-verbi kasutust kuues eri grammatilises funktsioonis (kasutus modaalses funktsioonis, faasiverbina, tuleviku abiverbina, seriaalkonstruksiooni osana, hortatiivsena ning afiksaaladverbina), kuid põhiosa jaotise sisust moodustab *tulema*-verbi modaalkasutuse analüüs ning modaalse *tulema*-tarindi arenguloo käsitus. Sellise asümmeetria põhjuseks on ühelt poolt asjaolu, et *tulema*-verbi modaalse tarvituse ning selle kujunemise väljaselgitamine on magistritöö põhieesmärged, kuid teisalt ka fakt, et modaalsuse väljendamine on *tulema*-verbi ainuke suure produktiivsuse ning sagedusega grammatiline funktsioon, kõik ülejäänud grammatilised kasutused on harvad ning võrdlemisi marginaalsed.

Analüüsitud materjalis oli *tulema*-verbi grammatilisena tarvitatud kokku 3156 korral (19,2% kõigist *tulema*-verbi kasutustest korpus). Seejuures leidis vana kirjakeele materjalis 150 *tulema*-verbi grammatilist kasutust (3,0% *tulema*-verbi kõigist kasutustest vanas kirjakeeles) ning eesti kirjakeele korpus 3006 *tulema*-verbi grammatilist kasutust (26,2% *tulema*-verbi kõigist tarvitustest korpus).

4.1. Modaalsed tarindid

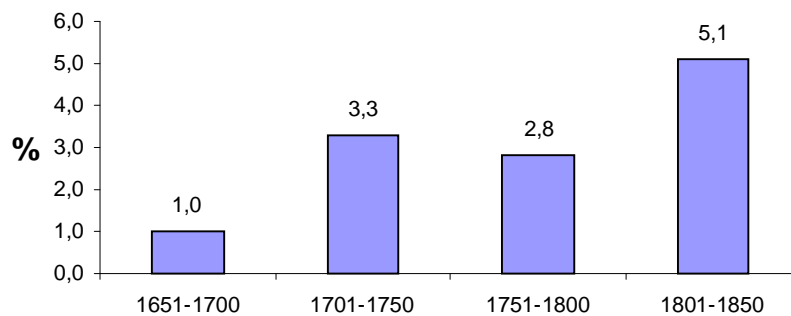
4.1.1. Modaalne *tulema*-tarind vanas kirjakeeles

Vaadeldud vana kirjakeele materjalis oli 114 *tulema*-verbi kasutust nessessiivkonstruktsioonis (76% *tulema*-verbi grammatilistest kasutustest vanas kirjakeeles), millest 108 võib peaaegu kindlalt pidada modaalseks, lisandub 6 näidet, kus modaal tähendust tuleks küll pidada primaarseks, ent mõeldav on teistsugunegi tõlgendus. Vanimates tekstides modaalne tarind puudub, varaseimad näited on pärit 17. sajandi viimasest kümnendist, nt

Agga et sesamma [kirikuseaduse] sees sedda üxpeine on sädut/ mis keikennamist Kirko Asja on/ ja et mitte korra perrast echk issipeine on kirjotut/ mis Iutlusse Ammeti monnisuggust Asja Ajamissel **tullep** Kirko Wisi nink kombe echk monne mu issipeinse Luggu polest *tähhelepanna*. (Kässi-ramat 1699: i–ii)

Järgmistel sajanditel on modaalne kasutus juba küllalt üldine, näiteid selle kohta võib leida peaaegu kõigist 18. ja 19. sajandi tekstidest. Modaalsete tarindite hulk, võrreldes *tulema*-verbi kõigi tarvitusjuhtude arvuga, jääb siiski üsna tagasihoidlikuks, erandiks on seadused ja mitmesuguseid praktilisi nõuandeid sisaldavad tekstid (vt tabel 4.1). Sellist tulemust võib pidada ootuspäraseks, sest vajadus modaaltähendusi väljendada on jutustavates tekstides oluliselt väiksem kui tarbetekstides. Samas on sündmuste kirjeldamisel sageli tarvis viidata liikumisele, mistõttu *tulema*-verbi kasutatakse jutustavas tekstis väga palju otseses füüsilise liikumise tähenduses ning modaalsete näidete suhteline sagedus jääb selle arvelt veelgi väiksemaks.

Modaalne kasutus on 19. sajandil siiski mõnevõrra levinum kui 18. sajandil (joonis 4.1).

Joonis 4.1. Modaalsete näidete osakaal *tulema*-verbi kõigi kasutuste hulgas

Näib, et see erinevus ei ole tingitud üksnes tekstide sisust – tarbe- ja juriidiliste tekstide osakaal on 18. sajandi valimis isegi suurem kui 19. sajandi valimis (tarbe- ja juriidilistesse tekstidesse kuuluvate *tulema*-verbide hulk moodustab perioodi näidete koguarvust vastavalt 9,8% ja 5,6%, lehekülgedes arvestatuna on suhted 14,9% ja 8,4%).

Tabel 4.1. *tulema*-verbi modaalne kasutus vana kirjakeele tekstide valimis

Teos	Ilmumis- aasta	Funktsio- naal- stiil	NESSES- SIIV	9.(leks) / NESSES- SIIV	TULEVIK / NESSES- SIIV	KOKKU	% <i>tulema</i> kõigist kasutus- juhtudest
Müller	1600-1608	kirikl					
Stahl	1632	kirikl					
Stahl	1638a	kirikl					
Stahl	1638b	kirikl					
Stahl	1641	kirikl					
Stahl	1649	kirikl					
Blume	1662	kirikl					
Blume	1666	kirikl					
Blume	1667a	kirikl					
Blume	1667b	kirikl					
Salemann	1673	kirikl					
Rituale	1674	kirikl					
Fragen	1697	kirikl					
Soddasäduzet	1697	jur					
Kässi-Ramat	1699	kirikl	4			4	3,6
Palwe-Ramat	1729	kirikl	1		1	2	2,6
Piibli Ramat (VT)	1739	kirikl	25		2	27	5,4
Piibli Ramat (UT)	1739	kirikl	1			1	0,3
Wiis head jutto	1740	ilu/kirikl					
Katekismusse Ramat	1768	kirikl	2			2	4,9
Arsti ramat	1771	tarbe	3			3	1,8
Willmann	1782	ilu/tarbe	12			12	4,0
Jummala surest Teggudest	1789	kirikl	3	1	1	5	1,8
Iggaüks	1802	jur	3			3	21,4
Meie Risti-usso	1806	kirikl	8		1	9	7,3
Luce	1807	ilu					
Wakku ramatu	1812	jur	3			3	50,0
Luggemisse- Ramat	1815	ilu	2			2	3,6
Õppetusse Sannad	1817	tarbe/jur	4			4	25,0
Seitse Paasto- Jutlust	1817	kirikl	1			1	1,4
Masing	1821	tarbe	5			5	55,6
Masing	1824	kirikl	4			4	1,3
Janter	1838	ilu	2			2	9,1
Jenowewa ellust	1839	ilu					
Jutlussed	1844	kirikl	8			8	3,0
Toomas Westen	1844	ilu	6			6	16,7
Seäduste- täitmisse tükkid	1845	jur	11			11	57,9
KOKKU			108	1	5	114	2,3

4.1.1.1. Modaalne *tulema*-tarindi tähendusest ja funktsioonidest vanas kirjakeeles

Modaaltarindi kujunemise seisukohalt pakuvad erilist huvi sellised näited, milles *tulema*-verbi tähendust võib tõlgendada mitmeti. Niisuguseid näiteid oli valimis siiski vähe ning kõigi nende puhul näib primaarne olevat modaalne tõlgendus.

Ühe näite korral on mitmeti tõlgendatavus ilmselt täiesti juhuslik. Lauses

senni kui Jummal neile wimaks ühte Kunningast andis nende Palwede peäle, **tulleb** *ühtekokko arwata* liggimalt kolmsada ja nellikümmend Aastad. (Jummala surest Teggudest 1789: 334)

alistub *da*-infinitiivitarind *tulema*-verbile ning tõenäoliselt kannab tarind üldise paratamatuse tähendust. Paralleelselt on võimalik interpretatsioon, mille järgi *tulema*-verbi tähendus lauses on 'kokkuarvestatuna olema' ning *da*-infinitiivitarind toimib pigem gerundiivi funktsioonis, vrd

aega, mis kulus seni, kuni Jumal neile viimaks ühe kuninga andis, **tulleb** *ühtekokku arvates* ligi kolmsada nelikümmend aastat.

Ühes lauses kannab tarind tõenäoliselt modaalset funktsiooni, ent mõeldav on ka oletada, et *tulema*-verb tähendab siin 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema':

Anna ka hea nou keige asjade sees/ mis **tullewad** *ettewotta* ning *tehha*/ et meie nenda laitmata ello sees woiksime ellada. (Palwe-Ramat 1729: 95)

tulema-verbi ei saa selles näites siiski pidada tuleviku abiverbiks, kuna tuleviku tähenduse korral ei alistu *da*-tarind *tulema*-verbile, vaid substantiivfraasile *hea nõu*:

Anna ka **hea nou** keige asjade sees/ {mis *tullewad*} *ettewotta* ning *tehha*/ et meie nenda laitmata ello sees woiksime ellada.

Neljal juhul võib oletada, et *tulema*-verb toimib lauses tuleviku abiverbina, ehkki esmane tõlgendus oleks siiski modaalne:

Ii 13: 12. Mis teist **tulleb** *mälletada*, on tuhha sarnane; teie seljad on soused seljad. (Piibli Ramat 1739: 535)

Ii 41: 4. Ei ma tahha mitte wait olla temma lukontast, egga sest, mis ta surest rammust **tulleks** *räkida*, egga sest, kui illusa wisiga temma on tehtud. (Piibli Ramat 1739: 555)

Ja Samuel räkis Rahwa ette ueste keik Kunninga Öigust, ja mis Woimus temmal olleks, ja mis temmale keik **tulleks** *anda* ja *maksta*. (Jummala surest Teggudest 1789: 389)

Pääw aiab pääwale rohkeste kõnnet wälja, ja ö kulutab öle ülles, mis **tulleb ärratunda**. (Meie Ristiusso 1806: 18₂)⁹

Tänapäeva lugejale võib nende lausete interpreteerimine tulevikulisena näida mõnevõrra kunstlik ja konstrueeritud, kuid vana kirjakeelega tegeldes peame arvestama, et tollane keeletaju võis praegusest erineda, ja esile tooma kõik mõeldavad tõlgendusvariandid.

Modaalse tõlgendusega lausetes sarnanevad *tulema*-verbi (õigemini sellega seonduva tarindi) semantika ja funktsioonid praegusaegsetega – *tulema*-tarind on vahend paratamatus- ja kohustusmodaalsuse edasiandmiseks, nt

Weel **tullep** sulle ka *täda*/ et se kurri Kiusaja Kurrat nisugguste Kiusatuste Noleda ka neid Jummalakartmatta ja holeta Jnnimessi mitte ei kiusa erranis Waggat (Kässi-Ramat 1699: 152)

Osta siis ennesele nisuggust riet, mis saksad nimmetawad: marliks; tee sest kotti, kellel pitkus 2 künart ja laius 1¼ künart põhjas on, seält **tulleb** ta nenda kitsoke *leikada*, et kotti su laius ei olle enam kui ½ künart. (Willmann 1782: 195)

Seddasinnast seädust **tulleb** ka selle tallomehhe jures *täita*, kes kulutanud, et koggodussest tahhab wäljaminna. (Seäduste-täitmisse tükkid 1845: 10)

Kohustatuse agent tüüpiliselt lauses esindatud ei ole, modaalne sundus/paratamatus on suunatud kas üldisikule (a) või selgub agent kontekstist (b), nt

a) Kui üks kербne arwab, et keik koggematta mailma sees on sündind, siis se **tulleb mitte pahhaks panna**, sest temma on üks mamatlane. (Willmann 1782: 34)

b) Oli Westen äratunnud, et lugu nendega nenda, siis teadis tema kaa, mis **tuli teha**. (Toomas Westen 1844: 18)

Käsu allikas jääb lauses enamasti eksplitsiitselt väljendamata, kuid selgub sageli kontekstist: kohustatus võib tuleneda seadusest (a), kohtuotsusest (b), Jumala (c) või teise inimese käsust (d), olla tingitud ühiskondlikest normidest (e).

a) seddawisi, et need priiks lastud Tallopoiad eddespiddi enneste seast Koggodussed ehhitawad, ja et keik tööd ja peälseismised, mis neil Ma-pärrispiddajale *tassuda* **tulleb**,.... peawad märatud ollema. (Õppetusse Sannad 1817: 12)

b) Agga kui se juhtub, et Moisaale nisuggune wahhetaminne tarwis lähhäb, siis peab Kihhelkonna-Kohhus sedda ärraarwama, mis senna jure **tulleb anda**. (Jggaüks 1802: 8)

⁹ Originaalis on lehekülgede nummerdamisel tekkinud viga: korduvad kõik leheküljenumbrid vahemikus 17–32. Eristatavuse huvides on käesolevas töös korduvatele lehekülgedele viidatud alaindeksi 2 abil.

c) Ja et se mitte Saulile ni ussinaste teäda ei saaks, piddi Samuel Petlemma minnema ohwerdama ja Jsait temma Poegadega se Ohwri jure kutsuma, seäl wöttaks Jehowa temmale öölda, mis temmal **teha tulleks**. (Jummala surest Teggudest 1789: 399)

d) kül ta siis saaks kuulda, kui Poas tedda seält leiaks, mis temmal **tulleks teha**. (Jummala surest Teggudest 1789: 347)

e) Se on üks wägga tarwelinne assi, et meie kohhe ärratassume, kus meie mele middagi tulleb, mis meile **tassuda tulleb**. (Luggemisse-Ramat 1815: 36)

Mõnikord jääb käsu allikas siiski ebamääraseks: see võib olla raamatu autor, Jumal, ühiskondlik norm vms, nt

Nende tähtes sannade sees **tullewad** meil keige ennamiste kaks asja *tähhele panna*. (Seitse Paasto-Jutlust 1817: 56)

Mis **tulleb** iggähhe kässu jures *tähhele panna*? (Katekismusse Ramat 1768: 8)

Paratamatus lähtub eelkõige konkreetsetest hetkeoludest, nt

ja et ei olnud laewa sinna minemas, siis jo **tulli** paadiga *teele hakata*. (Toomas Westen 1844: 21)

Kui werimist **tulleb** *hakkata*, siis wõ'ttab Koolmeister .. kahhe pohkstawiga poledsönnad (Masing 1821: 9)

Mt 21: 26. Agga kui meie ütleme: innimestest, siis **tulleb** meil rahwast *karta*, sest nemmad piddawad keik Joannest prohwetiks. (Piibli Ramat 1739: 29)

Sageli on raske kindlalt öelda, kas *tulema*-tarindi abil edasi antud modaalsus väljendab autori või Jumala käsku, ühiskonnas üldaktsepteeritavatest normidest tulenevat sundust või üldisest maailmakorraldusest lähtuvat paratamatust:

Õp 15: 28. Ühhe öige südda mötleb järrele, mis **tulleb** *wastata*; agga öälatte su aiab pahhad asjad wälja. (Piibli Ramat 1739: 640)

Kaas tulleb peält ärrawotta ja need puud **tullewad** nenda *ühhendada*, et linnud woiwad ühhest wälja teise sisse minna. (Willmann 1782: 197)

On raske hinnata, kas *tulema*-tarindi abil väljendatud paratamatus/sundus on sama intensiivsustasemega kui tänapäeval. Mõne üksiku näite põhjal võiks oletada, et *tulema*-tarindit võidi tõlgendada praegusest mõnevõrra pehmemalt. Kahel korral on *tulema*-tarindit kasutatud pigem lubatus- kui kohustusmodaalsust väljendavana:

Agga kas **tulleb** keik sedda kurja *üllesräkida* ja *laiale lautada*, mis meie agga ühhest ja teisest innimesest olleme kuulda sanud? (Meie Risti-usso 1806: 157)

Wimaks läksid [prouad ja preilid] temmaga tantsima, siis olli kärä öige lahti, sest se **tulleb** kül *arwada* kuidä temmä [joobnud talupoeg] teistega on tantsind. (Willmann 1782: 62)

Ühel juhul on kasutatud kõrvuti *tulema-* ja *pidama-*tarindit, seejuures jääb mulje, et *pidama-*tarind lisab kohustusele intensiivsust:

Mis **tulleb** *tehha*, ja mis **pead** *teggema*, kui inimesed sind ehk parremaks ehk pahhemaks peawad, kui sa ei olle? (Masing 1824: 35)

Kuna tänapäeva keeles on *pidama-* ja *tulema-* tarind ligikaudu sünonüümsed¹⁰, viib niisuguse intensiivistava kasutuse ilmumine mõttele, et *tulema-*verbiga väljendatud kohustatust tajuti veel 19. sajandil nõrgemana, kui tajume seda tänapäeva keeles. F. J. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus (1973: 1217) on modaalse *tulema* saksakeelseteks vasteteks pakutud *zukommen*, *gebühren*, *geziemen*, millele vastavad tänapäeva eesti keeles ligikaudu tähendused 'sobima, sünnis olema, õigust omama, väärima', näitelauseste tõlkimisel on Wiedemann siiski kasutanud modaalverbi *müssen* 'pidama, kohustatud olema'. Niisiis võiks ka Wiedemanni sõnastiku tõlkevastete põhjal arvata, et modaalsust tajuti *tulema-*verbis üldiselt nõrgemana kui praegu, ehkki konkreetsetes lausetes sai verb sageli tugevalt deontilise tähenduse (seetõttu oli mõeldav kasutada *tulema-*verbi kohustuslikkuse väljendamise vahendina ka nt seadustekstides).

4.1.1.2. Modaalsete *tulema-*tarindite grammatiline ehitus vanas kirjakeeles

Järgnevas on täpsemalt kirjeldatud valimis esinenud modaalsete tarindite ehitust. Analüüs on esitatud tarindimudelite kaupa, kaasatud on ka mitmeti tõlgendatavad laused.

Tänapäeva eesti keele nessessiivkonstruktsioonis ($AG_{ade} V^1_{sg3} V^2_{DA}$) täidab V^2_{DA} rolli infiniitne verbivorm või pikem verbifraas, millele võib omakorda alistuda objekt. Niisiis sisestatakse V^2 igal konkreetsel kasutusjuhul mudelisse koos laienditega, mida pole põhjust pidada nessessiivtarindi enese tarindimudelisse kuuluvaks. Läänemeresoome keelte nessessiivtarindite kujunemise käigus on algne põhiverbi subjekt tõenäoliselt reanalüüsitud infiniittarindi objektiks (Itkonen 1975a: 50–51, viidatud Laitinen 1992: 117 järgi), s.t praegune infiniittarindi objekt on oma algupäralt põhiverbi laiend, olles seega ajalooliselt kuulunud nessessiivtarindi tarindimudelisse. Kuna vana kirjakeele

¹⁰ Võrdluseks tasuks märkida, et soome nüüdiskeeles on *tulla-*tarindi deontiline jõud selgelt nõrgem *pidama-*tarindi omast (Kangasniemi 1992: 100).

materjalis on veel rohkesti näiteid, mis peegeldavad varasemat lauseliigendust ning milles praeguse tõlgenduse järgi objektiks peetav lauseliige ühildab *tulema*-verbi arvus, on otstarbekas käsitada seda lauseliiget edasises analüüsis tarindimudeli osana.

Mudelites on kasutatud järgmisi lühendeid: AG – deontilisuse agent; N – nominaalne moodustaja, mida võidakse tõlgendada kas põhilause subjektina või infiniitsele verbivormile alistuva objektina; DA – sekundaartarindi peasõnana toimiv *da*-infinitiiv. Ülejäänud lühendid täpsustavad lauseliikmete grammatilist vormi: ade – adessiiv, all – allatiiv, sg – singular, pl – pluural, nom – nominatiiv, par – partitiiv, CL – lauseline struktuur, knd – konditsionaal, impf – imperfekt, neg – eitus, Q – kvantor, VAT – *vat*-infinitiiv. *tulema*-verbi puhul jäetakse märkimata markeerimata vorm (preesentis, indikatiivi ega afirmatiivi ei tähistata), erandina on kõigil juhtudel siiski esitatud isik ja pööre. Kui pööret pole üksnes verbivormis põhjal võimalik tuvastada (eituse puhul), on selle asemel märgitud ‘?’.

Kõige üldisemalt kirjeldab vana kirjakeele *tulema*-verbiga seotud modaalkonstruktsiooni ehitust mudel **(AG) *tulema* (N) DA** (mudeli koostamisel on lähtunud prototüüpse pealause tüüpsõnajärjest, sulgudes esitatud nominaalsed lauseliikmed on fakultatiivsed). Loomulikult võib lausetes lisaks esineda mitmesuguseid vabu laiendeid. Toodud mudel on piisavalt üldine, et kirjeldada kõiki töös analüüsitud ja ilmselt üldse eesti keeles mõeldavaid modaalseid *tulema*-tarindeid.

Vaadeldud materjali viies lauses alistub *tulema*-verbile järjest kaks omavahel rinnastatud *da*-infinitiivitarindit, ühes lauses on rinnastatud alistatud infiniivitarindeid kolm. Kõigil juhtudel jagavad mõlema infiniivi moodustatud tarindid kõiki laiendeid, seega ei pruugiks erinevate verbide infiniivivormide abil moodustatud tarindeid lugeda iseseisvaks. Kuna aga hilisema perioodi korpusematerjalides esineb niisuguseid *tulema*-verbi kasutusi rinnastatud infiniivitarinditega, mille korral iga infiniivi laiendid on erinevad, ning seetõttu on tarvis iga *tulema*-verbile alistuva infiniivivormiga seoses postuleerida uus tarind, on käsitluse ühtsuse huvides seda tehtud edaspidi ka käesolevas jaotises.

Mudelite grupeerimisel on lähtunud esimeses järjekorras AG (näitelausetes allajoonitud) olemasolust lauses ning teises järjekorras N (näitelausetes kursiivis)

olemasolust. Järgmiseks on arvestatud, kas AG on adessiivis või allatiivis, seejärel N käänet, N arvu ning viimaks *tulema*-verbi vormi.

Esimene rühm: laused, milles deontilisuse agent on eksplitsiitselt väljendatud. Niisuguseid lauseid on vaadeldud materjali hulgas 11 (9,1% kõigist nessessiivtarinditest), kõiki neid kirjeldab üldine mudel **AG *tulema* N DA**. Eristada võib järgmisi alammodeleid (number mudeli järel märgib mudelile vastavate näidete arvu).

1a. AG_{ade} *tulema*_{sg3} N_{sg nom} DA (1), nt

*Se maks, mis moisa wallitsussel selle mahha jätud Rootsi-Rütle, küti ning palki rahha eest, tallo rahwa heaks igga aasta Pea-rahha tassumisseks **tulleb jure panna**, teeb wälja 97– Rubblad 81– Koppikat. (Wakku ramatu 1812: 2)*

1b. AG_{ade} *tulema*_{sg3 knd} N_{sg nom} DA (2), nt

*seäl wöttaks Jehowa temmale öölda, mis temmal **tehha tulleks**. (Jummala surest Teggudest 1789: 399)*

1c. AG_{ade} *tulema*_{sg3} N_{CL} DA (1), nt

*Kui **tulleb mul** siis **kinnitada**
weel wandega, *mis kulutan*;
Siis tahhan mele tulletada,
Et so ees, Jummal, tunnistan. (Meie Risti-usso 1806: 93)*

1d. AG_{ade} *tulema*_{pl3} N_{Q nom} DA (1), nt

*Nende tähtes sannade sees **tullewad meil** keige ennamiste *kaks asja tähhele panna* (Seitse Paasto-Jutlust 1817: 56)*

1e. AG_{ade} *tulema*_{sg3} N_{pl nom} DA (1), nt

*keik tööd ja peälseissimed, mis neil Ma-pärrispiddajale **tassuda tulleb**, peawad märatud ollema. (Öppetusse Sannad 1817: 12)*

1f. AG_{ade} *tulema*_{sg3} N_{sg par} DA (2), nt

*Mt 21: 26. Agga kui meie ütleme: innimestest, siis **tulleb meil rahwast karta**, sest nemmad piddawad keik Joannest prohwetiks. (Piibli ramat 1739: 29)*

1g. AG_{all} tulema_{sg3} N_{sg nom} DA (1), nt

Se on üks wägga tarwelinne assi, et meie kohhe ärratassume, kus meie mele *middagi* tulleb, *mis meile tassuda tulleb*. (Luggemisse-Ramat 1815: 36)

1h. AG_{all} tulema_{sg3} N_{CL} DA (2), nt

Weel **tullep** *sulle* ka *täda*/ et se kurri Kiusaja Kurrat nisugguste Kiusatuste Noleda ka neid Jummalakartmata ja holeta Jnnimessi mitte ei kiusa erranis Waggat (Kässi-Ramat 1699: 152)

Teise rühma moodustavad tarindid põhimudeliga **tulema N DA**. Niisugused tarindeid on valimis kõige rohkem, kokku 106 näidet (87,6% kõigist nessessiivtarinditest). Sellesse gruppi kuulub rohkesti erinevaid alammudeleid.

2a. tulema_{sg3} N_{sg nom} DA (41), nt

Kaas tulleb peält ärrawotta ja need puud **tullewad** nenda **ühhendada**, et linnud woiwad ühhest wälja teise sisse minna. (Willmann 1782:197)

2b. tulema_{sg3 knd} N_{sg nom} DA (4), nt

Ii 41: 4. Ei ma tahha mitte wait olla temma lukontast, egga *sest, mis* ta surest rammust **tulleks räkida**, egga sest, kui illusa wisiga temma on tehtud. (Piibli ramat 1739: 555)

2c. tulema_{sg3 impf} N_{sg nom} DA (3), nt

Oli Westen äratunnud, et lugu nendega nenda, siis teadis tema kaa, *mis tuli teha*. (Toomas Westen 1844: 18)

2d. tulema_{? neg} N_{sg nom} DA (2), nt

Kui üks kербne arwab, et keik koggematta mailma sees on sündind, siis *se* **tulleb mitte pahhaks panna**, sest temma on üks mamatlane. (Willmann 1782: 34)

2e. tulema_{VAT} N_{sg nom} DA (3), nt

Isse Assi on *se/ mis* Kirk=issandat issiernaste Asjade sees/ Haigede ja Raskemeleliste Tröhstimisse/ ninda ka Wangide walmistamisse jures Surma wasto/ nink neidsuggusi Asja weel Innimeste ja ühhe Asja Ollemisse perrast targaste arwawat **tullewa teiseti teha/ erra- echk körwa-panna**/ kui sihs Aig tahhap/ et nemmad sejerrele tewat. (Kässi-Ramat 1699: iii-iv)

2f. tulema_{sg3} N_{CL} DA (2), nt

Sellepärrast **tulleb** koolmeistritele üllewägga **kinnitada**, *et nemmad issi werimist õppiwad*, et sedda ka lastelegi wisipärrast mõistaksid näidata. (Masing 1821: 9)

2g. tulema_{sg3} N_{Q nom} DA (2), nt

Paljo asjo tulleb pattuks **arwata**, mis meie ei joua keik üllesluggedagi. (Jutlussed 1844: 227)

2h. tulema_{pl3} N_{Q nom} DA (1), nt

Mitto asja tullewad iggäühhe Sakramenti jures **tähhele panna?** (Katekismusse Ramat 1768: 74)

2i. tulema_{sg3} N_{sg/pl nom} DA (3), nt

Ps 135. *Jehowa heldus ja wäggi tulleb* keik ülle asjade **kita**. (Piibli ramat 1739: 622)

Js 18: 2. Minge, teie nobbedad Kässud, ühhe *rahwa* jure, *mis tulleb karta* sest aiast ja pärrast; ühhe *rahwa* jure, mis nõriga ärramoödetud ja ärratallatud, kelle Maad jöed paljaks tewad. (Piibli Ramat 1739: 683)

2j. tulema_{sg3} N_{pl nom} DA (5), nt

Agga isse on weel *need suremad süüid mis* nenda kui enne sedda, Ullema Kohto holeks **tulleb anda** ja **jätta**. (Jggäuiks 1802: 19)

2k. tulema_{pl3} N_{pl nom} DA (12), nt

Ii 41: 21. *Wämlad tullewad arwatada* temma wasto kõrreks, ja ta naerab odda kärrinat. (Piibli ramat 1739: 556)

2l. tulema_{neg} N_{pl nom} DA (1), nt

Siiski **ei tulle** *temma wäljas-piddised kannatamissed* ühtegi **arwata** temma hinge-kannatamisse wasto, mis temma, se pühha ja öige, pididi tundma pattustega ühhes-kous ellades. (Jutlussed 1844: 144)

2m. tulema_{sg3} N_{sg nom/par} DA (3), nt

Ellaiatte rinnase **tulleb narri panna**, mis järrele mädda hakkab jooksuma. (Willmann 1782: 220)

2n. tulema_{neg} N_{sg nom/par} DA (1), nt

Ii 28: 18. *Ramoti- ja Kabisi-kiwwi ei tulle nimmetada* selle wasto, ja tarkust tulleb ärrawallitseda ennem kui perlid. (Piibli ramat 1739: 545)

2o. tulema_{sg3} N_{sg par} DA (18), nt

Agga kas **tulleb** ükspäinis sanna ja kelega *armastust üllesnäidata?* (Meie Risti-usso 1806: 142)

2p. tulema_{sg3 impf} N_{sg par} DA (1), nt

Sest [=sellest, et nad nõidu uskused] siis oli selgeste äratunda, kelleks seda **tuli arwata**, mis pealt näha paistis kui hea. (Toomas Westen 1844: 17)

2r. *tulema*? neg N_{sg} par DA (1), nt

Ii 28: 19. Ei maksa Mora-ma kallis Pittati-kiwwi selle wasto, kallima puhta kulla wasto **ei tulle sedda arwada**. (Piibli Ramat 1739: 545)

2s. *tulema*_{sg3} N_{pl} par DA (3), nt

Kui siis lapsed üksikuid polisõnnu ni-samma hästi loewad kui weriwad, siis **tuleb polisõnnu kokkolugeda**. (Masing 1821: 11)

Viimase rühma moodustavad tarindid, milles puuduvad mõlemad fakultatiivsed liikmed (üldiselt on niisuguse tarindi jaoks vajalik, et infinitiivvormis verb ei eeldaks oma laiendina objekti). Konstruktsiooni kirjeldab põhimudel *tulema* DA, sellele vastavaid lauseid on tekstis 4 (3,3% kõigist nessesivtarinditest).

3a. *tulema*_{sg3} DA (2), nt

Õige allandus se, et innimenne énnast ei targemaks egga parremaks arwa, kuida õiguse polest **tulleb arwata**. (Masing 1824: 157)

3b. *tulema*_{sg3 impf} DA (2), nt

Nüüd **tuli** kaa weel külmema maale **minna** (Toomas Westen 1844: 10)

Tarindimudelite esinemissagedus ajaperiooditi on toodud tabelis 4.2.

Tarindimudelite ja nende esinemissageduse põhjal saab teha järeldusi tarindi arengu kohta.

1. Agent on eksplitsiitselt esindatud ligikaudu igas kümnendas *tulema*-verbiga seotud modaaltarindis¹¹. Kui agent on lauses esindatud, on see enamasti vormistatud adessiivsena (8 näidet), mõnikord ka allatiivsena (3 näidet). Vormivaliku eelistuste ajas muutumise kohta ei võimalda sinne tagasihoidlik näitematerjal järeldusi teha, tõenäoliselt on adessiivne ja allatiivne kasutus mitme sajandi jooksul omavahel konkureerinud.

2. Ühildumise muutumist võimaldavad jälgida tarindid, milles N on mitmuslik ning *tulema*-verb jaatavas kõnes – sobivaks osutuvad näitelauseid, mis vastavad mudelitele

¹¹ Umbes samasugune on agendiga *tulema*-tarindite suhteline sagedus eesti ajalehtede juhtkirjades aastail 1906–1907, 20. sajandi jooksul on agendiga tarindite osakaal mõnevõrra kasvanud (Nurmi 1991: 738).

1e, 2j (ühildumatud) ja 2k (ühilduvad). Osutub, et 17. ja 18. sajandil ühildus *tulema*-verb kujunevas nessesivkonstruktsioonis alati, millest võib järeldada, et tajuti veel nominatiivse N-i subjektilisust.

Tabel 4.2. **Modaaltarindite esinemus**

TARINDIMUDEL		1651-1700	1701-1750	1751-1800	1800-1850	KOKKU
1a.	AG _{ade} <i>tulema</i> _{sg3} N _{sg nom} DA				1	1
1b.	AG _{ade} <i>tulema</i> _{sg3 knđ} N _{sg nom} DA			2		2
1c.	AG _{ade} <i>tulema</i> _{sg3} N _{CL} DA				1	1
1d.	AG _{ade} <i>tulema</i> _{pl3} N _{Q nom} DA				1	1
1e.	AG _{ade} <i>tulema</i> _{sg3} N _{pl nom} DA				1	1
1f.	AG _{ade} <i>tulema</i> _{sg3} N _{sg par} DA		1		1	2
1g.	AG _{all} <i>tulema</i> _{sg3} N _{sg nom} DA				1	1
1h.	AG _{all} <i>tulema</i> _{sg3} N _{CL} DA	1			1	2
2a.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{sg nom} DA	1	8	10	22	41
2b.	<i>tulema</i> _{sg3 knđ} N _{sg nom} DA		1	2	1	4
2c.	<i>tulema</i> _{sg3 impf} N _{sg nom} DA			1	2	3
2d.	<i>tulema</i> _{? neg} N _{sg nom} DA			2		2
2e.	<i>tulema</i> _{VAT} N _{sg nom} DA	3				3
2f.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{CL} DA			1	1	2
2g.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{Q nom} DA			1	1	2
2h.	<i>tulema</i> _{pl3} N _{Q nom} DA			1		1
2i.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{sg/pl nom} DA		3			3
2j.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{pl nom} DA				5	5
2k.	<i>tulema</i> _{pl3} N _{pl nom} DA	1	4	1	6	12
2l.	<i>tulema</i> _{? neg} N _{pl nom} DA				1	1
2m.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{sg nom/par} DA			1	2	3
2n.	<i>tulema</i> _{? neg} N _{sg nom/par} DA		1			1
2o.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{sg par} DA		10	1	7	18
2p.	<i>tulema</i> _{sg3 impf} N _{sg par} DA				1	1
2r.	<i>tulema</i> _{? neg} N _{sg par} DA		1			1
2s.	<i>tulema</i> _{sg3} N _{pl par} DA		1		2	3
3a.	<i>tulema</i> _{sg3} DA		1		1	2
3b.	<i>tulema</i> _{sg3 impf} DA				2	2
Kokku		6	31	23	61	121

Ühildumatud näited ilmuvad 19. sajandil, jäädes esialgu vähemusse ning olles struktuurilt piiratud: kõigis tarindimudelisse 1e ja 2j kuuluvates näidetes on N-i rollis relatiivpronoomen *mis*, mis on viiteseoses pealause mitmusliku noomenifraasiga, nt

1e. seddawisi, et need priiks lastud Tallopoiad eddespiddi ennestest seast Koggodussed ehhitawad, ja et keik tööd ja *peälseismised*, mis neil Ma-pärrispiddajale **tassuda tulleb** peawad määratud ollema. (Öppetusse Sannad 1817: 12)

2j. Agga isse on weel *need suremad siüid mis* nenda kui enne sedda, Ullema Kohto holeks **tulleb anda** ja **jätta**. (Jggäuiks 1802: 19)

2j. Ka need *kolid*, mis **tulleb ehhitada**, ja neid, kes nende Kolides peawad õppetama, näita meid otsima ja leidma, ja öienda nende läbbi meie Laste ja nende järreletulliatte ello. (Öppetusse Sannad 1817: 37)

Ka ühilduvates samasuguse struktuuriga lausetes on ühildumine sisuline, mitte vormiline, nt

2k. Tõ-orjuse kontrahitudesse ei olle muido lubba, orjusse jaude seädmissi panna, kui et orjusse tükkki surust ja *need päwad*, mis selle eest **tullewad mahha-arwata**, selgeste ja kindlaste üllespannakse. (Seäduste-täitmisse tükkid 1845: 5)

3. Võimalik on jälgida ka kvantorifraaside ühildumist (mudelid 1d, 2h (ühilduvad) ja 2g (ühildumatud)). Ehkki eesti keeles kvantorifraasid verbi ei ühilda, on vanas kirjakeeles võõrmõjuline ühildumine tavaline, näiteid võib leida ka nessesivsetest *tulema*-tarinditest, nt

2h. *Mitto asja tullewad* iggäuhe Sakramenti jures **tähhele panna**? (Katekismusse Ramat 1768: 74)

4. Mudelid 3a ja 3b, mis ei sisalda N-i, esinevad harva, tõenäoliselt eeldab nende leviku laienemine subjektitaju osalist ähmastumist.

5. Mitmusliku N-i ulatuslik ühildumine on mõneti vastuolus sellega, et küllalt sageli (25 näidet, lisaks 4 kaheti tõlgendatavat) on N vormilt partitiivne ja esineb niisugustes tarindites tõenäoliselt keeikasutajate tajus objekti, mitte partsiaalsubjekti funktsioonis. Partitiivse N-i näiteid leidub rohkesti juba 1739. aasta piiblis (kõik 18. sajandi esimese poole näited ongi pärit samast teosest), nt

2o. Ps 89: 8. *Jummalat tulleb* wägga **karta** sures pühade sallajas koggoduses, ja ta on kartusse wäärt keikide jures, kes temma ümber on. (Piibli Ramat 1739: 599)

Partitiivsete vormide olemasolu ühelt poolt ja nominatiivsete vormide ühildumine teiselt poolt lubab oletada, et tarindit võidi analüüsida erinevalt, lähtudes N-i kujust – partitiiv kui prototüüpne objektikääne suunas noomenifraasi objektiks tõlgendamaks, nominatiivis N-i tajuti aga endiselt subjekti, mitte täisobjektina.

6. Kõneviisidest on *tulema*- tarindis esindatud indikatiiv ning 6 korral konditsionaal (mudelid 1b ja 2b), mis pehmendab kohustuse kategoorilisust, nt

1b. kül ta siis saaks kuulda, kui Poas tedda seält leiaks, *mis temmal tulleks tehha*. (Jummala surest Teggudest 1789: 347)

7. Ootuspäraselt on *tulema*-verb nessesivtarindites valdavalt olevikus, 18. sajandi teise poole ja 19. sajandi tekstides esinevad siiski ka mõned minevikulised kasutused (6 näidet, mudelid 2c, 2p ja 3b), nt

3b. Nüüd **tulli** kaa weel külmema maale **minna** (Toomas Westen 1844: 10)

8. Vaadeldud materjali hulgas leidub 5 tarindit, kus *tulema*-verb on eitavas vormis. *tulema*-verbist ja seda laiendavast *da*-infinitiivist koosnevad eitavad tarindid on nüüdiskeeles haruldased.

Võimalik, et harv kasutus on tingitud eitatud tarindi mitmeti mõistetavusest. Modaaluse eitamine võib toimuda kahel viisil: eitada saab põhiverbi (nt ingl *You mustn't pay the fine* 'sa ei tohi trahvi maksta') või modaalverbi (nt ingl *You don't have to pay the fine* 'sa ei pea trahvi maksma') (Brinton 2000: 148). *pidama*-tarindi eitus tähendab eesti keeles modaalverbi eitamist, *tulema*-verbi puhul võidakse eitada nii propositsiooni sisu kandvat infiniittarindit (a) kui ka *tulema*-verbi (b) (vt lähemalt jaotis 4.1.2.1):

a) AJA1970\ol0016 **Ei tule arvata**, nagu asuksid remondijaoskonnas lentsalgad, kes iga äparduse puhul kohale tõttavad .

b) AJA1990\ap0342 "Juhul kui suudame ettevõtteid piisavalt hästi ette valmistada, **ei tule** järgmise privatiseerimislainega ettevõtteid majandusministeeriumi bilanssi enam uuesti **tagasi võtta**," lisas ta.

Vana kirjakeele materjalist leitud eitavate tarindite näidetes on eituse mõjuväljas infiniittarind, nt

2l. Siiski **ei tulle temma väljas-piddised kannatamissed ühtegi arvata** temma hinge-kannatamise wasto, mis temma, se pühha ja öige, piddi tundma pattustega ühhes-kous ellades. (Jutlussed 1844: 144)

9. Ühel juhul (kokku kolme tarindiga seoses) esineb *tulema* väga keerulises tarindis *arvama*-verbi infiniitse laiendina, *tulema*-verb on *vat*-tarindi peasõnaks:

2e. Isse Assi on *se/ mis* Kirk-issandat issiernaste Asjade sees/ Haigede ja Raskemeeliste Tröhstimisse/ ninda ka Wangide walmistamise jures Surma wasto/ nink neidsuggusi Asja weel

Innimeste ja ühhe Asja Ollemisse perrast targaste arwawat **tullewa teiseti teha/ erra- echk kõrwa-panna/** kui sihs Aig tahhap/ et nemmad sejerrele tewat. (Kässi-Ramat 1699: iii–iv)

Tarind on sedavõrd raskepärane, et näiteks Huno Rätsep (1978: 188) ei ole tänapäeva kirjakeelt käsitledes põhisõna infiniitvormi modaalse *tulema*-verbiga seotud mallis võimalikuks pidanud. Huvitav on, et niisugune äärmiselt komplitseeritud kasutus esineb 17. sajandil, samas tekstis, kust pärinevad valimi kõige vanemad modaaltarindite näited.

4.1.2. Modaalne *tulema*-tarind 20. sajandi kirjakeeles

TÜ eesti kirjakeele korpuses oli *tulema*-verbi modaalsena tarvitatud kokku 2888 korral (s.t 25,1% kõigist *tulema*-verbi kasutustest korpuses ning 96,1% grammatilistest kasutustest). Kuna mõnel juhul oli *tulema*-verbi kasutatud samas lauses mitme järjestikuse rinnastatud infiniittarindiga laiendatuna, on *tulema*-verbi sisaldavate nessessiivtarindite koguarv veel suurem (kokku 3313 nessessiivtarindit). Täpsemad andmed nessessiivse tarindi esinemuse kohta on esitatud tabelis 4.3.

Tabel 4.3. Nessessiivsete *tulema*-tarindite esinemus eesti kirjakeele korpuses

Korpus		<i>tulema</i> nessessiiv- tarindis	Kõik <i>tulema</i> kasutused	Nesses- siivsete <i>tulema</i> - verbide osakaal (%)	Tarindite arv
1890	AJA	98	670	14,6	105
	ILU	11	797	1,4	13
1900	AJA	118	638	18,5	131
	ILU	5	424	1,2	5
1910	AJA	193	645	29,9	224
	ILU	26	838	3,1	29
1930	AJA	185	441	42,0	195
	ILU	94	749	12,6	112
1950	AJA	384	540	71,1	473
	ILU	61	253	24,1	75
1960	AJA	265	544	48,7	304
	ILU	122	771	15,8	141
1970	AJA	263	556	47,3	295
	ILU	108	790	13,7	116
1980	AJA	281	597	47,1	324
	ILU	144	793	18,2	167
1990	AJA	389	668	58,2	449
	ILU	141	775	18,2	155
KOKKU		2888	11489	25,1	3313

Nagu tabelist selgub, on *tulema*-verbi ajakirjanduskeeles nessesseivsena tarvitatud oluliselt sagedamini kui ilukirjanduses. Tekstide sisu arvestades on see ka mõistetav.

Osutub, et modaalseste näidete osakaal kõigi *tulema*-verbi kasutuste hulgas on 20. sajandi esimesel poolel ja sajandi keskpaigas märkimisväärselt kasvanud. Kui 19. sajandi viimasel kümnendil moodustasid *tulema*-verbi nessesseivsed tarvitused ajakirjanduses vaid 14,6 protsenti kõigist verbi kasutustest, siis 1930. aastateks on vastav näitaja tõusnud juba 42 protsendini. 1950. aastate ajakirjandustekstides on modaalsena tarvitatud *tulema*-verbi osakaal koguni 71,1 protsenti (see on nähtavasti tingitud nimetatud perioodi ajakirjandustekstide imperatiivsest sisust), hilisemates ajakirjandustekstides jääb nessesseivsete *tulema*-verbide suhtarv 45–60 protsendi piiresse.

4.1.2.1. Modaalse *tulema*-tarindi semantikast ja funktsioonidest TÜ eesti kirjakeele korpuses

Modaalset *tulema*-tarindit on 20. sajandi kirjakeeles kasutatud nii osalejasisese paratamatuse (a), osalejavälise mittedeontilise paratamatuse (b) kui deontilise kohustatuse (c) edasiandmiseks, nt

(a) ILU1930\nov0014 Ma ei tea, öeldakse, jalad asendavad mõistust – ent oma teades mul just aru puudust *kannatada pole tulnud*, ainult mälu, see, jah, pole tugev...

ILU1960\ilu0064 Ka Ruudi kuulas tehases poliitloenguid, nagu ülemused käskisid, samuti luges lehti, kuid pani tähele kummalist asja: teised said kiiresti aru kõikidest asjadest, mille üle temal tuli kaua mõtelda ja mida ta vahel kõigest hoolimata ei taibanud.

(b) ILU1930\nov0034 Et juttu mitte mehe selja taga ajada, tuli Nõgesel endal teha ring ümber laua.

ILU1990\ilu0043 Videovend ise vahel naeris, et tema aparati **tuleb** vedruga *üles keerata* nagu grammofoni, või väitis selle olevat lampvastuvõtja.

(c) AJA1910\p10043 Rangid jäävad mehele, mille eest Majanduse=ühißuße nõudmiße järele 10 rbl. 2 kop. **tuleb maksta**.

AJA1990\ap0311 Küll aga **tuleb** teil küsimata *püüda* toota kaupu, millel oleks minekut ja mis võiks sealt mõned kaubad välja lüüa.

Sageli ei ütle kontekst üheselt, millise modaalsusliigiga on tegemist, nt

ILU1980\stkt0035 Säärane pikk jutlus **tuli** valmis mõtelda, kirja panna ja pähe õppida.

Nessessiivse *tulema*-verbi kõige sagedasem funktsioon näib olevat osalejavälise paratamatuse väljendamine, nagu vana kirjakeele tekstide puhulgi on paratamatus üldjuhul tingitud konkreetsetest hetkeoludest. Esineb juhtumeid, kus deontilist ja mittedeontilist modaalsust on rakse eristada seetõttu, et ka olukorda, kus konkreetset isikult saabunud käsk sunnib modaalsuse agenti midagi tegema, on võimalik tõlgendada lihtsalt osalejavälisest asjaoludest paratamatuse situatsioonina, nt

ILU1990\ilu0015 Kui esmaspäeval, 3-ndal novembril a. 1909 meie advokaadifirma omanik don Francisco Perrueltas kutsus mind oma luksuslikku kabinetti, arvasin ma, et pean jälle sõitma kas Andaluusiasse või Barcelonasse või koguni Portugali, sest alates möödunud aasta sügisest, mil ma peale Madridi ülikooli lõpetamist olin astunud selle firma teenistusse, **oli** mul **tulnud** peremehe käsul *viibida* paljudes Hispaania linnades ning paar korda isegi naaberriikides – Portugalis ja Prantsusmaal.

Kohustatuse agent ei ole tüüpiliselt lauses esindatud, see võib selguda kontekstist (a) või olla üldisik (b), nt

(a) ILU1990\ilu0069 “Kas sa hoolitsed mu ema eest!” kisendas ta üle laua treenerile, katkudes peast salkudena juukseid; mis tulid liiga kergesti ära, liiga kergesti lahkusid rumalad juuksed targast peast, võibolla **oleks tulnud** süüa vitamiine...

(b) AJA1970\ed0040 Kui päris uhhaad tahetakse, siis **tuleb** ikka kala ka *panna*.

Üksikjuhtudel võib agent olla elutu, nt

ILU1910\ilu0039 Temal **tuli** ära õitbeda, enne kui lapbed metša pääbid, tema oli kihwtine.

AJA1930\tapo006 Keppidel **tuleb** olla jalgadele abiks.

Eitavas kõnes vormistatud modaalse *tulema*-tarindi puhul on võimalik jälgida tarindi semantika muutumist. Vanas kirjakeeles oli *tulema*-verbi negatiivivormi sisaldavates nessessiivtarindites eituse mõjuväljas *tulema*-verbi laiendav infiniittarind (n-ö “ei tohi tüüpi” eitus; vt ka jaotis 4.1.1.2), samasugune semantika on ka enamikul 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest pärinevatel korpusenäidetel, nt

AJA1890\ole0207 Mis ärasaadetawa wallaliikme kõlwatuse tunnistusesse puutub, siis ütleb Walitsew Senat selle kohta muu seas: “... kuid nende seaduste läbi walla kogukondadele antud õigust **ei tule** mitte nii *mõista*, et kogukond oma seast igauht liiget oma tahtmise ja arwamise järele välja võib mõista, ilma ühtegi seaduslist põhjust ette andmata, waid omas otsuses ainult nimetades, et tema selle ja selle inimese kahjulikuks arwab ja sellepärast teda oma keskes ei salli”

AJA1900\aja0090 Hobuseid **ei tule** ööseks wälja jätta.

Leidub ka üksikuid mitmeti tõlgendatavaid lauseid (a) ning esindatud on ka mõned laused, kus eituse mõjuväljas on *tulema*-verb (b), nt

(a) AJA1890\pos0710 “Korralikkku saatmist“ **ei tule** seeläbi mitte *toetada*, waid meie rääkisime nim. kirjawastuses ühe kaastöölise priilehest, mille käima-aega meie sellele pikendame, kellest näeme, et ta oma töötust ära ei unusta.

(b) AJA1900\aja0188 *Abi anda* **ei tule** talle mitte ainult õnnetuste kordadel, waid ka haiguse ja tööpuuduse ajal ja wanul päiwil.

1930ndate aastate korpuses võib enamikku eitatud *tulema*-tarinditest pidada mitmeti tõlgendatavaks, nt

AJA1930\uus003 Itaalia walitsus arwab, et wabatahtlike küsimust **ei tule** eraldada wahelesegamise probleemi teistest külgedest.

ILU1930\nov0016 Õhtu tuleb korraldada! Sellest **ei tule** loobuda!

1950ndatel aastatel on sagedasem juba modaalverbi eitus (n-ö “*ei pea tüüpi*” eitus), nt

AJA1950\rh0234 Küsiti, kas ei saaks õpilaste arstlikku järelewaatust korraldada nii, et õpilastel **ei tuleks** oodata ambulantsides kaua järjekorras.

AJA1950\rh0237 Sm. Drummil **ei tule** seal *õhutada ega manitseda*, et järgnevak kuuks võimalikult kõrgeid sotsialistlikke kohustusi võetaks, sest mehed on nii agarad, et osakonnajuhataja on mõnel juhul sunnitud isegi oheldama(#) reaalse võimaluste piirest väljakippuvat entusiasmi.

Palju esineb 1950ndatel aastatel ka mitmeti tõlgendatavaid lauseid (a), “*ei tohi tüüpi*” eitust esindab waid üks tarind (b), nt

(a) AJA1950\rh0294 Colder ütles, et “abi” **ei tule** *anda*, kui abi taotlew maa ei loobu “natsionaliseerimise edasisest programmist ja kavadest, mis kahjustavad konkurentsil põhinevaid eraettevõtteid”.

(b) AJA1950\rh0274 Seejuures ei tohi lubada maa varjamist, harimiskõlblikku maad ei tohi lugeda sooks, rabaks või liivaluitek, soodustusi **ei tule** *anda* majandeile, kellel nende saamiseks ei ole õigust.

20. sajandi lõpuks on nessessiivverbi eitus selgelt domineerima pääsenud, nt

ILU1990\ilu0009 SEAL tegelikult korraldusi *jagada* **ei tule**, kõik wanad olijad ja rollid ammu jaotatud: kiirabi wab minema abivajajad, tohter konstateerib, et surnud on tõepoolest surnud, ekspert klõpsutab pilte ja RAI inspektor korraldab raudtee ja maantee hädapärast sõidukõlblikuks.

ILU1990\ilu0051 Künter vaagis kõike hoolikalt ja otsustas, et tasub kohtusse kaevata, **ei tule** ju tal kohtus *seista* silmitsi ametiühingukomitee, karja ülesässitatud kombinaatlastega, vaid ainult Kombinaadi juristi, noore kogemusteta naisega

ILU1980\stkt0053 Pudeli pani ta klaasi kõrvale, et juhul kui janu suurem on, **ei tuleks** kaugelt *otsida* ja lisaküsimusega põhitegevust *katkestada*.

Lauseid, milles *tulema*-verbi eitava vormi kasutamine viitaks ühemõtteliselt sellele, et eituse mõjuväljas on infiniittarind, 20. sajandi viimaste kümnete korpusematerjalis enam ei esinenud, siiski võib leida mõned mitmeti tõlgendatavad laused, nt

AJA1990\ee1446 Ja uusi kirjastusi **ei tule** *organiseerida* ülalt, need peavad tekkima ise vastavalt kultuuri vajadusele.

AJA1990\rh1473 Korralisele puhkusele seda *liita* **ei tuleks**.

Niisiis on eitavas kõnes *tulema*-tarindite semantika teinud 20. sajandi jooksul läbi järkjärgulise muutuse, mille käigus on eituse mõjuväli tarindis kandunud infiniittarindilt modaalsele *tulema*-verbile.

4.1.2.2. Modaalsete *tulema*-tarindite grammatiline ehitus TÕ eesti kirjakeele korpuses

Siinses jaotises antakse põgus ülevaade *tulema*-verbiga seotud nessessiivtarindite grammatilisest ehitusest TÕ eesti kirjakeele korpuses. Tekstis on statistilisi andmeid esitatud vastavalt vajadusele, detailsema ülevaate nessessiivtarindite ehituseärasustest annavad tabelid lisades 5–12. Kõigi tarindimudelite loetlemisest on tarindite suure hulga tõttu siiski loobutud.

Modaalsuse agent on eksplitsiitselt väljendatud ligikaudu igas viiendas tarindis (s.o umbes kaks korda sagedamini kui vana kirjakeele tekstides), vt ka lisa 5. Suuri muutusi agendi väljendamise sageduses sajandi jooksul toimunud ei ole, märkida võib asjaolu, et 1990ndate aastate ajakirjandustekstides on agendi eksplitsiitne väljendus vähenenud 11,6 protsendini. Pole siiski selge, kas muutus on juhuslik ja tingitud pigem materjalivalikust, või peegeldab see üldisemat arengutendentsi – selleks oleks tarvis vaadelda agendi edasiandmise võimlusi pikema perioodi jooksul alates oletatava muutuse toimumise algusajast.

Kui agent on lauses eksplitsiitselt väljendatud, vormistub see üldjuhul adessiivsena, nt

AJA1980\stat0003 Eriti **tuleb pingutada** nendel töökollektiividel, kus jaanuaris-veebruaris oli toodangu maht mullusest madalam.

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul on agendi edasiandmiseks üksikjuhtudel kasutatud ka *poolt*-kaassõnatarindit, nt

AJA1900\aja0094 Nendele kirikuõpetajatele, kes 30 aastat ametit on pidanud, **tuleb kihelkonna poolt paiukit maksta** ja nimelt pool palka, s. o. tuhat rubla aastas, ilma korterita.

Ühe lause puhul pole selge, kas asesõna *kõik* ablatiivivormist ja kaassõnast *poolt* koosnev tarind esineb lauses agendi funktsioonis või toimib viisiadverbiaalina tähenduses 'igakülgsest, kõigiti':

AJA1890\pos0603 Kutsekirjas on üteldud, et Serbia raha-asjad praegu väga wiletsas korral olla, mispärasst *uuendusi, mis* juba ette tuleb wõtta, kõigilt poolt ja küpselt **läbi tulla harutada**.

Esineb ka üksikuid näiteid, mille korral ei selgu lausest üheselt, kas adessiivadverbiaal toimib lauses agendina või väljendab üksnes tegevuse toimumise kohta, nt

AJA1970\rh0038 Mõõdunud viisaastakul kasvas naftatoodang tunduvalt ja moodustas üle 463 miljoni tonni. Üheksandal viisaastakul **tuleb Tatarimaal tööta(#)** vähemalt 500 miljonit tonni naftat.

Kui sellise substantiivi semantika, mille kohakäändeline vorm on lauses määruseks, võimaldab substantiivi mõista nii kohta kui agendi märkivana (viimasel juhul tuleb agendi mõista kui substantiiviga väljendatud koha elanike või selle kohaga seotud isikute rühma), oleneb niisuguse adverbiaali tõlgendus siiski kasutatud käändevormist – inessiivsena vormistatud adverbiaal märgib tegevuse kohta, adessiivadverbiaal aga modaalsuse agendi. Tähenduserinevus niisuguste lausete vahel on enamasti pigem pragmaatiline kui semantiline, vrd

AJA1950\rh0098 Parteiorganisatsioonidel **tuleb** iga meistrijaoskonna juurde **kinnistada parteigrupid** ja operatiivselt *nende tööd juhtida*.

AJA1970\ol0012 *Seda töövormi* **tuleks kasutada** kindlasti ka tootmisettevõtete komsomoliorganisatsioonides.

EKG järgi infiniittarindi objektiks analüüsitud nominaalne lauseliige (EKG 1993: 53) esineb tarindis ligikaudu 75% juhtudest (vt lisad 6 ja 7), seega oluliselt harvem kui vana kirjakeele tekstides (vt jaotis 4.1.1.2). Tähelepanu äratav nominaalse lauseliikme sage puudumine ilukirjandustekstides – ajakirjanduskorpuses jääb nominaalse liikmeta tarindite arv kogu perioodil 10–20 protsendi piiresse, ilukirjanduskorpuses ületab selliste tarindite esinemissagedus juba 1930ndatest aastatest alates 40 protsenti. Tõenäoliselt on see seletatav intransitiivsete liikumisverbide sagedasema kasutusega ilukirjanduses.

Tarindi nominaalse liikme vormistusvõimaluste analüüsil on püütud silmas pidada nõuet, et kasutuste grupeerimine võimaldaks hästi jälgida ühildumisega seotud nüansse. Sellest kriteeriumist lähtuvalt on nominaalse lauseliikme esinemused jaotatud 20 rühma: noomenifraas ainsuse nominatiivis (a); noomenifraas ainsuse partitiivis (b); noomenifraas ainsuse nominatiivis/partitiivis (c) – juhtudel, kus fraasi peasõna käändtüüp, peasõna täiendi käändevorm ega lause semantika ei võimalda käännet üheselt määrata; noomenifraas mitmuse nominatiivis (d) – selle ja järgmise rühmaga on liidetud ka juhud, kus nominaalse lauseliikme funktsioonis on ainsuslike liikmetega ringtarindid, mida ei ole võimalik interpreteerida koguhulgana, kuna niisugune tarind ühildab predikaadi (EKG 1993: 29); noomenifraas mitmuse partitiivis (e); nominatiivse rindtarindina vormistatud koguhulgana tõlgendatav noomenifraas (f) – niisugune alus võib, aga ei pruugi predikaati ühildada (EKG 1993: 29); partitiivse rindtarindina vormistatud koguhulgana tõlgendatav noomenifraas (g); pealause ainsusliku noomenifraasiga viiteseoses olev relatiivlause sidend *mis/kes* nominatiivis (h); pealause ainsusliku noomenifraasiga viiteseoses olev relatiivlause sidend *mis/kes* partitiivis (i); pealause mitmusliku noomenifraasiga viiteseoses olev relatiivlause sidend *mis/kes* nominatiivis (j); pealause mitmusliku noomenifraasiga viiteseoses olev relatiivlause sidend *mis/kes* partitiivis (k); arvueringuse suhtes neutraalne relatiivlause sidend *mis/kes* nominatiivis (l); arvueringuse suhtes neutraalne relatiivlause sidend *mis/kes* partitiivis (m); nominatiivse peasõnaga kvantorifraas (n); partitiivse peasõnaga kvantorifraas (o); nominatiivse või partitiivse peasõnaga kvantorifraas (p); adverbialse peasõnaga kvantorifraas (q); kõrvallause (r); *da*-infinitiivitarind (s); noomenifraas (t), nt

(a) ILU1950\ilu0011 Kuid *vana lammas* **tuleks** vähemalt **pügada**.

(b) AJA1970\ed0027 **Tuleb** hoolikalt **reguleerida** *plaani ja turu vahekorda*, et turu konjunkturi muutused leiaksid operatiivset kajastamist plaanides, et oleks püsiv tagasiside turg – plaaniorganid.

(c) AJA1930\paew1024 Selleks, et Makogonovi vabastada turniiri ajaks koolitööst, **tuli** Moskvast **nõutada luba**.

(d) AJA1980\stat0003 Ettevõtteis, kes ei täitnud esimese kahe kuu plaaniülesandeid, **tuleb kavandada organisatsioonilised ja tehnilised abinõud** kujunenud mahajäämuse likvideerimiseks.

AJA1970\rh0030 Võistlustöö **tuleb** varustada märgusõnaga, sama märgusõna kandvas kinnises ümbrikus **II-sada**(#) *võistleja ees- ja perekonnanimi, sünniaeg, elukutse ja täpne postiaadress*.

(e) ILU1990\ilu0026 Vahest **tuleks neidki** ööks magama **panna**, nagu muiste pandi magama tuld.

ILU1970\ilu0061 Iseenesestki mõista meeldib mulle elu Taevas väga, seletasin ma, et nad mu palvet mitte väärsti ei mõistaks, aga eks olnud see mina, kes auväärt Sarviku-isandaga paha nalja tegi; ja peale selle on targemad pead (Kaarnat ma siiski ei nimetanud) juba ammu aru saanud, et *Taevast ja Põrgut* kaheks vastandliseks mõttekujutuseks **tuleb pidada**, mis aga siiski ühe terve kokku annavad...

(f) ILU1970\ilu0002 Ma ei ütle, et *Päikese pakutud käsi ja süda* oleks **tulnud** tingimata vastu **võtta**, see oleks küll puhta rumal nõudmine – kuidas oleksin siis mina ise minuks endaks võinud sündida –, kuid kas poleks olnud kenam ja igaviisi õigem lahkesti naeratades end noorusega vabandada või paluda mõtlemise aega.

(g) AJA1970\rh0041 Tšehhoslovakkia kommunistidele on eriti lähedane L. I. Breznevi ettekandes esitatud mõte, et **tuleb pidevalt tugevdada sotsialismi maailmasüsteemi ühtsust ja võimsust**.

(h) AJA1900\aja0060 Ajutise tunnistuse omanik, kes ühe kuu jooksul pärast maksmiseks määratud tähtaega *oma maksu* ei ole ära tasunud, *mis* tunnistuse järele **maksta tuleb**, kaotab õiguse nende maksude kohta ära, mis ta juba on ära maksnud, ja tunnistus ise loetakse tühiuks.

(i) AJA1960\ed0092 Ning ega *kohalgi, mida valvata tuli*, midagi viga olnud.

(j) AJA1910\pm0387 See seadus on võrdlemisi hästi kokku seatud, kuid sääl on *palju seisusliste õiguste pääle ülesehitatud wananenud asju*, ja siis *palju kohalikka õigusi*, mis uuel ajal ei lähe ja **parandada tulewad**.

(k) AJA1960\rh0100 Väiksematel tõlkevigadel peatumata märkigem siiski *mõningaid vääratusi, mida* **oleks tulnud vältida**.

(l) AJA1890\pos0704 Selle pärast on siis masina juhatajal kohus terasesti säherdusi märguandmisi tähele panna, *mis* seda suurema hoolega **teha tuleb**, mida lühem väga kiirel sõidul nende tulpade wahe näib olevat.

(m) ILU1970\ilu0040 Tõsi, eks ta ole nii mõneski asjas eksinud, nii mõndagi oma elus võib-olla viltu ajanud, *mida* **on tulnud** tagantjärele **kahetseda**.

(n) AJA1890\ole0204 Nende juhatusel **tuleks tarwiline jagu kohalisi seltsisid asutada**, millede läbi laiematele ringkondadele äratust ja juhatust võib anda.

- (o) AJA1950\rh0067 Kõnes Vene Kirjanduse Harrastajate Ühingu üles I. S. Turgenev Puškinile mälestussamba avamise puhul: “Ei tohi unustada, et temal üksinda **tuli teha kaht tööd**, mis teistes maades on tervelt sada ja rohkemgi aastat lahutatud, ja nimelt: rajada keel ja luua kirjandus.”
- (p) AJA1990\rh1407 *Osa seadmeid tuleb valmistada* koduvabariigis.
- (q) AJA1980\stat0426 Ent raskused ei ole kaugeltki ületatud ning meil **tuleb rakendada palju jõupingutusi**, et rajada kindel alus kiirele edasilikumusele.
- (r) ILU1950\ilu0018 Osvald pingutas mõtteid ja otsustas: “Ei muud, **tuleb** küla läbi käia ja uuesti **teatada**, et koosolek toimub siiski.
- (s) AJA1930\paew1027 Ühenduses endiste palganormide püsimisega **tuleb** muidugi **püüda ära hoida**, et elumaksumus enam ei tõuseks.
- (t) AJA1910\ow0134 Selle wana aime tõttu **tuleb ütelda**: *nooruse, tubli naabri, uhkuse tõttu*; aga mitte: *waesuse, nõrkuse, wanaduse, haiguse, surma tõttu*, sest et siin tõttamise asemel rusuwad asjad meie ees seisawad.

Ootuspäraselt esines nominaalne lauseliige kõige sagedamini noomenifraasi kujul, üle saja näite oli ka lauselise struktuuriga laiendist (vt lisa 6). Nominatiivseid ja partitiivseid noomenifraase leidis ligikaudu sama palju, nominatiivseid siiski veidi enam (vt lisa 7). Kvantorifraasina vormistus nominaalne lauseliige 3,4 protsendis tarinditest.

tulema-verb esines tarindis järgmistes vormides: indikatiivi oleviku jaatava kõne ainsuse (a) ja mitmuse (b) kolmandas pöördes, indikatiivi oleviku eitavas kõnes¹² (c), indikatiivi lihtmineviku jaatava kõne ainsuse (d) ja mitmuse (e) kolmandas pöördes, indikatiivi lihtmineviku eitavas kõnes (f), indikatiivi täismineviku jaatavas kõnes (g) ning selle elliptilise vormina *nud*-partitsiibi kujul (h), indikatiivi täismineviku eitavas kõnes (i), indikatiivi ennemineviku jaatava kõne ainsuse kolmandas pöördes (j); konditsionaali jaatava kõne olevikuvormis (pöördetunnuseta) (k), konditsionaali oleviku jaatava kõne mitmuse kolmandas pöördes (l), konditsionaali oleviku eitavas kõnes (m), konditsionaali üldmineviku jaatavas kõnes (pöördetunnuseta) (n), konditsionaali üldmineviku eitavas kõnes (o); kvotatiivi oleviku jaatavas kõnes (p), kvotatiivi oleviku

¹² Pöördevormile on loendis viidatud vaid juhul, kui *tulema*-verbi vorm võimaldab üheselt määrata tema ansuslikkuse/mitmuslikkuse.

tähenduses kasutatud *da*-infinitiivi kujul jaatatuna (q) ning eitatuna (r); jussiivi olevikuvormis (s) ning konstruktsioonis *eks tule* + *da*-infiniit (t),

- (a) AJA1980\stat0352 Ühel juhul **tuleb** seaduse järgi **maksta** küll teose kasutamise eest *autoritasu*, kuid pole vaja ära näidata autori perekonnanime – s.o. juhtudel, kus kujutava kunsti teoseid, samuti fotograafilisi teoseid kasutatakse tööstustoodetes.
- (b) AJA1930\waba017 Läbirääkimistel selgusid need wiisid ja põhijooned, kuidas **tulewad moodustada** *seltskondlikud komiteed*.
- (c) AJA1980\stat0350 Ülesehitustöö all **ei tule mõelda üksnes rahvamajanduses, vaid ka kultuuri valdkonnas tehtut.**
- (d) AJA1970\nh0106 Esialgu ei olnud kerge, üksnes esimese aasta jooksul **tuli vahetada kaheksa elamiskohta**.
- (e) AJA1930\paew1027 Kulude vähendamine suutis aga ainult vähe kompenseerida: kõik need paratamatud ja hädavajalised, sotsiaalsed ja kultuurilised uued ja suurenenud kulutused, mitu korda küll läbi kaalutud ja sõelutud, siiski lõplikult tarvilikeks tunnistatud, **kõik need tulid katta**.
- (f) AJA1960\ed0114 Rohkem kui 80 kombinaadi töötajate last võis pioneerilaagrisse sõita nii, et isal-emal **ei tulnud** kopika võrragi **kärpida** *perekonna eelarvet*.
- (g) AJA1990\ap0303 Esialgu **on meil tulnud** ahendada *ka hariduse, kindlustuse jm. valda kuuluvaid kusimusi*.
- (h) AJA1980\stat0195 Meile, nõukogude inimestele, algas Suur Isamaasõda, *kõige raskem sõda, mida meie kodumaal kunagi üle elada tulnud*.
- (i) ILU1930\nov0014 Ma ei tea, öeldakse, jalad asendavad mõistust – ent oma teades mul just *aru puudust* **kannatada pole tulnud**, ainult mälu, see, jah, pole tugev...
- (j) ILU1970\ilu0028 Nõnda siis **oli Andersenidel** aegade jooksul **tulnud** Antali läbi juba *mõndagi kannatada*.
- (k) AJA1910\pl0042 **Tuleks** ka *Soome karskußemußeumi aßutamist* Helßingis **nimetada**.
- (l) AJA1910\pl0018 Viimase aasta jooksul on ta Pekingi valitsusele *hulga projektisid* ette pannud, *mis Venemaale* **tuleksivad ette panna**, kui lepingu uuendamine, mis see aasta pidi olema, kätte tuleb.
- (m) ILU1960\ilu0010 Peaasi, et pojal või tütrel oma isa pärast **ei tuleks häbeneda**.
- (n) ILU1950\ilu0003 Aga et sellest mingit erisüüdistuse numbrit tegema hakates **oleks Kiisal tulnud** ka *lendlehe lugu* kõrgemale ülemusele **ära rääkida** ja seega *iseoma saamatus* **lagedale tuua** (seitse ametimeest ei saa nüüd kolme naise vastu!), ei näidanud Kirill Kirillovitš vähemalt seekord Viia süüdistamisel mingit erilist vaprust ega agarust.

- (o) ILU1950\ilu0002 Oleks nende laevakamp endise põhikirja peal püsinud, ta oleks katsunud juba selle eest hea seista, et teise, uue laeva juures *ühtegi planku* enam **poleks tulnud** käsitsi **saagida**.
- (p) ILU1990\ilu0034 Hoiatati aga, et evakueerumine Leningradist ei olevat naljamäng, sest umbes 400 kilomeetrit **tulevat** jalgsi **astuda**.
- (q) AJA1890\epo0203 Teiselt poolt teatab Prantsuse ajaleht “Paris“, et selles asjas ametlikult veel midagi ei olla sündinud, nii et **ära tulla oodata**, *kas see teatus õige on ehk mitte*.
- (r) AJA1900\aja0225 Edaspidi **ei tulla Läti karjakaswatajal** mitte ainult piima, vaid ka looma töuu pääle *tähelepanemist* **pöörda**.
- (s) ILU1970\ilu0022 Sellepärast olen mina meie kindralile truuks jäänud ja kavatsen senikauaks jäädagi, kuni mina oma aplaagripajuki auga olen välja teeninud, olgu sinna küll veel paras tükk teed käia ja **tulgu mul** selle tee peal tema seltsis veel *mis kampaaniad tahes* **kaasa kaapida** ja *oma Martat* Sankt Peterburgis **närtsida lasta**.
- (t) ILU1960\ilu0034 **Eks päeva tule alustada** põhjalikkude tegemistega, sügava süvenemise ja tõsise tõdemisega – nii saab otsekohe sisse õige rütmi.

tulema-verbi eri vormide esinemissagedused on esitatud lisa 8.

Kõneviisidest domineerivad modaalses *tulema*-tarindis indikatiiv ja konditsionaal, muid kõneviise on kasutatud üksikjuhtudel (vt lisa 9). Konditsionaali on tarvitatud sagedamini kui vanas kirjakeeles, ligikaudu 12 protsendis *tulema*-tarinditest, kuid 20. sajandi jooksul pole konditsionaali kasutussagedus enam oluliselt muutunud. *da*-infinitiivi kujulist kvotatiivi ei ole kirjalikes tekstides *tulema*-tarindi koosseisus pärast 1910ndaid aastaid tarvitatud. See on kooskõlas kvotatiivikasutuse üldiste muutustega eesti kirjakeeles 1910.–1930. aastatel (Kask 1984: 249).

Aegadest domineerib *tulema*-tarindis endiselt olevik (vt lisa 10), minevikuaegadest on kõige rohkem tarvitatud imperfekti (ligikaudu 18% tarinditest). Minevikuaegu on enam rakendatud ilukirjandustekstides, kus lihtmineviku osakaal on alates 1930ndatest aastatest olnud pidevalt suurem kui 35%. See on põhjendatav asjaoluga, et ilukirjanduses kirjeldatakse sündmusi sagedamini minevikulisena.

Eitavas kõnes esineb *tulema* nessesiivtarindis väga harva, vaid ligikaudu 2% tarinditest on vormistatud negatiivsena (vt lisa 11). Enne 1930ndaid aastaid on eitatud tarindite kasutus olnud mõnevõrra sagedasem (4–5% kõigist tarinditest). Tarindi harv kasutus võib olla osalt tingitud selle mitmeti tõlgendatavusest (vt jaotis 4.1.1.2 ja 4.1.2.1).

tulema-verbi ühildumises nessesiiivkonstruktsiooni nominaalse liikmega on võrreldes vana kirjakeele perioodiga toimunud mõningaid muutusi. Kvantorifraas, mis vanas kirjakeeles ühildas sageli *tulema*-verbi, korpusematerjalis enam verbiga ei ühildu. *tulema*-verbi mitmuslikku vormi ei tingi ka nominaalse lauseliikme need vormid, mis on ainsuslikkuse/mitmuslikkuse suhtes neutraalsed (s.t arvueringkonna suhtes neutraalse relatiivlause sidendi *mis/kes* nominatiivvormid ning koguhulgana tõlgendatavad nominatiivsed rindtarindid). Seega esineb korpuses ühilduvaid näiteid üksnes niisugustest *tulema*-tarinditest, kus nominaalne lauseliige on noomenifraas mitmuse nominatiivis või mitmuslikule noomenifraasile viitab relatiivlause sidend *mis/kes* ainsuses (vt lisa 12).

Osutub, et *tulema*-tarindi arvuühildumine taandub järk-järgult: 19. sajandi viimasel aastakümnel domineerivad veel selgelt ühilduvad tarindid, edaspidi väheneb nende osakaal ühildumist võimaldavate tarindite hulgas iga aastakümnega. Kui vana kirjakeele tekstides võis ühildumine puududa vaid mitmuslikule noomenifraasile viitava relatiivlause sidendi *mis* puhul, siis korpusematerjalist enam niisugust eristust ei ilmne. 1930ndateks aastateks on ühilduvad laused jäänud kongruentsi võimaldavate tarindite seas vähemusse. 1950ndatel aastatel kaob ühildumine järsult, see on nähtavasti tingitud normatiivsete grammatikate ettekirjutustest ning tekstide rangest toimetamisest Teise maailmasõja järgsetel aastatel. Kui 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi esimeste kümnendite normatiivsetes ega deskriptiivsetes grammatikates ei ole nessesiiivtarindi ühildumise probleemi enamasti käsitletud (nt Hermann 1896; Loores 1923 jt) või on mainitud nii ühilduvate kui ühildumatute näidete samaaegset esinemist (Kettunen 1924: 21–22), siis 1930ndatest aastatest alates on normatiivsed grammatikad nõudnud nessesiiivtarindis *tulema*-verbi ainsusliku vormi kasutamist (nt Aavik 1936: 82; Muuk jt 1941: 17); Jänes, Parlo 1943: 61; Rimmel jt 1957: 153). See on avaldanud mõju ka praktilisele keelekasutusele: pärastõjaaegse perioodi materjalis esines veel vaid kolm ühilduva *tulema*-verbiga nessesiiivkonstrukti näidet:

AJA1960\rh0036 3. Võistlustsoonis olevad *kari- ja koduloomad tulevad* võistluspäeval *hoida* köidetult 500 m kaugusel ringteest, kodulinnud hoida kinnises ruumis.

AJA1960\ed0112 *Mullaharimine ja külv tuleksid ühendada* (agregaadis!), nii et need tehtaks ühekordsel süsteemikindlal põllust ülesõidul.

ILU1980\stkt0005 Mamma Maigal kogunes kolm kandekotitait *es mavajalikke esemeid, mis tulid ära vedada*.

Niisiis on nessesiiivse *tulema*-tarindi arvuühildumatus saanud eesti keeles valdavaks tõenäoliselt keelevälise tegurite mõjul, kuid eeldused selleks olid olemas ka keele enese arengus ning ühildumine oli hakanud taanduma juba enne keelekorralduse otsustavaid mõjutusi.

4.1.3. Modaalne *tulema*-tarindi võimalikest kujunemisteedest eesti keeles

Eesti keel on olnud paljude sajandite jooksul mõjutatud indoeuroopa keelte eeskujust, seetõttu tuleks iga keelenähtuse teket uurides arvestada võimalikke võõrmõjusid. Käesoleva töö aluseks olnud tekstivalim osutab, et modaalne *tulema*-tarind ilmub eesti kirjakeelde 17. sajandi lõpul (vanimad näited aastast 1699)¹³, ning ehkki tarindi grammatiline struktuur ei olnud veel lõplikult välja kujunenud, sarnanesid selle funktsioonid juba varaseimates näidetes tänapäevastega ning tarindit võidi kasutada väga keerulises grammatilises ümbruses. Seega ei kajastu vanas kirjakeeles modaalne *tulema*-tarindi grammatiliste funktsioonide järkjärguline areng pikema aja jooksul, nähtavasti on modaalsete tarindeid esimestena kasutanud autorite teadvuses pidanud olemas olema mingisugune analoogiline konstruktsioon.

Pauli Saukkonen (1965: 150–155) on läänemeresoome keelte infinitiivitarindite kujunemist uurides väitnud, et tõenäoliselt põhjustasid modaalne *tulema*-tarindi tekke paralleelselt keel(t)esisene areng ning kontaktkeelte eeskuju. Soome ja osalt ka karjalaunuse murretes leidub näiteid kohustuslikkusmodaalsust väljendava tarindi *tulema*-verb + *ma*-infinitiiv kohta, nt

maksamahan se [vahingontekijä] **tuli** [so. joutui] ne tervat;

se **tulj** jeämään semmosellen pienellev vakoharjallen sitten **tulj** jeämää aina se siemennös.

¹³ Soovides maksimaalselt välistada võimalust, et modaalset *tulema*-tarindit on eesti kirjakeeles kasutatud juba enne 1690ndaid aastaid, kontrollisin selle võimalikku varasemat esinemist A. Saareste ja A. R. Cederbergi koostatud eesti kirjakeele vanemate tekstide valikkogust (VEKVM 1992). Vanim kogumikust leitud näide kuulus töö valimis esinenutega samasse perioodi, pärinedes Johann Hornungi väljaandest „Ma Kele Koddo ning Kirgo Ramat“ (1695): *Nüüd tulleb ka sest Ärrahäwwitamissest ennesest kuulda*. Lisaks modaalsete tõlgendusele on *tulema*-verbi siin mõeldav pidada ka tuleviku abiverbiks.

Taolisest kasutusest on soome murretes sündinud *tulla*-futuurum (kujunemisele võis mõju avaldada ka rootsi *komma*-verbi vastav kasutus), nt

em minä on nähnu enkä **tun** näkemäänkään.

Sarnaseid näiteid leidub ka karjala, lüüdi ja vadja murretes. (Saukkonen 1965: 151) Niisiis on samasubjektiline infiniittarind *tulla* + supiin saanud tähenduse 'pidama, kohustatud olema'. *tulla*-verbi subjekti reanalüüs infinitiivile alistuvaks objektiks on muutnud tarindi *da*-infinitiiviliseks, nt *tiö tulee tehdä*. (Saukkonen 1965: 151–152) *tulema*- tarindi modaalne kasutus on olemas kõigis läänemeresoome keeltes, tõenäoliselt on levikut soodustanud samasugune tarvitus kontaktkeeltes, vrd rts *det tillkommer mig att göra* 'mul tuleb teha', sks *es kommt mir zu, das zu tun* 'mul tuleb seda teha', vn *вам придѣтся подождать* 'teil tuleb oodata' (Saukkonen 1965: 152). Saukkose käsitus jätab lahtiseks muutuste toimumise aja; kindel on vaid see, et soome kirjakeeles leidub modaalna tarvitatud *tulema*- tarindi näiteid juba 16. sajandil Agricola teostes (Saukkonen 1965: 154). Kuna modaalne tarind *tulla* + supiin esineb üksnes vähestes läänemeresoome murretes ning ei saanud seega enamikul keelealal olla tarindi kujunemise lähteks, võib oletada, et Saukkonen peab tarindi tekke põhiliseks mõjuriks keelekontakte.

Saukkose väites, nagu oleks läänemeresoome *tulla*-tarindi kujunemist oluliselt suunanud indoeuroopa eeskuju, võib siiski kahelda. Rootsi keele mõju ei olnud ilmselt nii laialdane, et saada kogu läänemeresoome alal tarindi kujunemisel määravaks, pealegi on rootsi modaalne *tulla*-tarind tekkinud alles uusrootsi perioodil (alates 16.–17. sajandist)¹⁴, mistõttu on ebatõenäoline, et see oleks olnud läänemeresoome tarindi lähe. Saukkose esitatud saksa *zukommen*-tarindi kasutati tõepoolest 19. sajandil läänemeresoome *tulla*-tarindi tõlkimisel murdekogudes ja grammatikates, nt lv *Madl tulab sie tied* 'Es kommt uns zu das zu tuhn' (Saukkonen 1965: 153), ent üldiselt on tarind sellisena saksa keeles väga ebatavaline; niisugust eeskuju ei peegelda ka meie varasemate tekstide aluseks olnud saksa allikad. Samuti ei olnud vähemasti siinsel alal kontaktid vene keelega nii tugevad, et see annaks põhjust oletada vene tarindi mõju.

¹⁴ Teave pärineb Florian Sieglilt, nagu ka viide lähemat selgitust pakkuvale allikale: Wessén, Elias 1992. Svenska språkhistoria III - Grundlinjer till en historisk syntax - andra upplagan. Nytryck i nordiska språk och svenska 6: 124–127.

Modaalset *tulla*-tarindit on soome kirjakeeles kasutatud selle algusaegadest peale, eesti kirjakeelde ilmub vastav tarind aga ligemale poolteist sajandit hiljem; tarindi grammatiline struktuur ei ole soome ja eesti keeles täiesti samane (agenti väljendatakse eesti keeles adessiivi, kuid soome keeles genitiivi abil¹⁵) ning lisaks on ka keelesise arengu eeldused varasemate tarindite näol erinevad. Arvestades öeldut, tekib küsimus, kas eesti ja soome *tulla*-tarindil ongi tingimata sama algupära.

Ühise lähtekoha oletust toetab see, et tarind on suhteliselt sarnasena olemas kõigis läänemeresoome keeltes (Saukkonen 1965: 152). Eesti vanemas kirjakeeles võis *tulema*-tarind puududa seetõttu, et kohustuslikkusmodaalsuse väljendamiseks piisas täielikult sünonüümsest *pidama*-tarindist. Oletus on seda tõenäolisem, et varasemad eestikeelsed tekstid olid tõlkelised ning morfeem-morfeemilise tõlkimise traditsioon soodustas saksa keele *müssen*-tarindi tõlkimist eesti keelde *pidama*-tarindina. Pidades silmas, et just 17. sajandi lõpul võeti praktilistes tõlgetes esmakordselt suund veidi vabamale, mitte üksnes formaalselt ekvivalentsele tõlkele, pole see võimalus sugugi välistatud, eriti kui arvestada, et soome kirjakeel on oma tekkimisest saadik olnud saksa keelest vähem mõjutatud kui eesti kirjakeel (Ross 1999: 9–10). Veel enam toetab tehtud oletust tõik, et esimesed *tulema*-verbi modaalse kasutuse näited eesti kirjakeeles on pärit mittetõlkelistest tekstilõikudest.

Lea Laitinen on uurinud soome keele nessessiivkonstruktsiooni arengulugu verbide *täytyä*, *tarvitaa* ja *pitää* näitel (Laitinen 1992; Laitinen 1993; Laitinen, Viikuna 1993). Laitise käsitluse kohaselt on nessessiivverbide modaliseerumine toimunud järgmise skeemi alusel: esialgu väljendas täistähenduslik leksikaalne verb subjekti seisundit kui transitiivse verbi infinitiivivormiga märgitud tegevuse vajalikku eeltingimust. Nessessiivne struktuur kujunes tarindites, kus subjekt oli ainsuse kolmandas pöördes noomen, mis viitas elutule olendile või impersonaalsele referendile, seega oli nessessiivverb konstruktsioonis algusest peale ainsuse kolmandas pöördes. (Laitinen 1993: 169) Ka eesti keele *tulema*-verbi võiks tähenduses 3 ('olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema') kujutleda kui tema infiniitse laiendiga kirjeldatud tegevuse toimumiseks vajalikku eeltingimust ning oletada seega tema ühist algupära

¹⁵ Kui oletada, et *tulema*-tarind läänemeresoome keeltes on piisavalt vana, siis ei pruugi eesti ja soome tarindi erinevus olla siiski tarindi kujunemisloo seisukohalt oluline, kuna *n*-lõpulise genitiivi algupära võib olla adverbialne (Huomo, Inaba 1997).

teiste nessessiivverbidega. Samuti tarvitatakse *tulema*-verbi modaalsena üksnes kolmanda isiku vormis (või on see mõne muu kolmanda isiku vormis verbi laiendiks). Laitise kirjeldatust lahkneb fakt, et *tulema*-tarind on vanemates tekstides ühilduv.

Soome ja eesti *tulla*-tarindi kasutust eristab asjaolu, et soome keeles on *tulla*-tarind tänapäevani täheldatav eeskätt kirjakeelsetes, mitte murdetekstides (Saukkonen 1965: 152), eesti murretes aga on *tulema*-tarind küllalt levinud, nt

vergud **tulevad** merde lassa; (Jõe)

vanal **tulnd** vel jur maks ; (Khk)

jüst vana ku pehjas **tuleb** nüid seme teha; (Mär)

eenat **tulevad** sadu tiha kui nad kuivad on; (Ann)

sulle **tuleb** au anda/ **tuleb** midal anda kehe; (Kod)

ku vimane ahju pantti/ sis **tullive** esimese juba välla vetta; (Pst)

eläjä **tuleva** aida laske; (Nõo)

neo^m mara^t **tuleva** meske . (Plv)

Ehkki murdematerjali usaldusväärsust ei tohi üle hinnata (nii eesti kui ka soome murdetekstide kogumise ajaks oli kirjakeel juba mitu sajandit kõnekeelele oma mõju avaldanud), võivad murdetekstid ometi olla aluseks hüpoteesile, et soome ja eesti keeles ongi *tulema*-tarindi kujunemine kulgenud erinevalt: eesti keeles on see tekkinud keelesisese arengu tulemusel, soome keeles aga olnud algusest peale kirjakeelne ning selle olemasolu vanimates tekstides on seotud analoogilise tarindi tekkega rootsi keeles.

Eesti keel eraldus läänemeresoome murretest II aastatuhandel pKr (Rätsep 1989). Eeldades, et *tulema*-tarind on eesti keeles algu- ja omapärane, peab järeldama, et selle teke on olnud suhteliselt hiline. See omakorda ei välista võimalust, et *tulema*-tarindi esinemus eesti vanas kirjakeeles peegeldab siiski adekvaatselt selle kasutust tollases suulises kõnes.

Kuna *tulema*-tarind, nagu juba eespool märgitud, ilmub eesti kirjakeelde kohe küllalt väljakujunenud funktsioonidega ning esineb algusest peale keerukates konstruktsioonides, pidanuks keeles ilmselt juba eelnevalt olema mingi analoogiliste funktsioonide ja

sarnase struktuuriga väljendusvõimalus. Selles rollis oli 17.–19. sajandi eesti kirjakeeles *olema*-tarind, nt

Sest meile **ep olle** mitte Leeha ninck Were kahs *woidelda*. Dann wir haben nicht mit Fleisch vnnd Blut zu kämpffen. (Stahl 1641: 291)

Se Tõise Tücki siddes **on** meile *meeles piddada* Jm Andern Stück haben wir behalten (Stahl 1641: 290)

Makonna-kohto härrade poolt **on** howrihti ma-kohtule kihhelkonna-kohtude läbbiwatamist *teada anda*; howrihti ma-kohtul **on** ommalt poolt üleültset teada-andmist kohtude läbbiwatamisest moisnikkude-konwentile ja kindralkubberneeri kätte *läkkitada*. (Seaduste-täitmisse tükkid 1845: 16)

Pahategude kokkujuhtumise korral teiste kurja tegudega, **on** artiklis 1126 kriminalprotsessi-seaduses 20-mast Nowembrist 1864 olewaid eeskirju *tähele panna*. (Seadus Rahukohtunikudest 1880: 7)

Ka tänapäeval võib *olema*-verbist ja *da*-infitiivist koosnev tarind anda edasi kohustuslikkusmodaalsust, nt

Mart Poomil ja tema kaaslastel **on** *pidada* veel kuus mängu¹⁶,

kuid see tähendusnüanss on jäänud kõrvaliseks, põhiline on olemasolu, omamist või võimalikkusmodaalsust märkiv funktsioon, nt

Et inimkonnal **on** *valida* vaid vabaduse ja õnne vahel ja et suurem osa inimkonnast eelistab õnne.

Kaugelt **on** *kuulda*, kuidas koerad hauguvad.

Kaheti on interpreteeritud sama tarindit ka 19. sajandil, näiteks Eduard Ahrensi 1853. aastal ilmunud eesti keele lauseõpetuses on niisuguseid *olema*-tarindeid tõlgendatud järgmiselt:

see **on** *kuulda* ‘das ist zu hören (wird gehört)’;

laud **on** *pesta* ‘der Tisch ist zu waschen, s.t muß gewaschen werden *või* wird gewaschen’

(Ahrens 2003: 393).

Nagu näited tõestavad (vt ka nt Hoberg, Hoberg 2000: 17–18), on *olema*-tarindil selge analoog saksa keeles. Kuid samas on ka eesti murretes *olema*-tarindi tarvitatud

¹⁶ Näited pärinevad Ilona Trageli uurimistöö (Tragel 2004) aluseks olnud korpusematerjalidest.

deontilis- ja dünaamilismodaalses tähenduses märksa ulatuslikumalt, kui see oleks võimalik nüüdiskirjakeeles, nt

kolm nädalit **ol** pägolin *olla*; (Ote)

oenas **olli** iks sügize jo *tappa*/ sa leegassit pä maha; (Rõn)

kui lambad olid meisas, sis **oli** *karttuleid noppida* [mõisale]; (JJn)

täle **pole** *istend panna* 't. pole tarvis tooli (laua juurde) panna'. (Khk)

Kuna lisaks sellele on kohustuslikkusmodaalsuse areng omamist ja eksistentsi väljendavate verbide baasil maailma keeltes tüpoloogiliselt väga sage (Bybee jt 1994: 183), jätab seegi lahtiseks võimaluse, et *olema*-tarind võis eesti keeles olla algupärane, mitte saksakeelsete tekstide tõlkimise kaudu kunstlikult kirjakeelde toodud. Soome keeles modaalne *olema*-tarind puudub.

Nagu jaotises 3.1.3 selgus, on *olema*- ja *tulema*-verbi vanas kirjakeeles vastandatud kui olevikku ja tulevikku väljendavaid. See viib mõttele, et vahest võib modaalne *tulema*-tarind olla tekkinud ka *olema*-tarindi tulevikulise variandina. Hüpooteesi toetab näiteks tõik, et vähesed näited, mis lubasid *tulema*-verbi *da*-infinitiivitarindiga konstruktsioonis mitmeti tõlgendada ning milles modaalsus oli üks võimalikest tähendustest, kandis teine mõeldav tõlgendus tuleviku tähendust. Eesti murretes leidub koguni näiteid, kus *olema*- ja *tulema*-modaalsus on olevikulise ja tulevikulisena vastandatud ühes ja samas lauses, nt

tese püha **oli** tüdar *ristida*/ tese püha **tuli** *matta*. (PJg)

Ehkki maailma keelte arengule on iseloomulik, et tuleviku tähendus kujuneb agendikeskse modaalsuse baasil, mitte vastupidi (Heine, Kuteva 2002: 218), ei oleks modaalkasutuse teke tulevikulise tähenduse baasil vastuolus grammatiseerimisprotsessi ühesuunalisusega: modaalne tähendus oli välja kujunenud juba *olema*-tarindis, *tulema*-tarindi teke andis varem eksisteerinud modaaltähendusele üksnes tulevikulisuse lisanüansi. Samal põhjusel ei tekiks vastuolu ka Laitise käsitlustega.

Hüpooteesile täiendavate poolt- ja vastuargumentide leidmiseks olen uurinud ka modaalse *olema*-tarindi kasutust 17. sajandi eesti kirjakeeles. Analüüsi aluseks valisin

samad 17. sajandi tekstid, mille põhjal on siinses töös koostatud ka *tulema*-verbi kasutuse analüüs (vt jaotis 2).

Uuritud 17. sajandi tekstides oli *olema*-verbist ja *da*-infinitiivist koosnevat tarindit tarvitatud 122 korral. Kuna nelja eesti keeles sagedase sõnaühendi – *näha olema*, *kuulda olema*, *tunda olema* ja *teada olema* – osakaal näidete hulgas oli suur (kokku 68 näidet) ning samas näis, et neid ühendeid oli tarvitatud võrdlemisi vormellikuna ja seega võis nende ehitus muude *olema*-tarindite ehitusest mõneti lahknedada, jäetakse need ühendid järgnevas käsitluses vaatluse alt välja.

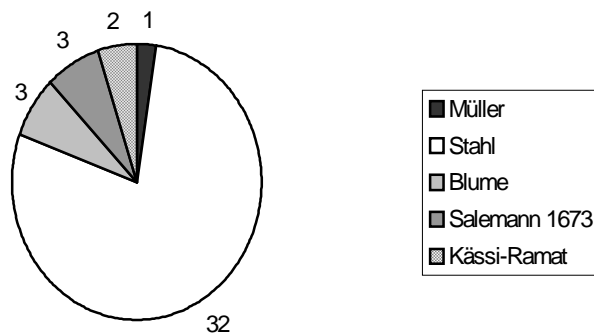
Ülejäänud 54 *olema*-tarindi seas oli nii kohustuslikkusmodaalsust (a) kui võimalikkusmodaalsust (b) väljendavaid, samuti mitmeti tõlgendatavaid (c), nt

- (a) Sest meile **ep olle** mitte Leeha ninck Werre kahs **woidelda**/ erranis Förstide ninck wegkiwade kahs/ Nimmeta/ nende Issandade kahs sest Ilmast/ ke sesinnase Ilma pimmedusse sees wallitzewat/ nende kurjade Waimude kahs Taiwa all. Denn wir haben nicht mit Fleisch vnd Blut zu kämpffen/ sondern mit Fürsten vnd Gewaltigen/ Nemblich/ mit den HERren der Welt/ die in der Finsternüs dieser Welt herrschen/ mit den bösen Geistern vnter dem Himmel. (Stahl 1641: 217)
- (b) Perrast sesinnase Ello **ommat** *kax Assemet löida*/ se Taiwas/ ninck se Pörgkohaud. Nach diesem Leben seyn zwo Stete zu finden/ der Himmel/ vnd die Helle. (Stahl 1649: 641)
- (c) Pärrast/ ko se sahp techtut/ on temmal Jumjala kange nink öige Kohhus/ ja iggawenne Hukkatus ees kussa igga ühhel omma Teggude perrast peap maxetama/ sest *muhd ei olle ota*/ kui üxkord surra/ ja pärrast Kohhus. (Kässi-Ramat 1699:191)

Edaspidi piirdume nende lausete analüüsiga, mis annavad edasi kohustuslikkusmodaalsust (41 näidet) või mille puhul vähemalt üks võimalikest tõlgendustest seostub kohustusmodaalsusega (13 näidet). Nimetatud 54 lausest 32 on pärit Heinrich Stahli teostest, seetõttu peegeldab esitatud andmestik siiski suuresti *olema*-tarindite ehitust vaid ühe inimese idiolektis (vt joonis 4.2). Tarindimudelite esinemust valimis kirjeldab detailsemalt tabel lisas 13.

Agent on vaadeldud lausetes eksplitsiitselt esindatud 41 korral, s.o 75,9% kõigist vaadeldud lausetest. Tähelepanu äratav agendi sage vormistus allatiivsena (20 näidet), adessiivset vormistust esineb vähem (8 näidet). Allatiivne agent esineb eelkõige Stahli, ühel korral ka 17. sajandi lõpul ilmunud kirikukäsiraamatus:

Kui sa nühd ei tahha parrandalikko Süddamest omma Pattut tunnistada nink kahhezeda/ ja Jummalalt Pattude Andex-Andmist palluda/ ja kui sa Jumjala Sanna ka ei tahha sada römustut/ ja pühha Öchtosömaja ka kinnitatut/ **ei olle sulle muhd lota**/ kui iggawest Wallo Pörgus (Kässi-Ramat 1699: 192).

Joonis 4.2. Nessessiivsete *olema*-tarindite esinemus 17. sajandi autoritel¹⁷

Ülejäänud autoritel on agent vormistatud adessiivsena, nt

Sa ollet öike Jumla-Hohn/

kus Ilma seëst mul minna on (Blume 1667b: 74)

Kuna 17. sajandil kasutati üldiselt veel sõna *olema* oleviku mitmuse kolmanda pöörde vormi *omma(t)/om~at*, siis on võimalik jälgida ka subjekti ühildumist. Tarindeid, kus nominaalne liige on mitmuslik noomen või arvsõnafraas, leidus valimis siiski vaid 5 (kõik näited Stahlil). Kõigil juhtudel oli ka verb mitmuslik, nt

Meile ommat agkas sesammas Evangeliummes *Kolme Tückit tehhalle panna* Wir haben aber im selben Evangelio Drey Stück zu achten.... (Stahl 1641: 515–516)

Nominaalne lauseliige esineb 12 korral nominatiivsena (a), 5 korral partitiivsena (b), 6 korral pole käänat võimalik üheselt määrata (c), nt

(a) *Mis on* issi erranis kümnen Keskode sees **tehhale panna**? (Blume 1662: 39)

Meije woisime sowama/ eth *nisugkune Lihgka Jummalade denistus* mitte ennamb **ollex löida**: Agkas/ parrako Jum~al! Es stünde zu wünschen/ das=z solch Götzendienst nicht mehr zu finden were: Aber/ leider Gottes! (Stahl 1649: 618)

(b) Pärrast/ ko se sahp techtut/ on temmal Jumjala kange nink öige Kohhus/ ja iggawenne Hukkatus ees kussa igga ühhel omma Teggude perrast peap maxetama/ sest **muhd ei olle ota**/ kui üxkord surra/ ja pärrast Kohhus. (Kässi-Ramat 1699:191)

¹⁷ Joonisel nimetamata 17. sajandi autorite tekstides nessessiivseid *olema*-tarindeid ei esinenud.

- (c) MEy' Ello algkep Nutto kah/
Ep löppep kaas mitt Nuttmatta/
Eps *Hedda* sest **on lohta**? (Salemman 1673: 77)

Üksikutel juhtudel esineb tarind lihtmineviku vormis (a) või konditsionaalis (b) (kummagi vormi kohta 2 näidet), nt

- (a) üx lesck öhest Prophetist sai kurjast waiwatut omma wölgka perrast/ kus temmal **olli maxada** Propheten Witwe ward hart gedrungen jhrer Schult halber / da sie nicht hatte zu bezahlen (Stahl 1641: 300)
- (b) **Ollex** meil **raha lugkeda**, senni kui se Wy:mne Peiw tulleb. (Müller 36.7)

Erinevalt *tulema*-tarindist on *olema*-tarindi puhul küllalt sage ka eitus (10 näidet), nt

Sest kahs *se kescko selgkus* **ep olle mitte** selgkussex **arwada**/ sesinnase ilmamöhtmata selgkusse wasto. Denn auch jenes theil/ das verkläret war/ ist nicht für klarheit zu achten/ gegen dieser überschwencklichen klarheit. (Stahl 1638a: 116)

Kui sa nühd ei tahha parrandalikko Süddamest omma Pattut tunnistada nink kahhezeda/ ja Jummalalt Pattude Andex-Andmist palluda/ ja kui sa Jummal Sanna ka ei tahha sada römustut/ ja pühha Öchtsömaja ka kinnitatut/ **ei olle sulle muhd lota**/ kui iggawest Wallo Pörgus (Kässi-Ramat 1699: 192).

Niisiis on 17. sajandi *olema*-tarindi grammatiline ehitus *tulema*-tarindi omast mõnevõrra erinev – modaalsuse agent on lauses sagedamini eksplitsiitselt väljendatud ning vormistatud enamasti allatiivi abil, samuti on suurem eitavas kõnes tarindite osakaal. Seega ei kinnita 17. sajandi tekstide andmed otseselt oletust, et *tulema*-tarind on kasutusele võetud *olema*-tarindi tulevikulise analoogina – erinevalt *tulema*-tarinditest on *olema*-tarindeid kasutatud sageli eitavana, sagedasem näib olevat ka agendi eksplitsiitne väljendamine. Hüpoteesi ümberlükkamiseks on materjali siiski liiga vähe ning olemasolevadki näited pärinevad suuremalt osalt vaid Heinrich Stahli keelepruugist tõlkelistes usutekstides, kus *olema*-tarindi kasutus ja vormistus oli tõenäoliselt suuresti mõjutatud originaalkeelsest tekstist. Loodetavasti võimaldaks *tulema*- ja *olema*-tarindi vahetõrke enam selgust tuua murdetekstide ja ehk ka hilisemate sajandite kirjakeele nessessiivkonstruktsiooni uurimine.

4.2. *tulema* faasiverbina

Jaotises 3.1.1.1 toodi näiteid *tulema*-verbi leksikaalsetest kasutustest, mille korral verbi *tulema* tähendus oli lähedane tähendusele 'hakkama, alustama'. Kui sellises tähenduses kasutatud *tulema*-verbile alistub infiniitne komponent, tuleks *tulema*-verbi ja supiinivormis verbi ühendit analüüsida kui faasiverbist ja infinitiivist koosnevat ahelverbi (EKG 1993: 20). *tulema*-verbi funktsioon selles ühendis on pigem grammatiline – selle abil väljendatakse semantilis-funktsionaalselt väga üldist alustamise tähendust, *tulema* toimib ühendis abiverbilaadselt.

Niisuguseid kasutusi oli vaadeldud materjali hulgas siiski vähe: kokku oli *tulema*-verbi faasiverbina tarvitatud 15 korral (0,5% *tulema*-verbi grammatilistest kasutustest). Kui infinitiivivormiga märgitud tegevuse sooritamine eeldas tingimata liikumist tegevuse sooritamise koha poole, eelistati töös tõlgendada *tulema*-verbi kui liikumistähendust kandvat, seetõttu võib analüüsitud *tulema*-verbide hulgast leida siiski veel potentsiaalseid faasiverbikandidaate.

Vanas kirjakeeles oli *tulema*-verbi faasiverbina tarvitatud 3 korral (2% grammatilistest kasutustest vanas kirjakeeles). Kaks faasiverbina kasutamise näidet pärinesis 1739. aasta piiblist, üks näide 19. sajandist, nt

Mis tulleb lapsele kinnitada, kui ta palwet **tulleb teggema**? (Masing 1824: 31)

TÜ eesti kirjakeele korpuses oli *tulema*-verbist ahelverbi osana kokku 12 näidet (0,4% grammatilistest kasutustest korpuses). Nt

ILU1910\ilu0013 Kae-eh! lauβus kirjutaja pead üles tõstes: nüid lääwä weli kõik targas... naeβegi **tulewa wallawalitβuβt oppama!**

ILU1960\ilu0058 Ühesõnaga: loll ei saaks aru ja tark **ei tuleks ütlema.**

ILU1960\ilu0035 Siis võttis ta harja ja kammis elajalooma sarvedevahe siledaks, suges ka turja pealt, ise kõneles: "Noh, Mirdi, millal sa siis **lüpsma tuled?**

4.3. Analüütiline tulevik

Tänapäeva eesti keeles on spetsiaalseks tulevikku väljendavaks tarindiks kujunenud konstruktsioon, mis koosneb verbi *saama* olevikuvormist ja põhiverbi *ma-*tegevusnimest¹⁸, nt *Elu saab seal olema raske*. Tulevikuliseks konstruktsiooniks on kujunemas ka *hakkama*-tarind, nt *Tunnid hakkavad toimuma reedeti*. Soome eeskujul esineb eesti tekstides mõnikord *tulema*-verbi kasutamist tuleviku abiverbina, millest kirjakeeles soovitatakse hoiduda. (EKK 2000: 369–370) *tulema*-tarindi selline kasutus on praegusaja eesti keeles siiski harv ning selgelt soomemõjuline, aastasadade jooksul kujunenud kohaliku pruugiga seda seostada ei saa.

Ka analüüsitud materjalis oli *tulema*-verbi koos supiinivormiga tarvitatud tuleviku abiverbina (kokku 27 näidet, s.o 0,9% *tulema* grammatilistest kasutustest).

Eesti vanas kirjakeeles on tuleviku abiverbidena tarvitatud verbe *pidama*, *tahtma* ja *saama* (Mägiste 1936). Soome keeldegi on *tulla*-tarind tekkinud alles 19. sajandil (Alvre 1992: 16) ning see kuulub praeguseni eelkõige soome kirjakeele väljendusvahendite hulka (Kangasniemi 1992: 219). Niisugusel taustal on huvitav täheldada, et 18. sajandil ilmunud esimeses eestikeelses piibltrükis on mitmel korral kasutatud futuurumi tähenduses *tulema*-tarindit (valimis 2 näidet, s.o 1,3% kõigist *tulema* grammatilistest kasutustest vanas kirjakeeles):

Õp 22: 29. Nääd sa keddage, kes ommas teggemisses ussin on, se **tulleb** kuningatte ette *seisma*, ei ta pea alwa rahwa ees *seisma*. (Piibli Ramat 1739: 646)

Js 22: 7. Ja sinno parremad orrud peawad täis wankrid ollema, ja hobbose wäggi **tulleb** *seisma* öiete wärrawa liggi. (Piibli Ramat 1739: 686)

Tõenäoliselt võib niisugust tulevikutarindit seostada ühelt poolt *tulema*-verbi leksikaalse tulevikulisuse tähendusega (vt jaotis 3.1.3), kuid sellist ühendit võib kujutleda ka tekkinuna jaotises 4.2 kirjeldatud faasiverbi edasisel grammatiseerumisel.

TÜ eesti kirjakeele korpuses oli *tulema*-verbi samasuguses tarindis kasutatud 25 juhul (0,8% *tulema* grammatilistest kasutustest). *tulema*-verbi pidamine tuleviku

¹⁸ Siinses kontekstis on tähelepanuväärne, et *saama*-verbi algne leksikaalne tähendus on olnud 'tulema' (Mägiste 1936: 86)

abiverbiks on nende näidete puhul siiski võrdlemisi tinglik, sest *tulema* esineb tulevikulises tähenduses üksnes ühendis *maksma tulema* (kõik näited aastatest 1890–1920), nt

AJA1890\pos0605 Wersta ehitus **tulla** sarnasel raudteel 26,000 rubla **maksma**.

AJA1910\pm0329 Kulud maha arvatud, **tuli** piima toop 7 kopika ümber **maksma**, mõnel natuke vähem, mõnel natuke enam, nõnda kuidas kellegi piima hädus oli.

Ühendit *maksma tulema* võiks seega pidada ka ainukordseks idiomaatiliseks väljenduseks ning loobuda 19. sajandi lõpu ning 20. sajandi keelenäidete puhul *tulema*-verbi tõlgendusest tuleviku abiverbina.

4.4. *tulema* seriaalkonstruksioonis

Seriaalkonstruksiooni esikomponendina on *tulema*-verbi käsitletud eelkõige tema imperatiivsete kasutuste puhul (nt Tragel 2003a). Siinses töös esitatud materjali hulgas leidis kokku 54 *tulema*-verbi kasutust seriaalkonstruksiooni esikomponendina (s.o 1,7% *tulema*-verbi grammatilistest kasutustest).

Vanas kirjakeeles on seriaalkonstruksioonide piiritlemine problemaatiline – ehkki vanades tekstides on teineteisele vahetult järgnevad finitverbivormid harilikult üksteisest komade abil eraldatud, ei saa tollase ebäühtlase interpunktsiooni põhjal teha järeldust, et ühendeid ei võidud kõneldes käsitada intonatsiooniliselt terviklike üksustena. Seetõttu on ka komaga eraldatud *tulema*-verbi ja mõne muu verbi potentsiaalselt seriaalsed üendid loetud seriaalkonstruksioonideks. Niisuguseid ühendeid esines vanas kirjakeeles kokku 13 (8,7% *tulema* grammatilistest kasutustest). Kõik leitud vana kirjakeele näited olid imperatiivsed, nt

Tulge, wotke launat (Jutlused 1844: 195)

Ilona Tragel (2003a) on eesti keele seriaalkonstruksioone uurides toonud esile rea jooni, mis viitavad tarindi esikomponendi tõenäolisele tähenduslikule ja funktsionaalsele üldistumisele suurema grammatilisuse suunas. Vana kirjakeele näited vääriskid sellest aspektist kindlasti põhjalikumat läbitöötamist, kuid esialgsel analüüsil oletatavasti seriaalsetes *tulema*-verbiga seotud tarindites tähelepanuväärseid ainuüksi

seriaalkonstruksiooni eripäraga seletatavaid semantilisi ega funktsionaalseid muutusi ei ilmnenud – tähenduse mõningane üldistumine on toimunud ka ühildumatutes hortatiivsetes tarindites (vt jaotis 4.5), nt

Nink sahwat keik Pagganat sinna pole johxma nink pal.10.(#) Rawas sinna minnema nink üttelmatulket(#)/ *lechkem* Jssanda Mehje pehl Und werden alle Heiden darzu lauffen und vihl Völker hingehen und sagen: komt *last uns* auff den Berg des HErrn gehen (Blume 1662: 186–187)

Ninda peame meije kaks tegkema/ tõine tõist mainitzema/ ninck ütleva: Tulket/ meije tahame se Jssanda jure: **Tulket/ laskem** palluma/ ninck põlwede pehle langema se Jssanda ehs/ ke meid tehnut on. Also sollen wirs auch machen/ einer den andern ermahnen/ vnd sagen: Kommet/ wir wollen zum HErrn: Kommet/ *lasset vns* anbeten/ vnd knien/ vnd niederfallen für dem HErrn/ der vns gemacht hat. (Stahl 1641: 77)

tulema-verbi seriaalsed kasutused vanas kirjakeeles ongi õigupoolest mitmeti tõlgendatavad – neid võiks analüüsida ka hortatiivsete tarinditena, milles hortatiivne *tulema*-verb on järgneva imperatiivse verbiga samas vormis.

TÜ eesti kirjakeele korpuses oli *tulema*-verbi seriaalkonstruksiooni esikomponendina tarvitatud 41 korral (1,4% *tulema* grammatilistest kasutustest korpuses). Leidub taotluslikke näiteid (a–d), kuid *tulema*-verbi sisaldav seriaalkonstruksioon võib esineda ka väitlauseis nii olevikulise kui minevikulisena (e–h), koguni umbisikulises tegumoes (i) ning konditsionaalis (j), nt

- (a) AJA1900\aja0105 **Tule waata** seda last siin korwis.
- (b) AJA1900\aja0110 **Tulge elage** Jaawa linnades ja otsige joobnud inimesi, kes seltskonna lugupidamises seisaksivad.
- (c) ILU1950\ilu0017 “**Tulgu aidaku** asi ära õiendada, oma talu inimene.”
- (d) AJA1990\ed0005 Peaagronoomidele olgu hoiatuseks: kes järgmisel aastal võistlejat välja ei saada, **tuleb künnab** ise.
- (e) ILU1960\ilu0007 Samal hetkel taipas Kaarel, et ühendust Viljandiga pole veel antudki, sest Ande ütles: "Hästi, Kaja, ma **tulen vaatan** su Malle üle.
- (f) ILU1960\ilu0012 Mõtlesin, et võib-olla Krista **tuleb otsib** mind üles, aga nii on need aastad läinud.
- (g) ILU1910\ilu0038 Tohter **tuli waatas** haawa läbi ja leidis, et ta weel elus oli .
- (h) ILU1960\ilu0019 **Tulid laastasid** ilusama kuusiku, siis kadusid, ja ükski koer ei haugu järele.

(i) ILU1980\stkt0008 Noor keemik Pent aga sai kollektiivi lemmikuks ning öövahetuste aegu **tuldi patsutati** talle õlale: “Noh, insener, mine lase silm kinni!”

(j) ILU1960\ilu0022 **Tuleksid räägiksid** siis ise...

Sageli on ka leksikaalse *tulema*-verbi *ja*-konjunktsiooni abil rinnastatud ühend mõne teise verbiga, eriti käskivas kõneviisis, oma semantikalt ja ehituselt lähedane seriaalkonstruksioonile, nt

ILU1990\ilu0034 “**Tule ja vaata!**” kutsus kihnlane ja avas oma koiku alla lükatud meremehekoti.

ILU1890\pro0061 **Tule ja võta** ja wii mind siit ära, ma igatsen rahu – mu jõud on lõppenud, mu waim wäsinud!

4.5. Hortatiivsed kasutused

Hortatiivse (üleskutsuva) partikli areng *tulema*-verbi baasil on maailma keeltes sage (Heine, Kuteva 2002: 69–70), näiteid *tulema*-verbi hortatiivsest kasutusest on võimalik leida ka eesti kirjakeelest. *tulema*-verbi imperatiivivormi hortatiivne funktsioon on mõneti selgem vana kirjakeele näidete puhul, kuid selle perioodi materjali analüüsil tuleb arvestada kindlasti saksa keele hortatiivse partikli *komm!* eeskuju.

Vaadeldud materjali hulgas oli *tulema*-verbi hortatiivsena kasutatud 36 korral (1,1% *tulema* grammatilistest kasutustest). Lisaks võiks hortatiivsena käsitada ka neid vana kirjakeele näiteid, milles *tulema*-verbi on siinses analüüsis peetud seriaalkonstruksiooni esikomponendiks (vt jaotis 4.4).

Vana kirjakeele materjalis esines hortatiivne *tulema*-partikkel 18 korral, s.o 12% *tulema*-verbi grammatilistest kasutustest vanas kirjakeeles. Hortatiivseid kasutusi leidub eriti palju 17. ja 18. sajandi tekstides, mis on nähtavasti olnud enam mõjutatud saksa keele eeskujust. Nt

Tulge, kummardagem ja nikkutagem, heitkem põlwili mahha Jehowa palle ette (Jutlused 1844: 120)

Js 26: 20. **Tulle** mo rahwas, minne omma kambride sisse, ja panne omma ust lukko ennese tagga (Piibli Ramat 1739: 689)

TÜ eesti kirjakeele korpuses oli *tulema*-verbi hortatiivse tarvituse näiteid samuti 18 (0,6% *tulema*-verbi grammatilistest kasutustest). Erinevus leksikaalsest liikumistähenduses kasutatud *tulema*-verbist (vt jaotis 3.1.1) ei pruugi siiski kõigil juhtumitel olla kuigi selge. Nt

ILU1900\ilu0105 **Tulge**, lähme pühale mäele.

ILU1970\ilu0038 “**Tule**, Sedrik, toetame teda alguses.”

ILU1980\stkt0063 “**Tule**, teeme üks suits,” ütleb Dea.

4.6. *tulema* afiksaaladverbina

tulema-verb on grammatiseerunud ka teisi verbe (samuti iseennast kui verbi) modifitseerivaks afiksaaladverbiks tähenduses ‘ära, eemale’. Niisugune adverbiline kasutus on tõenäoliselt arenenud *tulema*-verbi liikumistähenduse (vt jaotis 3.1.1) baasil.

Vana kirjakeele materjalis *tulema* määrsõnalist kasutust ei esinenud.

TÜ eesti kirjakeele korpuses oli *tulema* afiksaaladverbina kasutusel 22 korral (0,7% *tulema* grammatilistest kasutustest korpuses), kõigil juhtumitel pärinesid näited ilukirjanduskorpusest.

Ühendverbe moodustas *tulema* liikumisverbidega *tulema* (6 näidet), *marssima* (3 näidet) ja *jooksma* (1 näide); pääsemis-(vabanemis-) ja päästmis-(vabastamis-) tähendusega verbidega *saama* (5 näidet), *laskma* (4 näidet) ja *pääsema* (2 näidet) ning verbiga *panema* (1 näide). Nt

ILU1960\ilu0028 Tänasin ja **tulin tulema**.

ILU1980\stkt0026 “Äss Reku, karga talle kintsu, võta talt pudel ära;” see loll vahtis mulle tobedalt näkku mulle mulle! – ikka kole see tüli sugulaste vahel, olgu veel võõrastega kuidas on; **marssisin** aida juurest **tulema** Jooriku juurest **tulema** Reku juurest **tulema** lauta abi kutsuma, kus Toomas sõnnikut välja pildus.

ILU1890\pro0078 Nüüd **jooksin** ma aga **tulema** ja tahan teile kõik tunnistada, mis nad teile teinud, need halbid tüdrukud, – ja siis ostate mulle ise mitu kooki – eks, onkel?”

ILU1930\nov0051 Hakkas juba pimenema, kui nad **said** kalmistult **tulema**.

ILU1990\ilu0034 Lõpuks **lasti tulema**, aga enne võeti allkiri, et ta ei tegele enam sõjakonterbandiga ega tee Saksamaa vaenlastele üldse mingit teenet.

ILU1960\ilu0031 **Tulema** ta **pääses**, aga endaga rahul ei olnud.

ILU1930\img0019 Kodune elu ei meeldinud, **pani tulema**.

Kokkuvõte

Töös uurisin *tulema*-verbi leksikaalset ja grammatilist kasutust eesti kirjakeeles 17.–20. sajandil, eriline tähelepanu oli suunatud verbiga seotud nessessiivse *tulema*-tarindi tekkele ja arengule. Analüüsi aluseks oli 5438-leheküljeline valim põhjaeestilisi kirjalikke tekste aastaist 1600–1850, 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi keeleandmestik pärines Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpusest.

Vaadeldud materjalis leidis kokku 16 418 *tulema*-verbi kasutust, neist 4929 vanas kirjakeeles ning 11 489 eesti keele korpuse materjalides. 13 262 juhul oli verbi kasutatud leksikaalse üksusena (vanas kirjakeeles 4779 näidet vanas kirjakeeles, 8483 näidet eesti kirjakeele korpuses), sh 3658 näidet (vanas kirjakeeles 963, eesti kirjakeele korpuses 2695) ühend- ja väljendtepusõnadest, mille verbaalseks komponendiks oli *tulema*-verb. Ülejäänud juhtudel (vanas kirjakeeles 150 näidet, tänapäeva kirjakeele korpuses 3006 näidet, kokku 3156 näidet) oli *tulema*-verbi kasutatud grammatiliste funktsioonide edasiandmiseks.

Lausetes, kus *tulema*-verb toimis iseseisva leksikaalse üksusena, oli võimalik eristada verbi üheksat põhilist tähendust: '(lähenedes) liikuma'; 'saabuma, pärale jõudma (ruumis)'; 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema'; 'saabuma, kätte jõudma (ajas)'; 'sündima, tekkima, kujunema'; 'tulenema, tingitud olema'; 'toimuma, juhtuma'; 'muutuma'; 'kokkuarvestatuna olema (seoses teatud hulga v määraga)'. Ootuspäraselt väljendas *tulema*-verb kõige sagedamini liikumistähendust, rohkesti leidis ka kasutust tähendustes 'saabuma, kätte jõudma (ajas)', 'sündima, tekkima, kujunema' ja 'olema hakkama, tulevikus eksisteerima, ajaliselt järgnema'. Näitelauseste semantika ja valimis esinenud mitmeti tõlgendatavad laused andsid võimaluse teha oletusi tähenduste tõenäolise kujunemisloo kohta ning näidata, millistest kontekstidest ning tähendusülekannetest ja -assotsiatsioonidest võis uute tähenduste areng alguse saada.

Erinevaid ühend- ja väljendverbe, mille koosseisus *tulema*-verb vaadeldud materjali hulgas esines, oli kokku 80 (vanas kirjakeeles 37, tänapäeva kirjakeeles 72). Paljusid perifrastilisi verbe oli seejuures tarvitatud mitmes tähenduses. Vanas kirjakeeles olid sagedasemad *tulema*-verbi sisaldanud ühend- ja väljendtepusõnad *välja tulema*, *ilmale tulema* ja *tagasi tulema*, eesti kirjakeele korpuses *tagasi tulema*, *välja tulema* ja *ette tulema*.

Analüüsitud materjalis oli *tulema*-verbi tarvitatud kuues erinevas grammatilises funktsioonis: modaalsena nessessiivkonstruktsioonis, faasiverbina, tuleviku abitepusõnana, seriaalkonstruktsiooni esikomponendina, hortatiivse partiklina ning ühendverbi koosseisus afiksaaladverbina. *tulema*-verbi keskne grammatiline funktsioon on siiski nessessiivsuse väljendamine, ülejäänud funktsioonid on võrdlemisi marginaalsed ning tekstides kasutusel harva.

Modaalseid tarindeid oli materjalis kokku 3434, neist 121 vanas kirjakeeles ning 3313 eesti kirjakeele korpuses.

Vanas kirjakeeles võis 6 nessessiivse *tulema*-tarindi puhul võis oletada ka mittemodaalsena tõlgendamise võimalust; modaalse ja tulevikulise funktsiooni ühtelangevus oli suhteliselt süstemaatiline. Varaseimad modaalsed kasutused kirjakeeles pärinevad 17. sajandi viimasest kümnendist, tarind näib algusest peale kandvat selgelt nessessiivset funktsiooni ning seda on juba 17. sajandil tarvitatud äärmiselt komplitseeritud grammatilises ümbruses.

Modaalse tõlgendusega lausetes sarnanevad *tulema*-verbi semantika ja funktsioonid vanas kirjakeeles tänapäevastega, mõnel juhul võib oletada, et tarindi tähenduses sisalduvat kohustatust tajuti praegusest veidi nõrgemana. Tarindi grammatiline ehitus on varieeruv kogu vana kirjakeele perioodil. Tõenäoliselt tajuti nominaalset lauseliiget, mida tänapäeva keeles analüüsitakse kui infinitiivitarindi objekti, varasemal perioodil paljudes tarindites põhiverbile alistuva subjektina (sellele viitab *tulema*-verbi ühildumine nimetatud lauseliikmega); nominaalse liikme sage kasutus partitiivikujulisena osutab, et paralleelselt eksisteeris ka objektiline tõlgendus. Modaalsuse agent on vanas kirjakeeles eksplitsiitselt vormistatud (adessiivse või allatiivsena) ligikaudu igas kümnendas modaalses tarindis. Tavaliselt esines *tulema*-verb modaalkonstruktsioonides kindla kõneviisi oleviku jaatavas kõnes, üksikutel

juhtudel oli kasutatud ka tingivat kõneviisi ja lihtminevikku. Eitavaid *tulema*-tarindeid oli tarvitatud harva, eituse mõjualasse jäi kõigil juhtudel *tulema*-verbi laiendanud infiniittarind.

Eesti kirjakeele korpuse materjali põhjal võib väita, et suuri semantilisi muutusi *tulema*-verbi modaalkasutuses sajandi jooksul ega varasema perioodiga võrreldes toimunud ei ole. Märkimisväärseim tähenduslik nihe on toimunud eitavates nessessiivtarindites, kus sajandi jooksul on eituse mõjuala nihkunud infiniittarindilt modaalsele *tulema*-verbile.

Nessessiivse *tulema*-tarindi grammatilise ehituse teisenemise nähtudest on markantsem *tulema*-verbi arvuühildumise kadumine. Ühilduvate näidete osakaal vähenes sajandi esimesel poolel kümnend-kümnendilt, 1950ndatest aastatest alates ühilduvaid näiteid enam peaaegu ei esinenud. Ühildumise järsk kadumine Teise maailmasõja järgsel perioodil on seletatav keelekorralduse mõjuga.

Modaalsuse agent oli korpuse näidetes eksplitsiitselt väljendatud igas viiendas lauses (adessiivi vormis, 19.–20. sajandi vahetusel üksikjuhtudel ka *poolt*-adpositsioonitarindi kujul). *tulema*-verbi vormiline varieeruvus tarindis on 20. sajandiks vana kirjakeele perioodiga võrreldes kasvanud, eelkõige võib märgata minevikuliste ja tingivas kõneviisis vormistatud tarindite osakaalu suurenemist.

tulema-verbi modaalse kasutuse arengu kohta võib püstitada erinevaid hüpoteese. Modaalne *tulema*-tarind ilmub kirjakeelde kohe selgelt nessessiivsena, niisiis ei ole kirjakeele andmete põhjal võimalik jälgida modaalsuse järkjärgulist kujunemist *tulema*-verbi muude tähenduste baasil. Ilmselt pidi tarindi kirjakeelde toojate teadvuses eksisteerima mingisugune analoogiline konstruktsioon. Ühe mõeldava analoogiaallikana võiks oletada indoeuroopa keelte mõju, ent *tulema*-tarindi tekkeks pole kontaktkeeltes tõenäoliselt piisavalt laialdase levikuga eeskuju olnud. Sarnase konstruktsiooni puudumine varaste eestikeelsete tõlgete aluseks olnud saksa tekstides lubab arvata, et modaalne *tulema*-tarind võis kõneldud eesti keeles eksisteerida oluliselt varem kui kirjakeeles. Kirjutatud tekstides ei pruukinud *tulema*-tarind olla vajalik, sest sõnasõnalise tõlkimise traditsioonis täitis sama funktsiooni sünonüümne *pidama*-tarind, mis vastas ehituselt saksa *müssen*-tarindile.

Kui siiski oletada, et kirjakeel peegeldab *tulema*-tarindi kujunemist adekvaatselt, peaks otsima varasemast eesti keelest sobivat analoogset konstruktsiooni, mille eeskju võimaldanuks *tulema*-tarindile esimestest kasutustest alates omistada üheselt määratud grammatilise funktsiooni ja suhteliselt kindlaskujunenud vormi. Ühe mõeldava eeskujuna võiks näha modaalselt *olema*-tarindit, mida on kasutatud vanas kirjakeeles ja ka eesti murretes ulatuslikumalt kui nüüdiskirjakeeles. *olema*- ja *tulema*-verbi kasutatakse eesti keeles sageli olevikus ja tulevikus toimuva vastandamiseks, niisiis on mõeldav, et *tulema*-tarind võidi võtta kasutusele *olema*-tarindi tulevikulise analoogina. 17. sajandi modaalsete *olema*-tarindite grammatiline analüüs seda hüpoteesi küll otseselt ei kinnita, kuid lõplikke järeldusi üksnes selle materjali baasil teha ei saa – paratamatusmodaalsust väljendavaid *olema*-tarindeid on 17. sajandi kirjakeeles väga vähe ning need esindavad põhiliselt vaid Heinrich Stahli keelepruuki.

Magistritöös esitatud tulemused lubavad senisest paremini mõista *tulema*-verbi semantikat ja sellega seotud polüseemia kujunemist ning annavad ülevaate *tulema*-verbi grammatilistest funktsioonidest eesti kirjakeeles; samuti võimaldab töös analüüsitud materjal jälgida modaalse *tulema*-tarindi arengut eesti kirjakeeles nii semantilisest kui grammatilisest vaatepunktist, püstitada hüpoteese tarindi võimaliku tekkeloo kohta ja võrrelda eesti *tulema*-tarindi arengut nessessiivkonstruktsioonide arenguga teistes keeltes. Siiski peaks uurimise tulemusi ja järeldusi käsitama kui esialgseid. Mõne töös püstitatud hüpoteesi põhjendamise/ümberlükkamine vajab lisauurimist, mis hõlmaks teisigi (vana) kirjakeele modaalkonstruktsioone (eelkõige oleks tarvis lähemalt selgitada *olema*- ja *pidama*-tarindi kasutust ja arengut). Kõigile tekkinud küsimustele pole aga ilmselt võimalikki vastata ainuüksi kirjakeele andmete põhjal.

Lühendid

ade – adessiiv	nom – nominatiiv
AG – deontilisuse agent	Nõo – Nõo murrak
all – allatiiv	Ote – Otepää murrak
Ann – Anna murrak	par – partitiiv
CL – lauseline struktuur	PJg – Pärnu-Jaagupi murrak
DA – <i>da</i> -infinitiiv	pl – pluural
ela – elatiiv	Plt – Põltsamaa murrak
ilu – ilukirjandus	Plv – Põlva murrak
impf – imperfekt	Pst – Paistu murrak
JJn – Järva-Jaani murrak	Q – kvantor
jur – juriidika	rts – rootsi keel
Jõe – Jõelähtme murrak	Rõn – Rõngu murrak
Khk – Kihelkonna murrak	sks – saksa keel
kirikl – kiriklik/vaimulik tekst	sg – singular
knd – konditsionaal	tarbe – tarbetekst
Kod – Kodavere murrak	TÜKK – Tartu Ülikooli eesti kirjakeele korpus
lv – liivi keel	VAT – <i>vat</i> -infinitiiv
MA – <i>ma</i> -infinitiiv	VK – vana kirjakeel
Mär – Märjamaa murrak	vn – vene keel
N – nominaalne moodustaja	Ü – ülekantud, piltlik tähendus
neg – eitus	

Materjali allikad

Ahrens, Eduard 2003 (1853).* Eesti keele Tallinna murde grammatika. Teine osa: lauseõpetus. Tõlkinud Kristi Mets, Kristiina Rebane, Mailis Salvet. – Uue ajastu misjonilingvist Eduard Ahrens 200. Koostanud ja toimetanud Kristiina Ross. Tallinn.

Arsti ramat 1771 = Arsti ramat nende juhhatamiseks kes tahtwad többed ärraarwada ning parrandada / [Peter Ernst Wilde; eesti keelde ümbertöötanud August Wilhelm Hupel]. – trükkitud Poltsamal 1771 Aastal.

Blume, Christoph 1662. MATTHÆI JUDICIS kleines Corpus Doctrinae. oder di Haupt-Stükke Christlicher Lere/ in dreissig Artikkel verfasst, samt drei wichtigen Fragen und etlicher falscher Lerer Jrtümer Widerlegung/ einfältigst vor Alte und Junge aus göttlicher Schrift gestellet/ allenthalben auf unsern Catechismum gerichtet/ und. anitzo Unterschiedlicher Ohrten gebessert/ mit bieblischen Sprüchen vermehret/ Auch nebst einen geistlichen Klee-Blaht auf di hohen Fäst-Tage fleissigst in di eestnische Sprache übergetragen, Durch CHRISTOPH. Blumen/ von Leipzig aus Meissen/ Pastoren zu Hakers. – Jn Verlegung des Autoris, Gedrukt in Reval von Adolph Simon, Gymnasij Buchdr. im Jahr Christi 1662.

Blume, Christoph 1666. CHRISTOPH. Blumens von Leipzig in Meissen Aus deutcher in eestnische Sprache angefertigte Geistliche Wochen-Arbeit/ Das ist: I. Morgen- und Abend-Gebehte. II. XVI. Hertz-sterkkende Lider. III. Di VII. Buhs-Psalmen/ auf ieden Tahg in der Woche abgeteilet/ zum Seêlen und Leibes-Nutze zugebrauchen. – Durch Verlag des Ausfertigers drukts zu Leipzig Samuel Spörel, im Jahr 1666.

* – teost on kasutatud näiteallikana valikuliselt, sellest pärinevad näited ei kajastu töös esitatud statistilistes andmetes

- Blume, Christoph 1667a.** CHRISTOPH. Blumens von Leipzig in Meissen/ Aus deutscher in eêstnische Sprache vohrgestellte Geistliche Hohe Fäst-Tahgs Freude. aufs Neue Jahr- Ohster- Pfingst- und Wei-Nacht-Fäst gerichtet; Da dan zu befinden/ vohrs I. Ein andächtig Gebeht. II. Unterschiedliche Frage-Stükken. III. Gotsälige Gedankken. IV. Drei Lieder, über ides Fäst. – Durch Verlag des Ausfertigers drukts zu Leipz. Samuel Spörel/ im Jahr 1667.
- Blume, Christoph 1667b.** CHRISTOPH. Blumens von Leipzig in Meissen/ Aus deutscher in eêstnische Sprache aufgerichtete Geistliche Seelen-Ergötzung/ Bei dem, Zwahr vohr disem tieffst-erniedrigt- aber nu und in alle Ewigkeit höchsterhöheten HERRN JESU. Das ist: Vohrs eine I. Aufmunterung/ II. Gebehte/ III. Frage-Stükken/ IV. Seuffzer/ V. Zwölff Lider/ über das bittere Leidē und Stärben unsers HERRN JESU Christi wi auch dessen erfreulichen Him~el-fahrt. – Durch Verlag des Ausfertigers drukts in Leipzig/ Samuel Spörel/ im Jahr 1667.
- Fragen 1697** = Kurtze Catechismus-Fragen. – REVAL/ Gedruckt bey Christoph Brendeken/ Jm Jahr 1697.
- Janter, Christian Friedrich 1838.** Usklik Lambakarjane Josep. Keikile innimestele, isseärranis sullastele ja orja tüdrukuttele ello öppetusse tähheks Sedda ramatut on wäljaannud Kristjan Pridrik Janter. –Tallinn.
- Jenowewa 1839** = Jenowewa ellust; üks wägga armas ja halle luggemine wannemate ja lastele / [Christoph von Schmid jürgi tlk Caspar Franz Lorenzonn]. – Perno, 1839.
- Jggäüks 1802** = Iggäüks, kes nouab sannakulik ja öige olla ... / [Tlk Otto Reinhold von Holtz].
- Jummala surest Teggudest 1789** = Jummala surest Teggudest Ma-ilma peäl. Kolmas Jäggo / [Johann Christoph Henckel]. – Talliñnas, Trükkitud Lindworssi Kirjade- ja Kulloga 1789.
- Jutlussed 1844** = Monned Armsad Jutlussed, mis Saksa kelest on ümberpandud Ma kele peäle; Eesti-Ma rahwa waeste heaks, kes suremat jutlusse ramatud ei joua osta. Essimenne jäggo / [Tlk Christian Kersten]. – Tallinn, 1844.
- Katekismusse Ramat 1768** = Önsa Öppetaja Lutteruse Ketekismusse Ramat lühhidelt ärraselletud ja Pühha Kirja Tunnistustega kinnitud. – TALLJNNAS, trükkis Jakob Joan Köleri lesk, 1768.

- Kässi-Ramat 1699** = Kässi-Ramat/ Kumma sisse on kokkopantut/ Kuida Jummalatenistust/ CHristlikko Kombede nink Kirko-Wiside ka meie Ma Koggoduste sees peap peetama nink techtama. Sädu Tokolmi Linnas ue Kirko-Sädust möda selle 1693. Aastal. – Trükkitut Tallinnas selle 1699. Aastal Christow Predekesset/Ramato-Trükkarist.
- Luce, Johann Wilhelm Ludwig von 1807.** Sarema Jutto ramat, mis ma rahwa lustiks ja kassuks on ülles pannud Johann Willem Luddi Ludse, Kolide üllewataja = Erzählungen zur moralischen und öconomischen Bildung der Ehsten, nebst einigen Hausmitteln den schleunigen, gefährlichen und oft vorkommenden Krankheiten. – Mitau, 1807.
- Luggemisse-Ramat 1815** = Luggemisse-Ramat hinge kassuks, maenitusseks ning Öppetusseks / [Tlk Christian Friedrich Hoffmann ja J. C. Schreiber]. – Tallinn, 1815.
- Masing, Otto Wilhelm 1821.** Öppetus kuida neid luggemise lehti kassuga prukida mis Otto Willem Masing wäljaandnud. – Tartu, 1821.
- Masing, Otto Wilhelm 1824.** Wiiskümmend kaks luggemist Uuest Testamendist wäljawallitsetud, kuhhu küssimisi, mis mõtlemist tahtwad, häid õppetusi, ja pühha kirja salmisid jurepandud, mis Otto Willem Masing, nore rahwa ja kolilaste heaks, wäljaandnud. – Pernos, 1824 Kottart Markwardi kirjadega.
- Meie Risti-usso 1806** = Meie Risti-usso Öppetussed Piibli Ramato salmide läbhi Katekismusse wisil ärraselletud Jumjala auuks ja nende heaks, kes Omma hinge Öppetusseks ja parrandamisseks heal mehel püüdwad pühha kirja tunda ... / [Tlk Reinhold Johann Winckler] . – Tallinn: P. G. Bornwasser, 1806.
- Müller, Georg 1600–1608.** Georg Mülleri jutlused (1600–1608). – TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele töörühm, 2001;
<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/Myller/myllerj.htm>.
- Palwe-Ramat 1729** = Eesti-Ma Rahwa Lühhikenne Palwe-Ramat; Selle sees on Homiko- Öhto- Kirriko- ja muud kaunid Palwed/ Mis üks wagga Risti-Jnnimenne Jggapääw ja iggal aial omma Hinge kassuks woib teha. – Trükkitud 1729. Aastal.

Piibel* = Piibel. Vana ja Uus Testament 1997. Tallinn.

Piibli Ramat 1739¹⁹ = Piibli Ramat/ se on keik se Jummal Sanna, mis Pühhad Jummal Mehhed/ kes pühha Waimo läbbi juhhatud/ Wanna Seädusse Ramatusse Ebreä Kele ja Ue Seädusse Ramatusse Kreka Kele essite on ülleskirjotanud/ nüüd agga hopis/ Jummal armo läbbi, meie Eesti-Ma Kele Essimest korda üllespandud, ja mitme sündsä salmiga ärrasselletud. Essimeses otsas on Üks õppetus ja maenitsus nende heaks, kes Jummal sanna omma hinge kassuks püüdwad luggeda. – TALLJNNAS/ Trükkis sedda Jakob Joan Köler. 1739. Aastal.

Rituale 1674 = RITUALE, Das ist Kurtzer Bericht an die Pfarr-Herrn in Ehstläd/ wie es mit Verrichtung des Gottes-Dienstes in allen Kirchen hiesiges Stiffts Einmühtig soll gehalten werden. Mit Königl. Majest. in Schweden gnädigster Freyheit. – Reval/ Gedruckt und verlegt/ durch Adolph Simon/ Jm Jahr 1674.

Salemann, Georg 1673. Christliches Gebet-Buch/ Für die Eestnische Gemeine in Liefland/ Aus geistreichen Gebetbüchern/ sampt ezlichen Reim-Gebetlein in die Eestnische Sprache übersetzt/ Von GEORGIO Salemann/ Pastore zum H. Geist in Reval. Mit Königl. Majest. in Schweden gnädigster Freyheit. – REVAL/ Drukts und Verlegts Adolf Simon/ Anno 1673.

Seadus Rahukohtunikudest 1880* = Seadus Rahukohtunikudest peale pandawate trahwide üle / [Tlk. G. Kivikink]. – Tartu: H. Laakmann

Seitse Paasto-Jutlust 1817 = Seitse Paasto-Jutlust / [Christian Friedrich Hoffmann]. – Tallinn, 1817.

Seäduste-täitmisse tükkid 1845 = Sure Keisri-härra polest kinnitud seäduste-täitmisse tükkid, mis nende tallorahwa pärrast, kes pärrismoisade al ellawad 1819mal aastal Liiwlandima tallorahwa seädusse ramato jure lissatud. – Rija, 1845.

Soddasäduset 1697 = Meye Koige armolisemba Kunninga Soddasäduset kummade Jerrel koick Sodda rachwas peab ellama ninck ennast rascke nuchtluse ninck kachjo eest hoidma.

* – teost on kasutatud näiteallikana valikuliselt, sellest pärinevad näited ei kajastu töös esitatud statistilistes andmetes

¹⁹ Hõlmatud ei ole kogu teos, vaid valitud on proportsionaalselt 195 lk vanast ja 55 lk uuest testamendist. Lehekülgede juhusliku valimi genereerimiseks on kasutatud matemaatika programmi Maple V 4.00c.

* – teost on kasutatud näiteallikana valikuliselt, sellest pärinevad näited ei kajastu töös esitatud statistilistes andmetes

Stahl, Heinrich 1632. Hand vnd Hauszbuches Für die Pfarherren/ vnd Hauszväter Ehstnischen Fürstenthumbs Erster Theil Darinnen der kleine Catechismus D. Martini Lutheri/ zusampt einer kleinen Zugabe Jn Teutscher und Ehstnischer sprache angefertigt/ und auff eigenen kosten zum Druck vbergegeben Von M. HENRICO Stahlen, Probste in Jerven/ vnd Pastoren derer Christlichen Gemeinen zu S. Petri vnd S. Matthaei. – Gedruckt zu Riga, durch Gerhard. Schröder/ 1632. TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele korpuse tõõversioon.

Stahl, Heinrich 1638a. Hand- vnd Hauszbuches Für die Pfarherren vnd Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthumbs/ Dritter Theil/ Darinnen die gewöhnliche Evangelia vnd Episteln durchs gantze Jahr/ zusampt der Historia des bitterm Leidens vnd Sterbens vnsers HERRN Jesu Christi/ Jn Teutscher vnd Esthnischer Sprache angefertigt/ vnd auff eigenen Kosten zum Druck vergeben/ Von M. HENRICO Stahlen/ Pastoren an S. Catharinen Kirchen, Probste in Jerwen vnd Wirrland/ vnd des Königl. Esthnischen Consistorij Assessoren. – Revall/ Jn Chr. Reusners Sel. Nachgelassener Widwen Drückerey, Jm Jahr M.DC.XXXIIX. TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele korpuse tõõversioon.

Stahl, Heinrich 1638b. Hand- vnd Hauszbuches Für die Pfarherren vnd Hausz-Väter Esthnischen Fürstenthumbs/ Vierdter vnd Letzter Theil/ Darinnen I. 14. Psalmen Davids/ II. Etliche Gebete/ III. Vnterschiedliche Gewissens Fragen/ IV. Bericht wie mit Schwermütigen/ Angefochtenen/ Krancken/ Sterbenden/ Vbelthätern zu handeln/ V. Texte zu Hochzeit- Tauff- vnd Leich-Predigten/ Ausz Gottes Wort und Reinen Kirchen-Lehrern zusammen getragen/ Von M. HENRICO Stahlen. – Revall/ Jn Chr. Reusners Sel. Nachgelassener Widwen Drückerey/ Jm Jahr M.DC.XXXIIX. TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele korpuse tõõversioon.

Stahl, Heinrich 1641. Leyen Spiegel/ Darinnen kürztlich gezeigt wird/ wie ein einfaltiger Christ Die Fest- vñ Sontägliche Evangelia in reiner Lehr vnd heiligem Leben jhm zu nutze machen kan/ Zugerichtet Von M. HENRICO Staheln/ biszhero Thumb-Probst vñ Pastorn an der Haupt-Kirchen des Fürstenthumbs Esthen in Revall/ vnd des Königl. Consistorij daselbst primario Assessore, nun aber verordneten Superintendente in Ingermanland. Mit Königl. Mayst. zu Schweden Allergnädigster Begnädigung vnd Freyheit nicht nach zu drucken. – Revall/

Gedruckt bey Heinrich Westphal/ des Gymnasij Buchdrucker/ Anno 1641. TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele korpuse tööversioon.

Stahl, Heinrich 1649. Leyen-Spiegels/ Darinnen kürztlich gezeiget wird/ wie ein einfältiger Christ Die Fest- vnd Sontägliche Evangelia in reiner Lehr vnd heiligem Leben Jhm zu nütze machen kan/ Sommer-Theil/ Zugerichtet Von M. HENRICO Staheln/ Superintendenten. – Reval/ Gedruckt bey Heinrich Westphal/ des Gymnasij Buchdrucker/ Anno 1649. TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele korpuse tööversioon.

Toomas Westen 1844 = Toomas Westen, Lapo rahwa uso ärataja Norra maal / [Gustav Heinrich Schüdlöffel]. – Tartu.

VEKVM 1992 (1925–1931)* = Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739. Välja andnud Albert Saareste ja A. R. Cederberg. Faksiimileväljaanne. Tartu.

Wakku ramatu 1812 = Wakku ramatu Säduuse Selletamine.

Wiis head jutto 1740 = Wiis head jutto Ühhe Öppetaja ja usklikko Tallopoia wahhel. Nende Juhhatamiseks üllespandud/ Kes süddamest püüdwad uskudes ja Jummalat Jesusse nimmel palludes pühha kirja luggemissest omma hingele tössist kasso sada / [Albert Anton Vierorth]. – TALLJNNAS/ Jakob Juhhan Köler trükkis sedda 1740. Aastal.

Willmann, Friedrich Wilhelm 1782. Juttud ja Teggud/ kui ka Monningad Öppetussed mis maiapiddamise pärrast tarwis lähtwad. Eestima-rahwale heaks on üllespannud, Reedik Willem Willmann, Öppetaja Karja-Kirriko peäle, Saaremaale = Fabeln und Erzählungen zur Verbeszerung des Wizzes und Sitten der Ehsten, nebst einem Anhang von oeconomischen Regeln, verfasstet von Friedrich Willhelm Willmann, Prediger zu Karris. – Tallinnas trükkitud Lindworsse kirjadega, 1782. Reval, gedruckt mit Lindsforschen Schriften 1782.

Öppetusse Sannad 1817 = Eestima Kubbermango-ma Üllewallitseja-Kubberneri Herra Parron P. J. Ükskülla Öppetusse Sannad Eestima Waldade Kohtomeestele kulunud, kui Tallorahwa ue säduuse Ramatud nende kättte anti, Talliännas Lossi peäl Neäri ku 8mal päwal, aastal 1817. – Talliännas, trükkitud J. H. Gresseli kirjadega.

* – teost on kasutatud näiteallikana valikuliselt, sellest pärinevad näited ei kajastu töös esitatud statistilistes andmetes

Kirjandus

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu.

Ackerman, Farrell 1996. A Predicate Construction: Inversion in Polish. – Essays in Semantics and Pragmatics. In honor of Charles J. Fillmore. –M. Shibatani, S. A. Thompson (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 1–24.

Alvre, Paul 1992. Soome keele grammatika. Tallinn.

Auwers, Johan van der 2002. More Thoughts on Degrammaticalization. – New Reflections on Grammaticalization. I. Wischer, G. Diewald (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 19–29.

Auwers, Johan van der, Vladimir A. Plungian 1998. Modality's Semantic Map. – Linguistic Typology, No 2, pp. 125–139.

Bergen, Benjamin K., Nancy Chang 2005. Embodied Construction Grammar in Simulation-Based Language Understanding. – Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions. J.-O. Östman, M. Fried (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 147–190.

Boas, Hans C. 2002. On Constructional Polysemy and Verbal Polysemy in Construction Grammar. – Proceedings of the 2000 Western Conference on Linguistics. Samiian, V. (ed.) Vol. 12, pp. 126–139.

Brinton, Laurel J. 2000. The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Bybee, Joan L. 1985. Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Bybee jt = Bybee, Joan, Revere Perkins, William Pagliuca 1994. The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World. Chicago: The University of Chicago Press.

- Cabrera, Juan C. Moreno 1998.** On the Relationships between Grammaticalization and Lexicalization. – The Limits of Grammaticalization. Anna Giacalone Ramat, Paul Hopper (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 211–227.
- Chang jt = Chang, Nancy, Jerome Feldman, Robert Porzel, Keith Sanders 2002.** Scaling Cognitive Linguistics: Formalisms for Language Understanding; <http://www.icsi.berkeley.edu/NTL/papers/scaling.pdf>.
- Croft, William 2001.** Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective. New York / Oxford: Oxford University Press.
- Croft, William 2003 (1990).** Typology and Universals. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William, D. Alan Cruse 2004.** Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diewald, Gabriele 1997.** Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Diewald, Gabriele 2002.** A Model for Relevant Types of Contexts in Grammaticalization. – New Reflections on Grammaticalization. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 103–120.
- EKG = Ereht, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993.** Eesti keele grammatika. II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn.
- EKK = Ereht, Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2000.** Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn.
- EKSS VI/2 2002 =** Eesti kirjakeele seletussõnaraamat, VI köide, 2. vihik. Tallinn.
- Ereht, Mati 2001.** Some Notes on the Grammaticalization of the Verb *pidama* in Estonian. – Estonian: Typological Studies V. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18. Tartu, lk 7—25.
- Fillmore, Charles J. 1972.** The Case for Case. – Universals in Linguistic Theory. E. Bach, R. T. Harms (eds.). London / New York / Sydney / Toronto: Holt, Rinehart and Winston, pp. 1–88.

- Fillmore, Charles J. 1989.** Grammatical Construction Theory and the Familiar Dichotomies. – Language Processing in Social Context. R. Dietrich, C. F. Graumann (eds.). North-Holland: Elsevier Science Publishers, pp. 17–38.
- Fillmore jt = Fillmore, Charles J., Paul Kay, Mary Catherine O'Connor 1988.** Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of *Let alone*. – Language, vol. 64, No 3, pp. 501–538.
- Fitzmaurice, Susan 2000.** Remarks on the De-Grammaticalization of Infinitival *to* in Present-Day American English. – Pathways of Change: Grammaticalization in English. O. Fischer, A. Rosenbach, D. Stein (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 171–187.
- Fried, Mirjam 2004.** Predicate Semantics and Event Construal in Czech Case Marking. – Construction Grammar in a Cross-Language Perspective. M. Fried, J.-O. Östman (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 87–119.
- Fried, Mirjam, Jan-Ola Östman 2004.** Construction Grammar: A Thumbnail Sketch. – Construction Grammar in a Cross-Language Perspective. M. Fried, J.-O. Östman (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 11–86.
- Fujii, Seiko 2004.** Lexically (Un)filled Schemes and Construction Types: The Case of Japanese Modal Conditional Constructions. – Construction Grammar in a Cross-Language Perspective. M. Fried, J.-O. Östman (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 121–155.
- Goldberg, Adele E. 1995.** Constructions: a Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele E. 2005.** Argument Realization: The Role of Constructions, Lexical Semantics and Discourse Factors. – Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions. J.-O. Östman, M. Fried (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 17–43.
- Greenberg, Joseph H. 1979.** Rethinking Linguistics Diachronically. – Language, vol. 55, No 2, pp. 275–290.
- Habicht, Külli 2001a.** Infinite Konstruktionen in der estnischen Schriftsprache der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. – Linguistica Uralica N° 4, s. 245–269.

- Habicht, Külli 2001b.** Vanhan kirjaviron modaalirakenteista. – *Congressus nonus Internationalis Fenno-Ugristarum* 7.–13. 8. 2000 Tartu. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica I. Redegit Tõnu Seilenthal. Curaverunt: Anu Nurk, Triinu Palo. Tartu, lk 268–276.
- Harris, Alice C., Lyle Campbell 1995.** *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective.* Cambridge Studies in Linguistics 74. Cambridge / New York: Cambridge University Press.
- Heine, Bernd 1993.** *Auxiliaries: Cognitive Forces and Grammaticalization.* New York / Oxford: Oxford University Press.
- Heine, Bernd 1995.** Agent-Oriented vs. Epistemic Modality: Some Observations on German Modals. – *Modality in Grammar and Discourse.* Ed. by Joan Bybee and Suzanne Fleischman. Amsterdam: Benjamins, pp. 17–53.
- Heine, Bernd 2002.** On the Role of Context in Grammaticalization. – *New Reflections on Grammaticalization.* I. Wischer, G. Diewald (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 83–101.
- Heine jt = Heine, Bernd, Ulrike Claudi, Friederike Hünemeyer 1991.** *Grammaticalization: a Conceptual Framework.* Chicago: University of Chicago Press.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2002.** *World Lexicon of Grammaticalization.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Hermann, Karl August 1896.** *Eesti keele Lause-õpetus. Eesti keele grammatika teine jagu.* Kirjutanud Dr. K. A. Hermann. *Syntaxis linguae Estonicae. Синтаксисъ Эстонскаго языка. Syntax der Estnischen Sprache.* Jurjew.
- Hoberg, Rudolf, Ursula Hoberg 2000.** *Der kleine DUDEN Deutsche Grammatik. Eine Sprachlehre für Beruf, Fortbildung und Alltag. Saksa keele grammatika. Tõlkinud ja kohandanud Maie Lepp. 2., parandatud ja täiendatud trükk.* Tallinn.
- Hopper, Paul J., Traugott, Elizabeth Closs 1993.** *Grammaticalization.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Huomo, Tuomas, Nobufumi Inaba 1997.** Irrallinen genetiivi ja omistusrakenteen ongelma. – *Virittäjä* 101, no 1, s. 27–48.

- Israel, Michael 1996.** The Way Constructions grow. – Conceptual Structure, Discourse and Language. Stanford: CSLI Publications, pp. 217–230.
- Itkonen, Esa 2002.** Grammaticalization as an Analogue of Hypothetico-Deductive Thinking. – New Reflections on Grammaticalization. I. Wischer, G. Diewald (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 413–422.
- Jänes, Henno, Olev Parlo 1943.** Eesti keele grammatika gümnaasiumile. II. Lause-, tuletus- ja tähendusõpetus. II klass. Teine, täiendatud trükk. Tallinn.
- Kangasniemi, Heikki 1992.** Modal Expressions in Finnish. *Studia Fennica Linguistica* 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlsson, Fred 2002.** Üldkeeleteadus. Tõlkinud ja kohandanud Renate Pajusalu, Jüri Valge ja Ilona Tragel. Tallinn.
- Kask, Arnold 1984.** Eesti murded ja kirjakeel. Eesti NSV Teaduste Akadeemia emakeele seltsi toimetised nr. 16. Tallinn.
- Kay, Paul 1995.** Construction Grammar. – J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert (eds.). *Handbook of Pragmatics. Manual*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 171–177.
- Kay, Paul, Charles J. Fillmore 1997.** Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: the *What's X doing Y?* Construction. May 26, 1997; www.icsi.berkeley.edu/~kay/bcg/wxdy.ps.
- Kettunen, Lauri 1924.** Lauseliikmed eesti keeles. Tartu.
- Klettenberg, Reet 2004.** Permissiivkonstruktsioonid vanemas eesti kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Kont, Karl 1963.** Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused IX. Tallinn.
- Krug, Manfred G. 2000.** Emerging English Modals: A Corpus-Based Study of Grammaticalization. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Laitinen, Lea 1992.** Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, Lea 1993.** Nesessiivirakenne, kieliopillistuminen ja subjektiivisuus. – *Virittäjä* 97, no 2, s. 149–170.

- Laitinen, Lea, Maria Vilkuna 1993.** Case-Marking in Necessive Constructions and Split Intransitivity. – Case and Other Functional Categories in Finnish Syntax. Ed. by Andres Holmberg, Urpo Nikanne. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Lakoff, George 1987.** Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago: Chicago University Press.
- Lambrecht, Knud 2004.** On the Interaction of Information Structure and Formal Structure in Constructions: The Case of French Right-Detached *comme-N*. – Construction Grammar in a Cross-Language Perspective. M. Fried, J.-O. Östman (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 157–199.
- Leek, Frederike van der 1996.** Rigid Syntax and Flexible Meaning: The Case of the English Ditransitive. – Conceptual Structure, Discourse and Language. Stanford: CSLI Publications, pp. 321–332.
- Lehmann, Christian 2002.** New Reflections on Grammaticalization and Lexicalization. – New Reflections on Grammaticalization. I. Wischer, G. Diewald (eds.). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 1–18.
- Leino, Jaakko 2003.** Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, P. jt = Leino, Pentti, Ilona Herlin, Suvi Honakanen, Lari Kotilainen, Jaakko Leino, Maija Vilkkumaa 2001.** Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Loorits, Oskar 1923.** Eesti keele grammatika. Tartu.
- Merirand, Laura 2003.** *pidama*-verbi grammatikaliseerunud kasutusest vanemas kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Metslang, Helle 1994a.** Eesti ja soome – futuurumita keeled? – Keel ja Kirjandus nr 9 ja 10, lk 534–547 ja 603–616.
- Metslang, Helle 1994b.** Temporal Relations in the Predicate and the Grammatical System of Estonian and Finnish. Oulun yliopiston suomen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39. Oulu.

- Metslang, Helle 2002.** Grammatikalisatsiooniteooriast eesti keele taustal. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toimetajad Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Tiit Hennoste ja Haldur Õim. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu, lk 164–178.
- Muuk jt = Muuk, Elmar, Karl Mihkla , Mihkel Tedre 1941.** Eesti keskkooli-grammatika ühes harjutustikuga. IV. Lauseõpetus. IV, parandatud trükk. Tallinn.
- Mägiste, Julius 1936.** Eesti *saama*-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest. – Eesti Keel nr 3, lk 65–92.
- Norde, Muriel 2002.** The Final Stages of Grammaticalization: Affixhood and Beyond. – New Reflections on Grammaticalization. I. Wischer, G. Diewald (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 45–65.
- Nurmi, Timo 1991.** Nessessiivkonstruktsiooni kasutamine eesti ajalehtede juhtkirjades. – Keel ja Kirjandus nr 12, lk 732–742.
- Pajusalu, Renate 1999.** Deiktikud eesti keeles. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 8. Tartu.
- Pajusalu jt = Pajusalu, Renate, Ilona Tragel, Ann Veismann, Maigi Vija 2004.** Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 5. Tartu.
- Palmer, F. R. 2001 (1986).** Mood and Modality. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Penjam, Pille 2005.** *tulema*-verbi tähendusest ja modaalkasutuse kujunemisest eesti vanas kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Rajandi, Henno 1999.** Eesti impersonaali ja passiivi süntaks. Eesti Keele Instituudi toimetised 3. Tallinn.
- Ramat, Anna Giacalone, Paul Hopper (eds.) 1998.** The Limits of Grammaticalization. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Remmel jt = Remmel, Nikolai, Johannes Valgma, Elli Riikoja 1957.** Eesti keele grammatika keskkooli VIII–X klassile. Tallinn.

- Ross, Kristiina 1999.** Kas eesti kirjakeel võinuks kujuneda teistsuguseks. – Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära. Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase kirjanduskeskus. Tallinn, lk 9–30.
- Rätsep, Huno 1978.** Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn.
- Rätsep, Huno 1989.** Eesti keele tekkimise lugu – Akadeemia nr 7, lk 1503-1524.
- Saukkonen, Pauli 1965.** Itämerensuomalaisen kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Helsinki: Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 137.
- Sutrop, Urmas 2000.** Basic Terms and Basic Vocabulary. – Estonian: Typological Studies IV. Ed. by Mati Ereht. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 14. Tartu, lk 118–145.
- Tragel, Ilona 2001.** On Estonian core verbs. – Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Ed. by Ilona Tragel. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 2. Tartu, lk 145–169.
- Tragel, Ilona 2003a.** Eesti keele seriaalkonstruksioonist. – Keel ja Kirjandus nr 12, lk 919–934.
- Tragel, Ilona 2003b.** Eesti keele tuumverbid. *Dissertationes Linguisticae Universitatis Tartuensis* 3. Tartu.
- Tragel, Ilona 2004.** Tuumverbi ja *da*-infinitiivi ühendid. – Lauseliikmeist eesti keeles. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 1. Preprints of the Department of Estonian of the University of Tartu 1. L. Lindström (toim.) Tartu, lk 75–85.
- Traugott, Elizabeth Closs, Richard B. Dasher 2002.** Regularity in Semantic Change. Cambridge Studies in Linguistics 97. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uuspõld, Ellen 1989.** Modaalasusest ja modaalasest predikaadist eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 8, lk 468–477.
- Vilkuna, Maria 1996.** Suomen lauseopin perusteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 (1869/1893).** Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn.
- Wischer, Ilse 2000.** Grammaticalization versus Lexicalization: ‘Methinks’ There Is Some Confusion. – Pathways of Change. Grammaticalization in English. Olga

- Fischer, Anette Rosenbach, Dieter Stein (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 355–370.
- Wischer, Ilse, Gabriele Diewald (eds.) 2002.** *New Reflections on Grammaticalization.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Õim, Haldur 1965.** *tulema, saama ja pidama tähenduste struktuuriline analüüs.* – Keel ja struktuur. Töid struktuurilise ja matemaatilise lingvistika alalt. Tartu, lk 27–45.
- Östman, Jan-Ola 1988.** *Konstruktioikielioppi.* Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1988. J.-O. Östman, U. Nikanne, K. Jokinen, K. Wiik (eds.). Helsinki: The Linguistic Association of Finland, s.173-187.
- Östman, Jan-Ola, Mirjam Fried 2004.** *Historical and Intellectual Background of Construction Grammar.* – *Construction Grammar in a Cross-Language Perspective.* M. Fried, J.-O. Östman (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 1–10.
- Östman, Jan-Ola, Mirjam Fried 2005.** *The Cognitive Grounding of Construction Grammar.* – *Construction Grammars: Cognitive Grounding and Theoretical Extensions.* J.-O. Östman, M. Fried (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 1–13.

**About the lexical and grammatical usage of the verb TULEMA
and development of its modal function
in Written Estonian in the 17th - 20th centuries.**

Summary

The central grammatical function of the verb *tulema* in Modern Estonian is to express the modality of obligation and necessity; a modal construction related to the verb *tulema* is one of the most essential means expressing agent-oriented obligation. In the oldest survived texts the verb *tulema* has not been used in its modal meaning; accordingly it has been supposed that the data from Old Written Estonian could reflect the development of modal usage of the verb *tulema*. This MA thesis offers an overview how modal constructions of the verb *tulema* appeared and developed in Written Estonian and presents suggestions about possible genesis of the construction; in addition to that other forms of lexical and grammatical usage of the verb *tulema* in Written Estonian in the 17th-20th centuries have been analysed.

The analysis is based on the selection 5438 pages of written texts between 1600-1850 from North Estonian. Linguistic examples from the end of the 19th century and those of the 20th century come from the Written Estonian Corpus at Tartu University. In the material analysed the verb *tulema* was used in 16418 cases, of those 4929 in old texts and 11489 in the Modern Estonian Corpus. Of those in 13262 cases the *tulema* verb was used as a lexical language unit (in old texts 4779 cases, in the Modern Corpus 8483 cases) and in 3156 cases (in old texts 150 cases and in the Modern Corpus 3006 cases) the verb *tulema* was used in its grammatical function.

When analysing the *tulema* verb in its lexical function it is possible to distinguish between nine basic meanings: ‘move (approaching some object)’, ‘arrive, come to a place (in some space)’, ‘start to exist, exist in future, follow (in temporal meaning)’, ‘arrive, come into being (as the time has come)’, ‘be born, crop up, develop’, ‘result

from, be caused by', 'take place, happen, ', 'change (into something)', 'be calculated as a sum total (as related to particular amounts or rates)'. Semantics of sentences and sentences in the selected texts that could be interpreted in different ways offered the opportunity to make assumptions about possible genesis of different meanings. In some particular cases the verb acquired an exceptional depending on the context meaning.

As the main component of a periphrastic verb the *tulema* verb was used in 3658 cases (963 examples in Old Written Estonian, 2695 Examples in the Corpus). The number of different periphrastic verbs, which contained a *tulema* verb as the main component was 80 in the material analysed.

The *tulema* verb has 6 grammatical functions: it was used as a means of expressing deontic or dynamic modality, as a phase verb, as an auxiliary verb for expressing future and as a component in serial constructions, as hortative and as an affixal adverb in phrasal verbs.

There were altogether 3434 modal constructions in the analysed texts: 121 in Old Written Estonian and 3313 in the Written Estonian Corpus. The earliest cases of modal usage date back to the last decade of the 17th century; the construction seems to clearly bear the function of expressing obligation from the very beginning and it has been used already in the most complicated grammatical context of the 17th century.

In sentences with modal interpretation the semantics and functions of the verb *tulema* are similar to those in Modern Estonian, but the grammatical structure of the construction varies until the middle of the 20th century. The nominal part of the sentence which in Modern Estonian is analysed as an object of an infinitive construction, was probably perceived in numerous other constructions as a subject subordinate to the main verb (it can be explained by agreement of the mentioned part of the sentence); frequent use of the nominal part of the sentence as partitive shows that it was understood by a parallel interpretation as an object. The agreement receded step-by-step and disappeared altogether as a result of codifying sharply in 1950ies. The agent of modality has been explicitly formulated (as adessive or allative) approximately in every fifth modal construction (in every tenth construction in Old Written Estonian).

In older texts the *tulema* verb appears in modal constructions mostly in the affirmative statements of the present indicative, in some rare cases past, conditional and negative statements were used.. However, in the 20th century the variety of

constructions with the *tulema* verb has increased, in which the use of conditional has grown most.

It is possible to formulate different hypotheses about the development of the modal usage of the verb *tulema*. One possible source of analogy could be detected in the influence of Indo-European languages; however, for development of *tulema* construction there probably has not been examples enough in contacting languages. Absence of such a construction in the German texts which have served as basis for earlier Estonian translations allows to expect that modal *tulema* construction could have existed considerably earlier in the spoken language than in its written version. In case we still suppose that that written language reflects development of *tulema*-construction adequately, we could consider modal *olema*-construction as a possible example, which has been more widely used in Old Written Estonian and also in Estonian dialects than in modern written language. The verbs *olema* and *tulema* are often used for contrasting the activities taking place in the present and future, so we may assume that they started to use *tulema* construction as an analogue expressing future for *olema* construction.

Lisa 1. tulema-verbi leksikaalsed tähendused (vana kirjakeel)

TÄHENDUS	1600-1650	1651-1700	1701-1750	1751-1800	1801-1850	KOKKU
1.'liikuma'	794	135	391	286	431	2037
1.'liikuma' (Ü)	152	49	102	51	108	462
2.'saabuma (ruumis)'	21	1	8	24	18	72
2.'saabuma (ruumis)' (Ü)	5		7		4	16
3.'olema hakkama'	42	24	31	17	50	164
4.'saabuma (ajas)'	108	26	41	15	60	250
5.'tekkima, kujunema'	23	11	13	51	40	138
6.'tulenema'	21	2	13	18	20	74
7.'toimuma'	5	2	1	1	7	16
8.'muutuma'			2	1		3
9.'olema (kvantiteet)'	1		1		1	3
1.'liikuma' / 2.'saabuma (ruumis)'	71	7	21	22	27	148
1.'liikuma' / 3.'olema hakkama'	7	2		1	3	13
1.'liikuma' / 4.'saabuma (ajas)'	1					1
1.'liikuma' / 5.'tekkima, kujunema'	3		1			4
1.'liikuma' / 8.'muutuma'		1				1
1.'liikuma' (Ü) / 2.'saabuma (ruumis)' (Ü)	10				3	13
1.'liikuma' (Ü) / 2.'saabuma (ruumis)' (Ü) / 3.'olema hakkama' / 4.'saabuma (ajas)'	1					1
1.'liikuma' (Ü) / 3.'olema hakkama'	1	2	6		3	12
1.'liikuma' (Ü) / 4.'saabuma (ajas)'	3			3	1	7
1.'liikuma' (Ü) / 5.'tekkima, kujunema'	66	31	25	12	39	173
1.'liikuma' (Ü) / 5.'tekkima, kujunema' / 6.'tulenema'				7		7
1.'liikuma' (Ü) / 6.'tulenema'	6			1	1	8
2.'saabuma (ruumis)' / 4.'saabuma (ajas)'	2		1	1	1	5
2.'saabuma (ruumis)' / 3.'olema hakkama' / 7.'toimuma'			1			1
2.'saabuma (ruumis)' (Ü) / 4.'saabuma (ajas)'	3		1		2	6
3.'olema hakkama' / 4.'saabuma (ajas)'	6	4	3		5	18
3.'olema hakkama' / 5.'tekkima, kujunema'	7	5	5	4	12	33
3.'olema hakkama' / 7.'toimuma'	21	6	13	3	26	69
3.'olema hakkama' / 9.'olema (kvantiteet)'					2	2
4.'saabuma (ajas)' / 5.'tekkima, kujunema'	5		2		1	8
4.'saabuma (ajas)' / 7.'toimuma'	1	1	2			4
5.'tekkima, kujunema' / 6.'tulenema'	5	2	1	4	27	39
5.'tekkima, kujunema' / 7.'toimuma'	1				2	3
6.'tulenema' / 7.'toimuma'					5	5
KOKKU	1392	311	692	522	899	3816

Lisa 2. tulema iseseisva verbina (TÜKK)

Tähendus	1890		1900		1910		1930		1950		1960		1970		1980		1990		KOK-KU
	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	
1	110	287	117	162	64	363	50	291	42	90	63	285	74	286	77	257	60	206	2884
1(Ü)	88	71	43	20	70	45	59	60	18	17	48	33	45	34	38	36	35	50	810
2		7	1	1	1	10	1	12					2	7	2	1	1	25	71
2(Ü)	19	5	4	2	18	4	6	23	14	2	5	9	4	23	5	7	12	10	172
3	16	6	8	6	5	12	7	3	1	4	3	9	4	13	10	7	9	2	125
4	10	28	7	3	19	29	6	18	1	2	3	14	4	11		4	4	17	180
5	11	14	11	10	13	21	6	13	2	2	4	17	6	12	14	14	4	10	184
6	34	19	19	6	12	8	4	5	1	2	2	4	4	6		6		3	135
7	5	10	2	2	7	8		2		1		1		2		2		2	44
8			1	1		1						3		1	3	3			13
9	5		5	1		2	3	1	2		4	2	6	4	3	1	1	2	42
Erand															1				1
1/2	9	29	4	13	5	23		21	2	4		10	4	23	1	7		21	176
1/3					2														2
1/9																1			1
1Ü/2Ü	15	1	7		7	5	4	4	4	1	8	3	7	3	5	4	10	7	95
1Ü/2Ü/ 3/4		1	1																2
1Ü/2Ü/ 5		1									2								3
1Ü/3	1	4			2	2	2	7				2		1	3	2	1	1	28
1Ü/3/4	1			1															2
1Ü/3/5	1		2									2				1			6
1Ü/4					2									3	1			1	7
1Ü/5	10	14	7	6	7	20	16	9	12	1	24	15	31	13	25	30	15	11	266
1Ü/5/6			1									2							3
1Ü/6		1		1		1					1			1	1	1			7
1Ü/9													2		2		2		6
2/4		3			1														4
2Ü/3			1													1			2
2Ü/3/5		1											1						2
2Ü/4	1	1	1	2	1	4	2	5		2	2	1		2			2	2	28
2Ü/5	2	3		1	2	1		2	1			3	1	3	3	11	8	9	50
3/4	13	5	6	1	5	8	2	5	1	1	3	5	2	2	3	6	1	6	75
3/4/5			2								1								3
3/5	7	4	19	4	13	4	9	9	2	4	9	9	5	13	9	15	13	10	158
3/7		16	10	2	3	4	1	8		1	1	7		3	2	8	3	9	78
3/9											1		1	1			1		4
4/5			1	2	8	4		2			1	3	2	1	5	2	2	2	35
4/7			1		2		1	1						2			1	1	9
5/6	8	4	6	1	7	3				1	1	2		2		3	1	2	41
5/7		4	5		1		3	3						1			1		18
5/8												2		1		2			5
5/9	1												1		1		4		7
6/7				1		1		2											4
KOK-KU	367	539	292	249	277	583	182	506	103	136	185	443	206	474	214	432	191	409	5788

Lisa 3. tulema perifrastilise verbi koosseisus (vana kirjakeel)

ÜHEND	1660-1650	1651-1700	1701-1750	1751-1800	1801-1850	KOKKU
1	2	3	4	5	6	7
alla tulema	8		4			12
appi tulema	1		4	2	6	13
eel tulema	1					1
ette tulema (1.)	8	9	4	14	3	38
ette tulema (2.)		3				3
ette tulema (3.)			1			1
hukka tulema	1					1
ilmale tulema	103	13	2	8	5	131
ilmale tulema (Ü)		1				1
juurde tulema (1.)	2			1	2	5
juurde tulema (2.)					3	3
jälle tulema	24	5	6		1	36
jälle ümber tulema	1	2				3
järele tulema (1.)	1					1
järele tulema (2.)		1				1
järele tulema (3.)					1	1
järgi					1	1
kallale tulema (1.)				1		1
kallale tulema (2.)					1	1
kokku tulema		3	25	25	18	71
kokku tulema (Ü)				1		1
kätte tulema (1.)				1	1	2
kätte tulema (2.)		2	7	2	10	21
kätte tulema (1.)/(2.)					3	3
külge tulema			1			1
ligemale tulema (1.)	1			3		4
ligemale tulema (2.)					1	1
ligidale tulema				2		2
ligi tulema (1.)	11	3	6	5	3	28
ligi tulema (2.)	9	5	3	1	8	26
läbi tulema		1		3		4
lähedale tulema	2					2
maha tulema (1.)	17	7	14	3	12	53
maha tulema (1.) (Ü)			1		2	3
maha tulema (2.)			1			1
maha tulema (3.)				1		1
maha tulema (4.)					2	2

1	2	3	4	5	6	7
meelde tulema (1.)				3	3	6
meelde tulema (2.)					1	1
mööda tulema	1					1
nähtavale tulema				1		1
peale tulema (1.)			5			5
peale tulema (2.)		1	1	6	2	10
perra tulema		1				1
sisse tulema	25	1	9	12	9	56
tagasi tulema (1.)	1		18	39	35	93
tagasi tulema (1.) (Ü)			1		1	2
tagasi tulema (2.) (ajaj)					1	1
tarvis tulema	13			2	4	19
vastu tulema	1			9	2	12
välja tulema (1.)	5	3	23	48	26	105
välja tulema (1.) (Ü)			11	36	12	59
välja tulema (2.)			1			1
välja tulema (3.)			1			1
ära tulema(1.)	3		8	6	4	21
ära tulema (2.)				3		3
ära tulema (3.)				3	1	4
äärde tulema				1		1
ühete tulema (1.)	11	6		1		18
ühete tulema (2.)	32	2		1		35
ühete kokku tulema	2					2
üles tulema	2	3	15	4		24
üles tulema (Ü)		1				1
KOKKU	286	73	172	248	184	963

Lisa 4. tulema perifrastilise verbi koosseisus (TÜKK)

N/AfAdv	1890 AJA	1890 ILU	1900 AJA	1900 ILU	1910 AJA	1910 ILU	1930 AJA	1930 ILU	1950 AJA	1950 ILU	1960 AJA	1960 ILU	1970 AJA	1970 ILU	1980 AJA	1980 ILU	1990 AJA	1990 ILU	KOK- KU
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
abisse	1																		1
alla	1	1		4		9	1	2				1		4		2		5	30
allaÜ						1	1	1				1						1	5
appi	5	6	1	7	3	10	1	3	3	3	6	7	4	2	6	4	3	6	80
arvesse					1						3	2			3	4		2	15
asemele		2										1	1						4
eemale												1							1
edasi1		1												1		1			3
edasi2		1														2		1	4
esile1					1						2								3
esile2											1						2		3
esile3											1	1							2
ette1	2	1	1			1													5
ette1Ü	3	1	3		4													1	12
ette2	1	1	1	1	1	4													10
ette3	50	11	44	9	23	12	11		3		2	9	8	4	7	2	3	5	203
ette4						3					1	1		1				1	7
ette5																1			1
ette- poole			1																1
hakka- ma										1									1
ilmale		2				1	1	1						3		1		1	10
ilmaleÜ												2	1						3
ilmsi						1													1
ilmsiks1	10	1	8		6				3		2	2	1		1	1	1	1	37
ilmsiks2				2	1														3
ilmsile	3		3																6
juurde1	2			1		1		1				1				1			7
juurde1 Ü																1			1
juurde2	2	2	7		8		3	2	1		3		1	1	4	2	4	1	41
juurde1/ 2	1	1			1	2		1				1							7
järel						1										1			2
järele1		4	1	1		4		2		2		2		2		1			19
järele2						1													1
järele4		3			1	2		4		1		2		4		2		11	30
järele1/4		1		1		2						1		3		1		2	11
järgi		1														1			2
kaasa		2	1	3		4		2		3				4		8	1	10	38
kaasaÜ													1						1
kallale1																			0
kallale2		1		2	1	1		2						3		1		1	12
kallale 2Ü															1	1		1	3
kohale							1		1	2	1				1				6
kohaleÜ																	1		1
kokku1	15	7	12		17	1	5	2	6	2	12		4	1	6	2	6		98
kokku1Ü		1			1														2
kokku2	6		2		2				1							1	2		14

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
kuulda- vale		1	5	6	1	3		1										1	18
kuulda- valeÜ							1												1
kõrvale														1					1
kätte1	2	1	1					2				2		1					9
kätte2	1	5	2	1	2	3	1				1		1			2			19
külge2						1													1
lagedale										1		4	1	4		2		1	13
lahti														1		1		2	4
lahti																1			1
lige- male1			3		1													1	5
lige- male1Ü	1	2														1			4
lige- male2																		1	1
ligi1		2	1			1		2								2			8
ligi2						1													1
ligi3	1					1													2
ligidale				1				1											2
lisaks	1								1				1			1			4
läbi1												1		1				1	3
läbi1Ü														1					1
läbi2	1		1	1	2	1	1	1											8
läbi3												2		2		2			6
lähe- dale									1			2	1						4
lähe- male			1			3		2				2				2		2	12
lähe- maleÜ															1	1		1	3
maha1	1	1		3		1		3											9
maha2						1								1	1				3
maha3										1			1			1			3
maha4																			0
maha5												1	1	1		1	1	1	6
meelde1	3	23	12	28	1	22	1	20	2	6	4	21	4	19	2	33	6	31	238
meelde2	1	7	3	1	4	5		3		2									26
meelde1/ 2		4	4	6		2		1											17
moodi			1																1
mõttes- se	2		4	1			1		1		2	1		3		1		1	17
mängu													1						1
mööda		1						1				1				1			4
nähta- vale1	3	9	9	6	3	12	1	4	1			1				1		3	53
nähta- vale2	6	1	2		3	1	1												14
peale1	1	1				2		1				1				1		1	8
peale2	1	5	1	3		3		1				3		3		5	1	6	32
peale3	2							1										1	4
peale4	1																		1
peale5														1				1	2
platsi		1			1														2
platsiÜ																		1	1
puudu					1			2	2	1	1	1	1	1	1				11
pähe	3	2	2	1				2				5	2	9	2	7	4	8	47
püsti				1															1
ringi		1																	1
seltsis								1											1
sisse1		5	2	5	4	3		4		2		5	1	7		2		2	42
sisse1Ü			1					3					1			1	1	2	9
sisse2	6		6		10		1				1								24
sisse3															2		1	1	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
taga						1													1
tagant														1		1			2
tagant- järelle								1											1
tagasi1	20	51	28	20	16	37	13	27	3	9	9	32	3	28	6	25	4	34	365
tagasi1Ü	1	3	1		3	1	4	2		1	1	2		3	1	3	3	1	30
tagasi2		3	1	3		1								1					9
tagasi3	1	2	1	2		1						2	1	6	1	1		4	22
tagasi2/3	1						1							1					3
takka- järelle	1																	1	2
tarvis							1	1			2								4
tegemist							1										1		2
teoksile			1																1
toime					1		3	5	17	2	19	5	23	12	36	13	13	12	161
tulema												2		2		2			6
täis1				1			1					1		2					5
täis2												1	1			1			3
vahele1		1																	1
vahele2			1		3											2			6
vahele1/ 2				2															2
vaja					1														1
varjule				1															1
vasta- misi								1											1
vastu1	10	20	8	7	2	8	4	2		1	1	4		12	1	2	1	8	91
vastu1Ü		1				1		2				1		1	1				7
vastu2	1	1	4		14		3	4	2		4		2	3	1	2	2	1	44
vastu3						1								4		4		3	12
välja1	1	12	10	7	4	17	1	5		1		22	5	10		7	1	9	112
välja1Ü	4	3	4	2	3	4		2		2	1			2	1	2	3	3	36
välja2			1				2			1	1	1			3		2	3	14
välja3	4	3	1	2	2	7		1	1	1		1	3	3	1	2		32	
välja4	3	2	1		3	1	1		1	2	5	6	4	2		6	6	6	49
välja5	2	3	2		4		1	1		2	1	2		1				1	20
välja6	3		3	3	6			3		2	1	8	4	5	2	3	6	3	52
välja7	1		2	1			1	3	2	1	3	4	2	7	1	4	6	2	40
välja8														1					1
ära1		4	2	9	1	5		2		1	1	4		3		6		2	40
ära2			1																1
ära3					1												1	2	4
ühes		3	3	1				1											8
üle1					2			1		1									4
üle1Ü		1																	1
üle2					1		2	1	1		1				6				12
üles1		1		2		3		4						1		1		7	19
üles1Ü	1		1																2
üles2												2							2
üles3				2											1				3
KOKKU	193	240	219	161	170	217	72	145	53	52	94	187	87	199	101	197	87	221	2695

Lisa 5. Agendi esinemus modaalsetes tulema-tarindites (TÜKK)

Agendi vormistus		1890		1900		1910		1930		1950		1960		1970		1980		1990		KOKKU
		AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	
Puudu	Arv	88	9	112	3	179	22	158	86	355	56	236	125	225	95	255	131	397	122	2654
	%	83,8	69,2	85,5	60,0	79,9	75,9	81,0	76,8	75,1	74,7	77,6	88,7	76,3	81,9	78,7	78,4	88,4	78,7	
ade	Arv	14	4	18	2	45	7	36	26	118	19	68	16	69	21	69	36	52	32	652
	%	13,3	30,8	13,7	40,0	20,1	24,1	18,5	23,2	24,9	25,3	22,4	11,3	23,4	18,1	21,3	21,6	11,6	20,6	
(ade)	Arv							1						1					1	3
	%							0,5						0,3					0,6	
poolt	Arv	2		1																3
	%	1,9		0,8																
(poolt+abl)	Arv	1																		1
	%	1,0																		
KOKKU		105	13	131	5	224	29	195	112	473	75	304	141	295	116	324	167	449	155	3313

Lisa 6. Nominaalse lauseliikme vorm *tulema*-tarindis (1.) (TÜKK)

Nominaalne lauseliige		1890		1900		1910		1930		1950		1960		1970		1980		1990		KOK- KU
		AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	
N sg nom	Arv	17	2	11		44	5	38	21	84	16	64	17	65	20	67	37	101	35	644
	%	16,2	15,4	8,4		19,6	17,2	19,5	18,8	17,8	21,3	21,1	12,1	22,0	17,2	20,7	22,2	22,5	22,6	19,4
N sg par	Arv	22	1	39	1	38	3	43	25	87	14	49	17	53	16	69	32	78	22	609
	%	21,0	7,7	29,8	20,0	17,0	10,3	22,1	22,3	18,4	18,7	16,1	12,1	18,0	13,8	21,3	19,2	17,4	14,2	18,4
N sg nom/par	Arv	2		2	1	5	4	3	6	5	3	5	6	9	5	10	2	12	2	82
	%	1,9		1,5	20,0	2,2	13,8	1,5	5,4	1,1	4,0	1,6	4,3	3,1	4,3	3,1	1,2	2,7	1,3	2,5
N pl nom	Arv	9	1	17		24		33	4	70	3	40	9	30	4	48	6	61	10	369
	%	8,6	7,7	13,0		10,7		16,9	3,6	14,8	4,0	13,2	6,4	10,2	3,4	14,8	3,6	13,6	6,5	11,1
N pl par	Arv	9		13		30		20	6	86	1	33	16	31	3	27	6	63	9	353
	%	8,6		9,9		13,4		10,3	5,4	18,2	1,3	10,9	11,3	10,5	2,6	8,3	3,6	14,0	5,8	10,7
Kogumõiste nom	Arv									3		1	1		1			1		7
	%									0,6		0,3	0,7		0,9			0,2		0,2
Kogumõiste par	Arv			4						1		1		1				1		8
	%			3,1						0,2		0,3		0,3				0,2		0,2
mis nom (sg)	Arv	1	1	2		2		1		2	2	3	3	1	2	3		2	1	26
	%	1,0	7,7	1,5		0,9		0,5		0,4	2,7	1,0	2,1	0,3	1,7	0,9		0,4	0,6	0,8
mis par (sg)	Arv	1		2		5		5		1	1	1		1	1	1	1	2	3	25
	%	1,0		1,5		2,2		2,6		0,2	1,3	0,3		0,3	0,9	0,3	0,6	0,4	1,9	0,8
mis nom (pl)	Arv	5		2		5		1	4					1	2	1				21
	%	4,8		1,5		2,2		0,9	0,8					0,9	0,6	0,6				0,6
mis par (pl)	Arv		1		1	2		3	1	3	1	3	2			2				19
	%		7,7		20,0	0,9		1,5	0,9	0,6	1,3	1,0	1,4			0,6				0,6
mis nom (?)	Arv	7	3	5		2	1					1	2		4			2		27
	%	6,7	23,1	3,8		0,9	3,4					0,3	1,4		3,4		1,2			0,8
mis par (?)	Arv	1				1						3	3	2	2		3	1	5	21
	%	1,0				0,4						1,0	2,1	0,7	1,7		1,8	0,2	3,2	0,6
QP nom	Arv	8	2	3	1	8	3	2		7		4		19	1	3	3	15	3	82
	%	7,6	15,4	2,3	20,0	3,6	10,3	1,0		1,5		1,3		6,4	0,9	0,9	1,8	3,3	1,9	2,5
QP par	Arv					1				1								1		3
	%					0,4				0,2								0,2		0,1
QP nom/par	Arv					3		1				1	1			2		2	1	11
	%					1,3		0,5				0,3	0,7			0,6		0,4	0,6	0,3
QP adv	Arv			2		3	2		1	2		1		2		2	2			17
	%			1,5		1,3	6,9		0,9	0,4		0,3		0,7		0,6	1,2			0,5
Lause	Arv	11		15		6		5	1	23	1	25	4	21	6	16	3	22	7	166
	%	10,5		11,5		2,7		2,6	0,9	4,9	1,3	8,2	2,8	7,1	5,2	4,9	1,8	4,9	4,5	5,0
DA	Arv					2		2		2		2	1	2		1	2	3		15
	%					1,0		0,4		0,4		0,7	0,7	0,7		0,3	1,2	0,7		0,5
Fraas	Arv					1				1										2
	%					0,4				0,2										0,1
PUUDUB	Arv	12	2	14	1	44	11	39	46	91	33	67	59	58	50	71	67	84	57	806
	%	11,4	15,4	10,7	20,0	19,6	37,9	20,0	41,1	19,2	44,0	22,0	41,8	19,7	43,1	21,9	40,1	18,7	36,8	24,3
KOKKU		105	13	131	5	224	29	195	112	473	75	304	141	295	116	324	167	449	155	3313

**Lisa 7. Nominaalse lauseliikme vorm *tulema*-tarindis (2.)
(TÜKK)**

Korpus		NP nom		NP par		NP nom/par		QP		Lause v fraas		PUUDUB		KOKKU
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv
1890	AJA	39	37,1	33	31,4	2	1,9	8	7,6	11	10,5	12	11,4	105
	ILU	7	53,8	2	15,4		0,0	2	15,4	0	0,0	2	15,4	13
1900	AJA	37	28,2	58	44,3	2	1,5	5	3,8	15	11,5	14	10,7	131
	ILU		0	2	40	1	20,0	1	20,0	0	0,0	1	20	5
1910	AJA	77	34,4	76	33,9	5	2,2	15	6,7	7	3,1	44	19,6	224
	ILU	6	20,7	3	10,3	4	13,8	5	17,2	0	0,0	11	37,9	29
1930	AJA	72	36,9	71	36,4	3	1,5	3	1,5	7	3,6	39	20	195
	ILU	26	23,2	32	28,6	6	5,4	1	0,9	1	0,9	46	41,1	112
1950	AJA	163	34,5	178	37,6	5	1,1	10	2,1	26	5,5	91	19,2	473
	ILU	21	28	17	22,7	3	4,0		0,0	1	1,3	33	44	75
1960	AJA	109	35,9	90	29,6	5	1,6	6	2,0	27	8,9	67	22	304
	ILU	32	22,7	38	27	6	4,3	1	0,7	5	3,5	59	41,8	141
1970	AJA	96	32,5	88	29,8	9	3,1	21	7,1	23	7,8	58	19,7	295
	ILU	32	27,6	22	19	5	4,3	1	0,9	6	5,2	50	43,1	116
1980	AJA	120	37	99	30,6	10	3,1	7	2,2	17	5,2	71	21,9	324
	ILU	46	27,5	42	25,1	2	1,2	5	3,0	5	3,0	67	40,1	167
1990	AJA	165	36,7	145	32,3	12	2,7	18	4,0	25	5,6	84	18,7	449
	ILU	46	29,7	39	25,2	2	1,3	4	2,6	7	4,5	57	36,8	155
KOKKU		1094	33,0	1035	31,2	82	2,5	113	3,4	183	5,5	806	24,3	3313

Lisa 8. tulema-verbi vormistik nessesivtarindites (TÜKK)

tulema vorm		1890		1900		1910		1930		1950		1960		1970		1980		1990		KOK- KU	
		AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU	AJA	ILU		
tuleb	Arv	65	7	76	4	118	20	133	44	406	35	212	78	191	63	240	69	312	84	2157	
	%	61,9	53,8	58,0	80,0	52,7	69,0	68,2	39,3	85,8	46,7	69,7	55,3	64,7	54,3	74,1	41,3	69,5	54,2	65,1	
tulevad	Arv	9	1	14		15		10				1								50	
	%	8,6	7,7	10,7		6,7		5,1				0,3								1,5	
ei tule	Arv	4		3		10		3	1	5		2	1	1	1	3		3	3	40	
	%	3,8		2,3		4,5		1,5	0,9	1,1		0,7	0,7	0,3	0,9	0,9		0,7	1,9	1,2	
tuli	Arv	1		8	1	30	6	26	39	36	31	39	50	68	41	35	71	36	55	573	
	%	1,0		6,1	20,0	13,4	20,7	13,3	34,8	7,6	41,3	12,8	35,5	23,1	35,3	10,8	42,5	8,0	35,5	17,3	
tuli(va)d	Arv							2	1								1			4	
	%							1,0	0,9								0,6			0,1	
ei tulnud	Arv							2				1				1	1			5	
	%							1,8				0,3				0,3	0,6			0,2	
on tulnud	Arv					2		3		1		5	1	3	2	5			6	2	30
	%					0,9		1,5		0,2		1,6	0,7	1,0	1,7	1,5			1,3	1,3	0,9
tulnud (pf)	Arv															1				1	
	%															0,3				0,0	
ei ole tulnud	Arv								1											1	
	%								0,9											0,0	
oli tulnud	Arv														1				1	2	
	%														0,9				0,6	0,1	
tuleks	Arv	19	2	15		38	3	16	18	22	5	41	7	30	4	35	20	88	3	366	
	%	18,1	15,4	11,5		17,0	10,3	8,2	16,1	4,7	6,7	13,5	5,0	10,2	3,4	10,8	12,0	19,6	1,9	11,0	
tulek- si(va)d	Arv	1		1		4						1								7	
	%	1,0		0,8		1,8						0,3								0,2	
ei tuleks	Arv	1	1	2		2		1	3	2			2	1		1	3	2		21	
	%	1,0	7,7	1,5		0,9		0,5	2,7	0,4			1,4	0,3		0,3	1,8	0,4		0,6	
oleks tulnud	Arv		1						2	1	3	2			2	3	1	2	5	22	
	%		7,7						1,8	0,2	4,0	0,7			1,7	0,9	0,6	0,4	3,2	0,7	
ei oleks tulnud	Arv										1									1	
	%										1,3									0,0	
tulevat	Arv	1		1		1		1						1						2	7
	%	1,0		0,8		0,4		0,5						0,3						1,3	0,2
tulla (kvt)	Arv	4	1	10		4														19	
	%	3,8	7,7	7,6		1,8														0,6	
ei tulla (kvt)	Arv			1																1	
	%			0,8																0,0	
tulgu	Arv														2					2	
	%														1,7					0,1	
eks tule	Arv							1				2				1				4	
	%							0,9				1,4				0,6				0,1	
KOKKU		105	13	131	5	224	29	195	112	473	75	304	141	295	116	324	167	449	155	3313	

Lisa 9. Kõneviisikasutus modaalsetes tulema-tarindites (TÜKK)

Korpus		Indikatiiv		Konditsio- naal		Kvotatiiv		da-infinitiiv (kvotatiiv)		Jussiiv		KOKKU
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv
1890	AJA	79	75,2	21	20	1	1,0	4	3,8			105
	ILU	8	61,5	4	30,8			1	7,7			13
1900	AJA	101	77,1	18	13,7	1	0,8	11	8,4			131
	ILU	5	100									5
1910	AJA	175	78,1	44	19,6	1	0,4	4	1,8			224
	ILU	26	89,7	3	10,3							29
1930	AJA	178	90,8	17	8,67	1	0,5					196
	ILU	88	79,3	23	20,7							111
1950	AJA	448	94,7	25	5,3							473
	ILU	66	88	9	12							75
1960	AJA	260	85,5	44	14,5							304
	ILU	132	93,6	9	6,4							141
1970	AJA	263	89,2	31	10,5	1	0,3					295
	ILU	108	93,1	6	5,2					2	1,7	116
1980	AJA	285	88	39	12							324
	ILU	143	85,6	24	14,4							167
1990	AJA	357	79,5	92	20,5							449
	ILU	145	93,5	8	5,2	2	1,3					155
KOKKU		2867	86,5	417	12,6	7	0,2	20	0,6	2	0,1	3313

Lisa 10. tulema-verbi ajad nessesiivtarindites (TÜKK)

Korpus		Preesens		Imperfekt		Perfekt		Pluskvam-perfekt		Preteeritum		KOKKU
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv
1890	AJA	104	99	1	1,0							105
	ILU	12	92,3							1	7,7	13
1900	AJA	123	93,9	8	6,1							131
	ILU	4	80	1	20,0							5
1910	AJA	192	85,7	30	13,4	2	0,9					224
	ILU	23	79,3	6	20,7							29
1930	AJA	164	84,1	28	14,4	3	1,5					195
	ILU	67	59,8	42	37,5	1	0,9			2	1,8	112
1950	AJA	435	92	36	7,6	1	0,2			1	0,2	473
	ILU	40	53,3	31	41,3					4	5,3	75
1960	AJA	257	84,5	40	13,2	5	1,6			2	0,7	304
	ILU	90	63,8	50	35,5	1	0,7					141
1970	AJA	224	75,9	68	23,1	3	1,0					295
	ILU	70	60,3	41	35,3	2	1,7	1	0,9	2	1,7	116
1980	AJA	279	86,1	36	11,1	6	1,9			3	0,9	324
	ILU	93	55,7	73	43,7					1	0,6	167
1990	AJA	405	90,2	36	8,0	6	1,3			2	0,4	449
	ILU	92	59,4	55	35,5	2	1,3	1	0,6	5	3,2	155
KOKKU		2674	80,7	582	17,6	32	1,0	2	0,1	23	0,7	3313

Lisa 11. Kõneliik modaalsetes tulema-tarindites (TÜKK)

Korpus		Jaatus		Eitus		eks tule+ DA		KOKKU
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv
1890	AJA	100	95,2	5	4,8			105
	ILU	12	92,3	1	7,7			13
1900	AJA	125	95,4	6	4,6			131
	ILU	5	100					5
1910	AJA	212	94,6	12	5,4			224
	ILU	29	100					29
1930	AJA	191	97,9	4	2,1			195
	ILU	104	92,9	7	6,3	1	0,9	112
1950	AJA	466	98,5	7	1,5			473
	ILU	74	98,7	1	1,3			75
1960	AJA	301	99,0	3	1,0			304
	ILU	136	96,5	3	2,1	2	1,4	141
1970	AJA	293	99,3	2	0,7			295
	ILU	115	99,1	1	0,9			116
1980	AJA	319	98,5	5	1,5			324
	ILU	162	97	4	2,4	1	0,6	167
1990	AJA	444	98,9	5	1,1			449
	ILU	152	98,1	3	1,9			155
KOKKU		3240	97,8	69	2,1	4	0,1	3313

Lisa 12. Ühildumine modaalsetes *tulema*-tarindites (TÜKK)

Korpus		pl nom				mis nom (pl)				KOKKU			
		sg		pl		sg		pl		sg		pl	
		Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
1890	AJA			7	100	1	25	3	75	1	9,1	10	90,9
	ILU			1	100					0	0,0	1	100,0
1900	AJA	1	6,25	15	93,8	2	100			3	16,7	15	83,3
	ILU												
1910	AJA	4	20	16	80	2	40	3	60	6	24,0	19	76,0
	ILU												
1930	AJA	18	60	12	40					18	60,0	12	40,0
	ILU	2	66,7	1	33,3					2	66,7	1	33,3
1950	AJA	67	100			4	100			71	100,0		
	ILU	2	100							2	100,0		
1960	AJA	32	94,1	2	5,9					32	94,1	2	5,9
	ILU	8	100							8	100,0		
1970	AJA	27	100							27	100,0		
	ILU	3	100			1	100			4	100,0		
1980	AJA	45	100			2	100			47	100,0		
	ILU	5	100					1	100	5	83,3	1	16,7
1990	AJA	47	100							47	100,0		
	ILU	10	100							10	100,0		
KOKKU		271	83,4	54	16,6	12	63,2	7	36,8	283	82,3	61	17,7

Lisa 13. Nessessiivsete olema-tarindite mudelite esinemus 17. sajandi tekstides

Tarindimudel	Mü- ler	Stahl				Blume		Sale- mann	Kässi- Ramat	KOK- KU
	1600- 1608	1638a	1638b	1641	1649	1662	1667b	1673	1699	
AG _{ade} olema _{sg3} impf N _{sg} nom DA				1						1
AG _{ade} olema _{? neg} N _{sg} nom DA			1							1
AG _{ade} olema _{sg3} N _{pl} nom DA								1		1
AG _{ade} olema _{sg3} N _{sg} nom/par DA			1							1
AG _{ade} olema _{sg3} knd N _{sg} nom/par DA	1									1
AG _{ade} olema _{sg3} N _{sg} par DA					1					1
AG _{ade} olema _{sg3} DA							1			1
AG _{ade} olema _{sg3} impf DA				1						1
AG _{all} olema _{sg3} N _{sg} nom DA					1					1
AG _{all} olema _{sg3} N _{sg} nom/par DA				1						1
AG _{all} olema _{? neg} N _{sg} par DA				1					1	2
AG _{all} olema _{pl3} N _Q nom DA					1					1
AG _{all} olema _{pl3} N _Q nom/par DA				1						1
AG _{all} olema _{sg3} N _Q par DA				1						1
AG _{all} olema _{sg3} N _{CL} DA				5						5
AG _{all} olema _{sg3} DA				2	1					3
AG _{all} olema _{? neg} DA			1	4						5
olema _{sg3} N _{sg} nom DA				1	1	2				4
olema _{? neg} N _{sg} nom DA		1								1
olema _{pl3} N _{pl} nom DA					1					1
olema _{sg3} N _{sg} nom/par DA								2		2
olema _{? neg} N _{sg} par DA									1	1
olema _{pl3} N _Q nom DA				1						1
olema _{sg3} N _{CL} DA			1	2						3
KOKKU	1	1	4	21	6	2	1	3	2	41